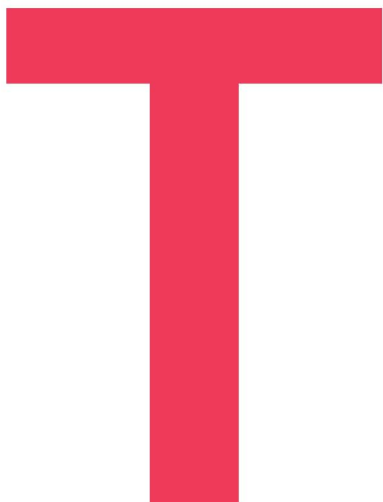
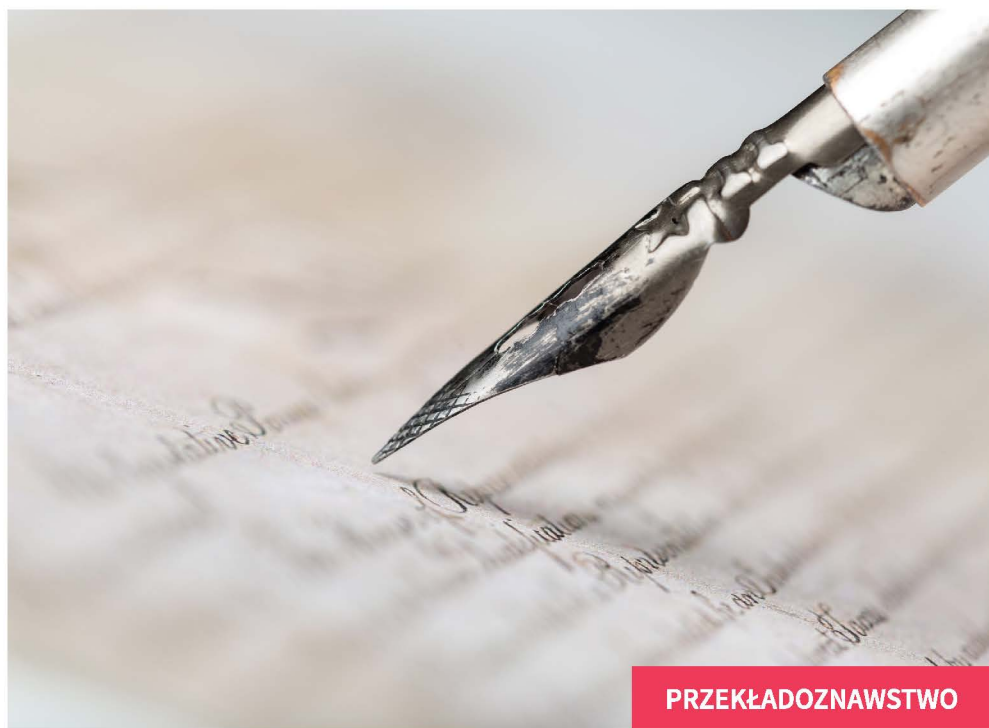

Joanna Satoła-Staškowiak

Tłumacząc nieprzetłumaczalne

Zdania z imiesłowami
przysłówkowymi
w *Panu Tadeuszu*
i ich odpowiedniki
w bułgarskim tłumaczeniu
Błagi Dymitrowej

PRZEKŁADOZNAWSTWO

**Tłumacząc
nieprzetłumaczalne**

Zdania z imiesłowami
przystówkowymi
w *Panu Tadeuszu*
i ich odpowiedniki
w bułgarskim tłumaczeniu
Błagi Dymitrowej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Joanna Satoła-Stańkowiak

**Tłumacząc
nieprzetłumaczalne**

Zdania z imiesłowami
przystówkowymi
w *Panu Tadeuszu*
i ich odpowiedniki
w bułgarskim tłumaczeniu
Błagi Dymitrowej

Joanna Satoła-Staškowiak – Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
Wydział Humanistyczny, 90-212 Łódź, ul. Sterlinga 26
www.ahe.lodz.pl

RECENZENT
Diana Blagoeva

REDAKTOR INICJUJĄCY
Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE
Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA
Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI
Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Fotofabrika

© Copyright by Joanna Satoła-Staškowiak, Łódź 2020
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.09423.19.0.M

Ark. wyd. 4,1; ark. druk. 7,125

ISBN 978-83-8142-721-0
e-ISBN 978-83-8142-722-7

<https://doi.org/10.18778/8142-721-0>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Cechy właściwe imiesłowom	11
1.1. Omówienie cech właściwych imiesłowom	11
1.2. Podział strukturalny imiesłowów	12
1.3. Występowanie konstrukcji z imiesłowami nieodmiennymi	16
Rozdział II. Literacka podstawa badań	19
2.1. Krótko o problematyce przekładu – wprowadzenie	19
2.2. <i>Pan Tadeusz</i> a bułgarski przekład poematu autorstwa Błagi Dymitrowej ..	20
2.2.1. <i>Pan Tadeusz</i> – Adama Mickiewicza	20
2.2.1.1. Sztuka przekładu <i>Pana Tadeusza</i>	21
2.2.1.2. Historia przekładu <i>Pana Tadeusza</i> w Bułgarii	22
2.2.1.3. Adam Mickiewicz w świadomości Bułgarów	28
Rozdział III. Przegląd wybranych stanowisk naukowych	31
3.1. Ogólna charakterystyka stanowisk naukowych	31
3.1.1. Metody badań i klasyfikacji Henryka Wróbla	37
3.1.1.1. Konstrukcje imiesłowowe w układzie parataktycznym ...	38
3.1.1.2. Konstrukcje imiesłowowe w układzie hipotaktycznym ...	41
3.2. O wybranej metodzie opisu i klasyfikacji	47
Rozdział IV. Opis i klasyfikacja materiału	49
4.1. Współbieżność w oryginale i jej odpowiedniki	49
4.1.1. Współbieżność w oryginale i tłumaczeniu	49
4.1.1.1. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu współ-	
czesnego	49
4.1.1.2. Odpowiednik przekładowy nie jest imiesłowem współ-	
czesnym	53
4.1.2. Współbieżność w oryginale i jej zaburzenie w tłumaczeniu	71
4.1.2.1. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu na -а ...	71
4.1.2.2. Odpowiednik przekładowy ma postać zdania w perfectum ..	73
4.1.2.3. Odpowiednik przekładowy ma postać zdania uprzedniego	
dzięki wykładnikowi <i>утом</i>	73
4.1.2.4. Odpowiednik przekładowy odpowiada formie conditio-	
nalu	74
4.2. Uprzedniość w oryginale i jej odpowiedniki	75
4.2.1. Uprzedniość w oryginale i tłumaczeniu	75
4.2.1.1. Odpowiednik przekładowy ma postać bułgarskiego imie-	
słowu na -а (минало свършено причастие)	75

4.2.1.2. Odpowiednik przekładowy ma postać osobowej formy czasownika	77
4.2.2. Uprzedniość w oryginale i jej zaburzenie w tłumaczeniu	79
4.2.2.1. Odpowiednik przekładowy ma postać bułgarskiego imiesłowa współczesnego	79
4.2.2.2. Zdanie złożone w przekładzie	80
4.2.2.3. Zdanie pojedyncze w przekładzie	86
Rozdział V. Brak odpowiedników imiesłowów	91
5.1. Brak odpowiedników imiesłowu współczesnego w przekładzie	91
5.1.1. Brak odpowiednika nie zmienia zasadniczo znaczenia przekładu w stosunku do oryginału	91
5.1.2. Brak odpowiednika powoduje zmianę znaczenia tłumaczenia	95
5.2. Brak odpowiedników imiesłowu uprzedniego w przekładzie	100
5.2.1. Brak odpowiednika nie zmienia zasadniczo znaczenia przekładu w stosunku do oryginału	100
5.2.2. Brak odpowiednika powoduje zmianę znaczenia tłumaczenia	104
Rozdział VI. Wnioski i podsumowania	107
Zdania z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi	107
Zdania z imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi	108
Bibliografia	111

*Wnikając w ducha obcego języka, mamy nieodmienne wrażenie wkraczania
w świat nowy, w świat, który ma swoją własną strukturę intelektualną.
Przypomina to podróż odkrywczą po obcym kraju, a największą korzyścią,
jaką odnosimy z tej podróży, jest to, że nauczyliśmy się patrzeć na nasz
język ojczysty w nowym świetle.*

Ernst Cassirer*

* Cytaty, przy autorach których jest gwiazdka, pochodzą z książki: E. Balcerzan, E. Rajewska, *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440–2005. Antologia*, Poznań 2007.

WSTĘP

*Jeżeli pisarza można przetłumaczyć w pełni to zły omen,
i Francuz powiedziałby o tym tak: utwór przekładalny nie jest wart przekładu.*

Jean Paul*

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza składniowa bułgarskich konstrukcji tłumaczonych ze zdań z imiesłowami nieodmiennymi poematu A. Mickiewicza *Pan Tadeusz*. Opiera się ona na znanym już z wielu rozpraw spostrzeżeniu, iż konstrukcje składniowe, których ośrodkami są imiesłowy zarówno nieodmienne, jak i odmienne, pod względem znaczenia i funkcji składniowej, jeśli nie mogą w tłumaczeniu odpowiadać konstrukcjom składniowym z ośrodkiem – imiesłowem, odpowiadają zdaniom składowym w ściśle określonych typach zdań złożonych.

Punktem wyjścia niniejszej rozprawy jest próba zbadania możliwości i warunków użycia w bułgarskim tłumaczeniu imiesłowów tam, gdzie występują one w oryginale oraz ich odpowiedników, gdy z jakichś powodów nie mogą występować imiesłowy. Każdemu zdaniu z konstrukcją imiesłowową odpowiada zdanie złożone. Zdania transformowane z konstrukcji imiesłowowych mają charakter parataktyczny i hipotaktyczny.

Ze względu na różnicę między systemem polskich imiesłowów a systemem imiesłowów bułgarskich, spowodowaną także zanikiem jednych z imiesłowów bułgarskich, praca tłumaczki *Pana Tadeusza* – Błagi Dymitrowej¹ stała się dość skomplikowana, a nawet w pierwszym momencie niemożliwa. Właśnie do tego faktu bezpośrednio odnosi się tytuł tejże książki.

Tłumaczka musiała często oryginalne konstrukcje imiesłowowe wyrażać za pomocą innych środków językowych, pamiętając jednocześnie o rytmie i rytmie poematu.

Poemat Mickiewicza mieści w sobie ogromną liczbę imiesłowów przymiotnikowych i przysłówkowych. Po to, by móc badać teksty uważniej, zdecydowałam się na zawężenie badań, poddanie ekscerpcji I, II, VI, VII, XI, XII księgi poematu *Pan Tadeusz* i wyłączną analizę konstrukcji z imiesłowami nieodmiennymi zwanymi przysłówkowymi.

¹ Błaga Nikolowa Dimitrowa (1922–2003), bułgarska poetka, tłumaczka i polityczka, jest autorką wielu bułgarskich tłumaczeń z języka polskiego. Poza omawianym tu przekładem Mickiewicza, była na przykład główną tłumaczką na język bułgarski wierszy poetki i noblistki Wisławy Szymborskiej, z którą ostatecznie bardzo się zaprzyjaźniła i wielokrotnie spotkała.

Pewne obserwowane w tłumaczeniu Dymitrowej przekształcenia spowodowane były zamysłem poetyckim, chęcią brania udziału w tworzeniu wielkiego dzieła. Inne są efektem obligatoryjnym, wynikającym z braku odpowiedników imiesłowów w języku bułgarskim. Ważna stała się umiejętność przekazania relacji parataktycznych i hipotaktycznych przez imiesłowy przysłówkowe. Nie zawsze tłumaczka mogła oddać te relacje tak, by były zgodne z oryginałem. W tłumaczeniu wskazać można pewne grupy odpowiedników konstrukcji imiesłowowych. Pogrupowany materiał przedstawię w rozdziale trzecim i czwartym mojej pracy.

*Nie literę literą trzeba oddawać w przekładzie, lecz
(jam gotów to powtarzać tysiąc razy!) uśmiech – uśmiechem,
muzykę – muzyką, tonację duchową – tonacją duchową.*

Korniej Czukowski*

ROZDZIAŁ I

CECHY WŁAŚCIWE IMIESŁOWOM

1.1. OMÓWIENIE CECH WŁAŚCIWYCH IMIESŁOWOM

W ostatnich latach zwiększyła się liczba prac naukowych szerzej mówiących o imiesłowach. W Polsce funkcjonuje pogląd, że „imiesłowy są formami fleksyjnymi czasowników” (Jodłowski, 1971), czyli strukturami morfologicznymi tworzonymi regularnie (czasem z pewnymi przesunięciami) według zasad polskiej fleksji czasownikowej.

Imiesłowy mają zdolność tworzenia od postaci osobowych czasowników o charakterze nadrzędno-podrzędnym. „Posiadają identyczne z formami osobowymi właściwości wchodzenia w związki semantyczne z innymi wyrażeniami języka” (Wróbel, 1975: 9).

Istnieje w języku polskim i innych językach słowiańskich podział imiesłowów na czynne i bierne oraz podział na imiesłowy odmienne i nieodmienne nazywane w języku polskim kolejno: przymiotnikowymi i przysłówkowymi (klasyfikacja czysto strukturalna).

Według bułgarskiego językoznawcy L. Andrejčina (pisze o tym w 1993 r. S. Georgiew) imiesłowy:

to pośrednie formy między czasownikiem a przymiotnikiem, dlatego czasem otrzymują nazwę odczasownikowych przymiotników. Strona i czas łączą je z czasownikami, a rodzaj i określoność z przymiotnikami. Opisują one czynności pochodzące od czasowników.

W swojej rozprawie S. Georgiew (Георгиев, 1993) zgadza się ze zdaniem Andrejčina kreślącego miejsce imiesłowów w gramatyce. Dodatkowo stwierdza, że najlepszy podział bułgarskich imiesłowów to ten, który dzieli imiesłowy:

(1) ze względu na czas:

- imiesłowy czasu teraźniejszego wskazujące czynność odbywającą się w momencie mówienia,
- imiesłowy czasu przeszłego wskazujące czynność zakończoną przed momentem, o której mówi się jako o czynności lub rezultacie tej czynności.

(2) ze względu na stronę:

- imiesłowy czynne, gdzie osoba jest wykonawcą;
- imiesłowy bierne, gdzie do osoby lub przedmiotu akcja przychodzi z zewnątrz.

G. Krystewa potwierdza, że imiesłowy stanowią ważną część temporalnego systemu języków słowiańskich. Są one formalnie oznaczone końcówkami ze względu na płeć, liczbę i przypadek (wyjątkiem jest tu język bułgarski). W języku bułgarskim imiesłowy charakteryzują się podstawowymi przyrostkami *-щ-*, *-л-*, *-н-*/*-т-*, a także *-аѣку/-яѣку*, *-еѣку* (które dodawane są do obecnej podstawy czasownika). Przynależności imiesłowu do określonej grupy dokonuje się na podstawie kryteriów formalnych. Krystewa za wydaną w roku 1982 *Gramatyką współczesnego języka bułgarskiego*¹ przyjmuje, że fundamentalne znaczenie ma fakt, czy imiesłów powstaje z dokonanej, czy niedokonanej podstawy czasownika (GSBKE, 2, 1982; Кръстева, 2019: 7).

W większości gramatyk naukowych bezosobowe formy czasowników są uważane za hybrydy. Wynika to z ich formalnego podobieństwa do przymiotników, zarówno w końcówkach rodzaju, jak i często w pełnionych przez nie funkcjach. [...] W bułgarskich gramatykach naukowych przynależność imiesłowu do określonej grupy jest formalnie określona na podstawie podstawy, z której został utworzony, w języku polskim decyduje o tym rola składniowa. W polskiej lingwistyce formy czasowników nieosobowych są podzielone na dwie duże grupy: imiesłowy przymiotnikowe (bułg. причастия-прилагателни) i imiesłowy przysłówkowe (причастия-наречия) (Кръстева, 2019: 7).

1.2. PODZIAŁ STRUKTURALNY IMIESŁÓWÓW

Podział strukturalny imiesłówów to najpopularniejszy sposób ukazywania przez gramatyków tych części mowy. Przedstawia się on następująco:

- W dzisiejszej polszczyźnie istnieją dwa imiesłowy przysłówkowe:
 - współczesny (o aspekcie niedokonanym np.: *idąc, pisząc, dając*),
 - uprzedni (o aspekcie dokonanym np. *przyszedłszy, napisawszy, zrobiwszy*)
 oraz trzy imiesłowy przymiotnikowe:
 - czynny (o aspekcie niedokonanym, np.: *idący*), który we wszystkich językach słowiańskich, gdzie występuje ta forma, tworzony jest za pomocą morfemu genetycznego tożsamego z polskim morfemem *-ąc*,
 - bierny (właściwy przechodnim czasownikom wyrażających zmianę stanu, np.: *niesiony*),
 - imiesłów przeszły (uważany często za przymiotnik perfektywny, np.: *osiwiał, stęchły, przesiąkły, umarły, przybyły, zwiędły, zmarły, dojrzały*)².

¹ Граматика на съвременния български книжовен език [GSBKE], т. 2, Морфология (1982).

² Przykłady za H. Dalewską-Greń (1997: 364).

Współczesna forma imiesłowu odmiennego typu: *chwalący, więdący* ma dwojaką zawartość semantyczną:

(1) słowotwórcze połączenie z czasownikiem napelnia ją elementem czynności albo stanu;

(2) powiązanie fleksyjne z przymiotnikiem oddaje jej element właściwości.

Taki imiesłów jest przymiotnikiem, który nazywa właściwość uwarunkowaną wykonaniem czynności albo pozostawieniem w stanie. [...] W związku z tym może w rozumieniu każdego imiesłowu odmiennego przeważać raz względ na współczynnik czynnościowo-stanowy i silniejszą łączność z czasownikiem, kiedy indziej – na właściwościowy i silniejszą łączność z przymiotnikiem (Klemensiewicz, 1982: 345).

W języku polskim istnieją takie przykłady, gdzie słowo będące z pochodzenia imiesłowem czynnym albo biernym jest uważane za przymiotnik, np.: *nieustający, nieopisany, nieogarniony, kochany, najukochańszy* itp. „Podobny los spotkał stare imiesłowu czasu przeszłego na -ł typu: *umarły, rozwlekły, przeszły, stęchły* itp., które „w świadomości Polaków przeniosły się do kategorii przymiotników” (*ibidem*: 346).

Imiesłów nieodmienny według Z. Klemensiewicza istnieje dotąd w polszczyźnie tylko w powiązaniu ze sprawcą czynności albo nosicielem stanu wyrażonym gramatycznie przez mianownik – podmiot.

Do imiesłówów nieodmiennych zaliczamy tzw. imiesłowu przysłówkowe. Oznaczają one czynność lub stan towarzyszący innej czynności lub innemu stanowi. W zdaniu łączą się z czasownikiem w formie osobowej, bezokolicznikiem lub imiesłowem przymiotnikowym (rzadko), podobieństwo tego imiesłowu do przysłówka sprawia, że się go nazywa imiesłowem przysłówkowym.

Imiesłów współczesny najczęściej informuje nas o równoczesności wydarzenia, np.:

Wychodzę, **nie żegnając się** z nikim (*ibidem*).

Schodził po cztery schody od razu, **klnąc** na czym świat stoi (*ibidem*).

Wracając z kina, spotkał kolegę (EJP, 1992: 121).

Imiesłów uprzedni „nazywa wydarzenie, które odbyło się wcześniej niż wydarzenie nazwane w formie osobowej czasownika zdania nadrzędnego” (Klemensiewicz, 1981), np.:

Odłożywszy zawiniątko na próg, krawiec Jakub Kagan zamknął drzwi mieszkania na kłódkę (Klemensiewicz, 1982: 346).

Wróciwszy do domu, czytał książkę (EJP, 1992: 121).

• We współczesnym systemie gramatycznym języka bułgarskiego imiesłowu zachowały się, choć nie reprezentują obecnie wszystkich form imiesłowowych

używanych niegdyś w języku starobułgarskim. Istnieje dziś tylko jeden imiesłów przysłówkowy:

– imiesłów przysłówkowy współczesny (деепричастие) o aspekcie niedokonanym: *четейки, пишейки, слушайки, лежейки, говорейки, гледайки, стреляйки*, np.:

И тръгна към кабинета си, **тананикайки** басово (Д. Димов).

Сега той потръпваше, **размахвайки** кърпа (П. Яворов).

Княгинята победня и **гледайки** го, прошепна (Ст. Загорчинов).

Wśród nieosobowych form czasownika – pisze G. Krystewa – „tylko bułgarski imiesłów przysłówkowy współczesny (деепричастие), niezależnie od swojej składniowej roli, pozostaje niezmienny” (Krystewa, 2019: 8). O niezmienności деепричастие w kontekście zagadnień składniowych wspomina także Nikolowa (2008: 440).

Istnieją różne opinie lingwistów na temat tworzenia imiesłówów przysłówkowych współczesnych w języku bułgarskim. Według niektórych bułgarskich językoznawców są one

tworzone od podstawy czasu przeszłego niedokonanego czasownika (imperfectum), następnie dodaje się samogłoskę **-e** – odpowiednio dla pierwszej i drugiej koniugacji oraz samogłoskę **-a, -я** do czasowników trzeciej koniugacji. Cały słowotwórczy proces kończy sufix **-йки**: *правейки, пишейки, стреляйки, разказвайки* (Krystewa, 2019: 8). (wyróżnienia J.S.-S.)

Tylko część bułgarskich autorów zgadza się z tak sformułowanym opisem. Na przykład I. Kutsarow w swojej gramatyce twierdzi, że podawany opis jest bezdyskusyjny, jednakże stoi w sprzeczności ze wszystkimi gramatykami bułgarskimi, w których za podstawę tworzenia imiesłowu nieodmiennego służy temat czasu teraźniejszego (Куцаров, 2007: 123; Бояджиев, Куцаров, Пенев, 1999: 350). Tak traktującymi temat imiesłówów nieodmiennych są lingwiści P. Kalkandzhiev (П. Калканджиев), St. Stoyanov (Ст. Стоянов), L. Andreychin (Л. Андрейчин). Kutsarow zauważa również, że P. Paszow (П. Пашов) po raz pierwszy mówi o tworzeniu imiesłowu przysłówkowego od tematu imperfectum (Куцаров, 2007: 123).

Język bułgarski posiada cztery imiesłowy przymiotnikowe:

– imiesłów przymiotnikowy czynny (сегашно деятелно ричастие) o aspekcie niedokonanym, tworzony według Andrejczina (Андрейчин, 1976) od tematu praesentis, np.: *знаещ, мислещ, пеещ, слушащ*. W świetle najnowszych badań G. Krystewej forma imiesłowu przymiotnikowego zakończonego na *-щ* tworzona jest od imperfektywnej formy niedokonanego czasownika, a jego posiadająca rodzaj i liczbę postać hybrydy przybliżyła go znacznie do przymiotnika (Krystewa, 2019: 8, także Бояджиев, Куцаров, Пенев, 1999: 347), na przykład: *четя-х* → *четящ*; *говоре-х* → *говорещ*; *гледа-х* → *гледащ*; *стреля-х* → *стрелящ*, np.:

Обясненията му бяха **блестящи** (Д. Димов).

При тези думи силни дружините горди очакват геройски душманските орди, бесени и **шумещи** (И. Вазов).

Правостоящите да заразят спокойствие! (Е. Пелин)

– imiesłów przymiotnikowy bierny (минало страдателно причастие) tworzony od czasowników przechodnich *построен, познат, четен*, np.:

Убитото дърво се наклони бавно (Е. Пелин).

Писмото, **подписано** от председателя Соколова, издаваше действията и кроежите на комитета (И. Вазов).

W języku bułgarskim imiesłów przymiotnikowy bierny tworzony jest od tematu aorystu – od czasowników o aspekcie dokonanym i niedokonanym, a także przez dodanie przyrostka *-n* i *-m* z uwzględnieniem rodzaju i liczby. Według R. Vlahovej sufiks *-n* jest dziś bardziej powszechny. Przykłady: *писа-х* → *писан*; *гледа-х* → *гледан*; *написа-х* → *написан*; *би-х* → *бит*; *изтри-х* → *изтрит*. Autorka udowodniła to w swojej praktycznej gramatyce języka bułgarskiego (Влахова, 2009). Dzieje się tak dlatego, że ten imiesłów tworzą czasowniki trzeciej koniugacji, do której należą wszystkie wtórne imperfectiva.

– imiesłów przeszły niedokonany (минало несвършено деятелно причастие) tworzony od tematu imperfectum czasownika o aspekcie dokonanym i niedokonanym wraz z sufiksem *-л* i końcówką fleksyjną odpowiadająca rodzajowi, np.: *четя-х* → *четял*; *пише-х* → *пишел*; *говоре-х* → *говорел*; *гледа-ше* → *гледал*; *напише-х* → *напишел*; *нарисува-ше* → *нарисувал*). Zasadnicza różnica między imiesłowami przeszłymi niedokonanymi a przeszłymi dokonanymi przebiega w związku z koniugacją I i II, natomiast koniugacja III, która jest wspólną podstawą dla wszystkich czasów, ujednolica te formy (Ницолова, 2008: 434–435), np.:

Всеки ден той **слушал** музика.

Но конят **се правел**, че не чува, и пет пари **не давал** за своя претоварен другар.

– tu imiesłów ten jest częścią orzeczenia (Георгиев, 1993).

– imiesłów przeszły dokonany (миналото свършено деятелно причастие) tworzony od tematu aorystu, od czasowników dokonanych i niedokonanych (Бояджиев, Куцаров, Пенев, 1999: 350). Миналото свършено деятелно причастие otrzymuje przyrostek *-л*: np.: *писа-х* → *писал*; *работи-х* → *работил*; *мисли-х* → *мислил*; *донесо-х* → *донесъл*; *реко-х* → *рекъл*; *писа-х* → *писал*; *носи-х* → *носил*, *носила*, *носило*, *носили*; *гледа-х* → *гледал*, *гледала*, *гледало*, *гледали* (Стоянов, 1980: 424–425), np.:

Тя вървеше, **потънала** в тежки мисли.

Ябълки и круши, **натежали** от плод (Георгиев, 1993).

Istnieją w systemie bułgarskich imiesłowów takie formy na -л, które tworzone są od tematu imperfectum wchodzącego w skład jednej z form narratiwu (*пишел, живеел*), np.:

В една страна, там където **имало** много слонове, жирафи, райски птици, **живеел** един честит цар.

1.3. WYSTĘPOWANIE KONSTRUKCJI Z IMIESŁOWAMI NIEODMIENNymi

Imiesłowy przysłówkowe (ważniejsze z punktu widzenia tej pracy), zwane nieodmiennymi, tworzą konstrukcje zwane imiesłowowymi równoważnikami zdania. Konstrukcje z imiesłowami przysłówkowymi nigdy nie występują samodzielnie, zawsze wchodzi w skład wypowiedzenia złożonego, które nazywamy wtedy wypowiedzeniem złożonym z imiesłowowym równoważnikiem.

W zdaniu zespolonym z równoważnikiem imiesłowowym musi występować ten sam podmiot, np.:

Zbyszek siedział w ogrodzie, **czytając** książkę.

Zbyszek siedział w ogrodzie i Zbyszek **czytał** książkę.

W języku polskim nadal stosunkowo często używa się tych konstrukcji, wprawdzie nie są one tak częste jak zdania z imiesłowami odmiennymi, ale są obecne w naszej gramatyce. Sporadycznie tylko niektórzy językoznawcy, np. J. Miodek (1983: 163), stwierdzają, że formy imiesłowowe na -ąc są w języku polskim rzadko używane. Badaczka K. Bojałkowska dementuje to stwierdzenie:

Z moich obserwacji wynika, że formy imiesłowów współczesnych występują bardzo licznie nie tylko w tekstach pisanych, lecz także w języku mówionym, zarówno w odmianie bardziej starannej, jak i w języku potocznym. Szczególnie często konstrukcje składniowe z Vpart(-ąc) występują w relacjach sportowych, w kronikach kryminalnych zamieszczanych w gazetach codziennych, w języku reklam (prasowych, radiowych i telewizyjnych), w tekstach legislacyjnych (Bojałkowska, 2010: 20).

W języku bułgarskim konstrukcje imiesłowowe z imiesłowami nieodmiennymi występują rzadziej. Powodem tego jest, jak już wspomniałam wcześniej,

zaniknięcie bułgarskiego odpowiednika imiesłowu uprzedniego, a także nienaturalność stylu, która jest wynikiem stosowania współcześnie konstrukcji imiesłowowych. Bułgarskie opracowania językoznawcze zestawiające język bułgarski z językiem polskim podkreślają znaczące różnice we frekwencji polskich konstrukcji z imiesłowami nieodmiennymi, które np. zdaniem badaczki M. Iwanowej mogą występować we wszystkich stylach zarówno w języku mówionym, jak i pisanym. Autorka podkreśla, że polskie imiesłowy przysłówkowe współczesne są stylistycznie neutralne (Иванова, 1976: 8).

M. Iwanowa na temat translacji konstrukcji z imiesłowami przysłówkowymi z języka polskiego na język bułgarski sądzi, że:

Tłumaczenie z języka polskiego na język bułgarski konstrukcji z imiesłowami przysłówkowymi zależy nie tylko od właściwości semantycznych i syntaktycznych funkcji imiesłowów w tych językach, ale również od frekwencji form w każdym z języków i w odrębności ich poziomów stylistycznych, które w pewnym sensie są procesem tworzenia i asymilacji imiesłowów przysłówkowych współczesnych jako kategorii w dwóch językach (*ibidem*: 7).

Autorka w opracowaniu dla bułgarskich językoznawców informuje, że w języku polskim imiesłowy przysłówkowe są powszechne i stanowią „kategorię gramatyczną umacnianą od kilku stuleci wraz z innymi nieosobowymi formami czasownika” (*ibidem*: 8). Opisuje także strategie tłumaczeniowe literatury pięknej, odnalezione w bułgarskich tłumaczeniach polskich zdań z imiesłowami przysłówkowymi (*ibidem*: 10–18).

Inaczej, zdaniem badaczki sprawa się ma w języku bułgarskim. Tam, powołuje się przy tym na opracowanie W. Pyrweva (Първев, 1969), współczesne konstrukcje imiesłowowe z imiesłowami nieodmiennymi mają inną, krótszą historię³. Współcześnie używane są znacznie rzadziej niż ma to miejsce w języku polskim, głównie w pisemnej formie w stylu publicystycznym lub naukowym, choć są autorzy, którzy nigdy ich nie używają. Wyjątkowo niską frekwencję notuje się w stylu artystycznym, np. w prozie (Иванова, 1976: 8–9).

Według H. Wróbla (1975: 13) w polskiej literaturze, mimo dużej frekwencji użycia imiesłowów, „brak jest opracowania, które by dokładnie precyzowało, jak daleko sięga paralelizm między współczesnymi zdaniami z konstrukcjami imiesłowowymi a zdaniami złożonymi”⁴.

³ Por. B. Първев, 1969.

⁴ Ta sytuacja zmieniła się, powstało kilka znaczących pozycji naukowych traktujących szczegółowo konstrukcje z imiesłowami przysłówkowymi (por. bibliografia), jednakże opracowanie H. Wróbla nadal należy, zdaniem autorki, do jednych z najlepszych w tej dziedzinie.

Zdaniem tego językoznawcy najrozsądniejsze byłoby uznanie imiesłówów nieodmiennych za *określniki adwerbalne*, czyli wyrazy o charakterze przysłówkowym. Sam autor zaraz po tym przyznaje, że jest to analiza czysto formalna, która nie spełnia wielu oczekiwań. Wróbel przedkłada więc znaczenie teorii języka (gramatyka generatywno-transformacyjna) i związane z nią metody badawcze nad wcześniejsze interpretacje.

ROZDZIAŁ II

LITERACKA PODSTAWA BADAŃ

2.1. KRÓTKO O PROBLEMATYCE PRZEKŁADU – WPROWADZENIE

O przekładzie pisze się zresztą bardzo dużo i bardzo różnie. Zwięźle i rozwlekle, prosto i uczenie, fachowo i niefachowo, mądrze i mniej mądrze.

E. Tabakowska, *O przekładzie na przykładzie*

Zdaniem Elżbiety Tabakowskiej wśród wielu różnych głosów¹ najtrafniej istotę problematyki przekładu ujmują dwa teksty – językoznawczyni Krystyny Pisarkowej piszącej o tłumaczeniu utworu poetyckiego i pisarza oraz tłumacza Vladimira Nabokova, w związku z trudnym i, jak twierdzą niektórzy, „niemożliwym z pozoru zadaniem przekładu na angielski *Eugeniusza Oniegina*” (Tabakowska, 2008: 18).

¹ „W ostatnich latach pojawiło się wiele interesujących pozycji dotyczących różnych aspektów tłumaczenia, choć znacznie częściej odnaleźć można publikacje z dziedziny translatoryki poświęcone rozmaitym aspektom przekładu, dotyczących jednego języka. Dla języka bułgarskiego problemy translatorskie w swych pracach poruszali m.in. B. Aleksiewa, Ja. Byczwarow, I. Wasewa, A. Liłowa czy I. Likomanowa. Ogólną teorię przekładu lub związane z praktyką tłumaczeniową informacje w polskich publikacjach wykładają M. Chomik, R. Ingarden, Z. Klemensiewicz, J. Pieńkos, K. Pisarkowa, A., Legeżyńska, J. Ziomek, A. Bednarczyk, H. Hejwowski, R. Lewicki, A. Wierzbicka, M. Krajewska i inni. Znane są również badania np. E. Tabakowskiej, B. Tokarz, C. Michońskiego, którzy za podstawę swych badań uznali językoznawstwo kognitywne. Sytuacja w dostępności materiałów z dziedziny translatoryki zmienia się, kiedy poszukuje się tematów ujętych porównawczo. Czytelnikowi proponuje się najczęściej publikacje przedstawiające badania przekładowe konfrontujące różne systemy językowe, ale dotyczące takich języków, jak: a) polski i angielski (K. Hejwowski, specjalizujący się w tłumaczeniach zarówno na j. angielski, jak i z języka angielskiego, także S. Barańczak – głównie w związku z problematyką tłumaczeń anglojęzycznej poezji), b) polski i rosyjski/lub inny wschodniosłowiański (por. np. A. Bogusławski, M. Chomik, M. Krajewska, Z. Grosbart)” (Satoła-Staškowiak, 2015: 78). Opracowaniami naukowymi dotyczącymi polskiego przekładu na bułgarski zajęła się J. Satoła-Staškowiak.

Zdaniem Krystyny Pisarkowej, autorki *Pragmatyki przekładu*, twórca tekstu „rozszerza mocą twórczej wyobraźni” zakres funkcjonujących znaczeń języka, a w procesie tego działania „granica swobody jest pojemność i tolerancja wyobraźni odbiorcy, której nie sposób zbadać”. Taka postawa „wymaga od autora oryginalnego utworu podjęcia ryzyka nieporozumienia lub braku zrozumienia. W przypadku tłumaczenia ryzyko to wzrasta przynajmniej dwukrotnie” (Tabakowska, 2008: 17–18; Pisarkowa, 1998: 8).

Rozważania Vladimira Nabokova dotyczą stereotypowych i nieprzemysłanych często recenzji krytyków literackich, którzy nie znając tekstu oryginału (także języka oryginału), oceniają tłumaczenie słowami *gładko się czyta, dobrze się czyta*, „chwalą jakieś naśladownictwo [...] tylko dlatego, że gładkie frazesy zastąpiły zawile subtelności, których nie są świadomi”² (Tabakowska, 2008: 18). Sądy przytoczonych tu osób są dla E. Tabakowskiej najkrótszym z możliwych podsumowaniem zasad koniecznych w pracy tłumacza, który powinien być lojalny wobec autora, a dopiero w następstwie tego działania ufać pochwałom krytyków. „Pojemność i tolerancja wyobraźni odbiorcy przekładu jest tak samo niemierzalna jak pojemność i tolerancja wyobraźni czytelnika oryginału” (*ibidem*: 18).

2.2. PAN TADEUSZ A BUŁGARSKI PRZEKŁAD POEMATU AUTORSTWA BŁAGI DYMITROWEJ

Teksty stanowiące podstawę moich badań to poemat mickiewiczowski – *Pan Tadeusz* i jego bułgarski przekład Błagi Dymitrowej. Dzięki wnikliwej analizie oryginału zauważyłam pewne swoiste dla języka poety cechy. Wśród nich moje szczególne zainteresowanie wzbudziła ogromna wręcz liczba imiesłówów w utworze. Największą grupę tworzą tu imiesłowy przymiotnikowe – odmienne. Jednak nie ta grupa wydaje mi się najciekawsza. Uwagę moją przykuły zdania z imiesłowami przysłówkowymi w *Panu Tadeuszu* i problem ich przekładu na język bułgarski, w którym nawet w stylach wyższych frekwencja imiesłówów jest niska. Jednak zanim zacznę analizować warstwę czysto gramatyczną utworów, chciałabym przez chwilę zatrzymać się nad ich językiem, atmosferą, przeznaczeniem dzieła.

2.2.1. *Pan Tadeusz* – Adama Mickiewicza

Pan Tadeusz został napisany w roku 1834 „ku pokrzepieniu serc”, miał nie tylko utrwaląć piękny obraz bezpowrotnie minionej Polski, ale i rozbudzić wiarę w lepszą, niepodległą przyszłość. Uczucie nadziei, pragnienie niepodległości dobrze rozumieli Bułgarzy, którzy pokrzywdzeni przez historię również doświadczyli obcego jarzma.

² Słowa odnotowane na marginesie przekładu. Cyt. w: Douglas R. Hofstadter, *Le ton beau de Marot*, New York 1997, s. 259.

Poemat spotkał się z wielką aprobatą krytyków, zachwycił optymizmem czytelników. Zainteresowały ich nie tylko ciekawe losy bohaterów, ale także wspaniały i oryginalny język utworu. Główna osobliwość języka i stylu poematu znajduje się w jego wierszu. Mickiewicz używa trzynastozgłoskowca, rymów żeńskich, które są tradycją w literaturze polskiej. Dostrzega bogactwo i różnorodność rytmiki, która dodaje jego wierszowi giętkości. Jego wiersz jest barwny, silny, harmonijny i bogaty, operujący typowymi obrazami. Dzięki tej swoistości trudno było przetłumaczyć go na język bułgarski. Przekonało się o tym wielu ambitnych tłumaczy bułgarskich, którzy z nadzieją rozpoczynali prace nad tym dziełem, a którzy nie zawsze byli zadowoleni z jej rezultatów.

2.2.1.1. Sztuka przekładu *Pana Tadeusza*

*Wierność przekładu – jak każdy inny rodzaj wierności
– jest wartością o wymiarze etycznym.*

Elżbieta Tabakowska

Pan Tadeusz został przełożony na wiele języków świata³, świadczy to o jego wielkim powodzeniu. Zdarzało się, że dzieło w jednym języku i kraju pojawiało się kilkakrotnie za sprawą różnych tłumaczy, którzy polską epopeję traktowali jako poważny sprawdzian własnych możliwości translatorskich⁴, z trudem oscylując między wierszami, rytmem a historycznym językiem utworu. Często zdarzało się również, że efekty trudnej, translatorskiej pracy nie były zadowalające, a raczej pozbawiały utwór plastyczności opisów, atmosfery i emocji.

Mając to na uwadze, na szczególne wyróżnienie zasługują takie podejmowane próby translatorskie tłumaczy, które mimo niepowodzenia poprzedników zakończyły się dla odmiany sukcesem⁵.

³ *Pana Tadeusza* tłumaczono na różne języki, nawet te najodleglejsze od języków słowiańskich, np. w 2005 r. koreańscy profesorowie Cheong Byung i Oh Kong Geum przekazali Muzeum Adama Mickiewicza w Śmíłowie egzemplarz *Pana Tadeusza*, który był tłumaczony na koreański przez dwóch doktoryzujących się w Polsce polonistów z Uniwersytetu Hanaku w Seulu. Ich prace nad przekładem trwały trzy lata, a głównym powodem wybrania do tłumaczenia tego konkretnego polskiego tekstu były „tradycje walki o niepodległość” i „podobne doświadczenia historyczne”. Por. M. Rogoziński „*Pan Tadeusz*” po koreańsku, „Gazeta Poznańska”, 24.11.2005.

⁴ Okazuje się, że na przykład w języku wietnamskim jednym z trudniejszych momentów pracy translatorskiej był moment tłumaczenia nazw roślin i grzybów, które nie występują w Wietnamie.

⁵ *Pan Tadeusz* na przykład w szwedzkich przekładach zaistniał trzy razy: tłumaczenie Alfreda Jansena z roku 1898, tłumaczenie Ellen Wester z roku 1926 i ostatnie z roku 1987 dokonane przez Lenarta Kjelberga. We Francji (referuję za Jadwigą Warchoł: *Czy tylko z okazji jubileuszu? O francuskiej recepcji Mickiewicza*) tłumaczenia fragmentów (które uznano jako

2.2.1.2. Historia przekładu *Pana Tadeusza* w Bułgarii

Ze szczegółowymi informacjami dotyczącymi historii przekładu *Pana Tadeusza* w Bułgarii zapoznałam się dzięki rozbudowanemu wstępowi **P. Dinekowa** (1910–1992) do bułgarskojęzycznego *Pana Tadeusza* (1956) przetłumaczonego przez B. Dimitrową (1922–2003). Z powodu bułgarskiego tekstu Dinekowa, historia literatury, slawisty, mogłam z innej perspektywy spojrzeć na zaangażowanie wielu ludzi, którzy z wielkim zapalem, choć z różnym efektem, poświęcili się pracy nad przekładem. Postanowiłam przybliżyć polskiemu czytelnikowi opisywaną przez Dinekowa historię tłumaczeń eposu w Bułgarii, mimo że nie jest to konieczne przy analizie polskich i bułgarskich konstrukcji z imiesłowami przysłówkowymi. Czynię to dlatego, iż mam świadomość, że w poznaniu interesujących faktów z historii przekładu dużą przeszkodą może być niedostateczna znajomość języka bułgarskiego lub trudności w zdobyciu przekładu Błagi Dymitrowej w Polsce.

Historia poematu *Pan Tadeusz* liczy sobie 80 lat.

Na drodze do stworzenia wielkiego, wysoce artystycznego przekładu na język bułgarski stały: nieznajomość języka polskiego u tłumaczy, fakt, że przez długi czas przekładu *Pana Tadeusza* podejmowali się tłumacze bez talentu poetyckiego, wreszcie trudności znalezienia odpowiedniej formy wierszowanej, która odpowiadając tradycjom bułgarskiego wiersza narodowego byłaby jednocześnie jak najbliższa właściwościom wersyfikacyjnym poematu Mickiewicza (Dinekow, 1968: 334).

Bułgarzy poznali fragment *Pana Tadeusza* dopiero w pięćdziesiąt lat po wydaniu tekstu w Polsce. Powodem tego stanu rzeczy nie był brak zainteresowania obcą literaturą, a sytuacja polityczna w kraju. Warto zaznaczyć, iż do roku 1878 Bułgaria znajdowała się w niewoli tureckiej. Jej rozwój gospodarczy, kulturalny był zahamowany.

Dinekow przypuszcza, że pierwsi bułgarscy czytelnicy poematu to studenci uczący się w różnych krajach słowiańskich, głównie w Rosji, dlatego też poznali utwór w przekładzie rosyjskim.

Iwan Wazow

*Ogień poezji jest tym właśnie, czego przekładający
ma doglądać przede wszystkim, gdyż istnieje
duże prawdopodobieństwo, że w manipulacji tej wygaśnie.*

Alexander Pope*

kanon) *Pana Tadeusza* podjął się w roku 1837 Krystyn Ostrowski. Następnie w stulecie urodzin Adama Mickiewicza ukazało się tłumaczenie urodzonego we Francji, posiadającego polsko-litewskie korzenie Wacława Gasztowtta. Kolejno, jeszcze w roku 1934 w setną rocznicę ukazania się oryginalnego tekstu *Pana Tadeusza* Paul Cazin wydaje prozą swoje tłumaczenie, a w roku 1992 francuski slawista Roger Legras podejmuje próbę przekładu.

Pierwszej próby tłumaczenia *Pana Tadeusza*, tu referuję za Dinekowem, dokonał wielki bułgarski poeta Iwan Wazow (1850–1921). Jego przekład nie należy do wyjątkowo udanych. Zawiera 40 wierszy *Epilogu* i nie jest zbliżony do tekstu oryginału zapewne dlatego, że został dokonany z rosyjskiego tłumaczenia N. Berga, ogłoszonego w antologii *Поезия на славяните* (1871: 444–445). Tłumaczenie Wazowa przybliżyło czytelnikom obrazowy język Mickiewicza, jego wrażliwość i, co ważne dla wszystkich patriotów, tęsknotę i miłość do ojczyzny. To tłumaczenie mocno wzruszyło czytelników i wyznaczyło kierunek, jakim musieli podążać kolejni śmiałkowie, chcący zmierzyć się z *Panem Tadeuszem*. Dowodem popularności tłumaczenia Wazowa są jego liczne przedruki (Dinekow, 1956).

Какви цвѣта, мечти тук искаш да сбереш?
 Какво ще пееш тук сред вечния гърмеж
 на смрадания Париж и бурните проклятия
 и ядове и плач на бедните ни братя?
 Горко, горко на нас, че в чуждите страни
 прекарваме в беди страдалните си дни...
 Нещастни скитници, бездомни, боси, голи
 що срещнахме и тук? Пак същите неволи!
 И тука все тегла, и тука мъки пак,
 и както у дома: шпион, издайник, враг.
 Там бяхме чужденци, и тука пак сме чужди,
 и тука никого не трогват наште нужди...⁶

W historii tłumaczeń *Pana Tadeusza* znalazło się jeszcze wielu ambitnych artystów chcących podjąć za Wazowem trud stworzenia dobrego przekładu. Owoce ich pracy nie zawsze odpowiadały tym zamiarom. Po Wazowie dalsze przekłady *Pana Tadeusza* dokonywane są z języka polskiego.

Efrem Karanow

Zdaje mi się jednak, że tłumaczenia z jednego języka na drugi [...] przypominają kobierce flandryjskie oglądane z przeciwnej strony. Są tam wprowadzane figury, ale tak zagmatwane niemi, iż nie widać ich barw wspaniałych.

Miguel de Cervantes Saavedra*

W roku 1901 słabo znający język polski Efrem Karanow (1852–1927) prezentuje pierwszy pełny przekład *Pana Tadeusza* na bułgarski. Jak można się domyślić, tłumaczenie Karanowa jest mocno krytykowane z powodu licznych

⁶ Prezentowany fragment tłumaczenia Wazowa przedstawiam za Dinekowem (1979: 34–35).

błędów, nieścisłości, braku artyzmu, nieumiejętności oddania lekkości Mickiewiczowskiego wiersza. Najistotniejsze jest to, że pracy Karanowa brakuje wartości artystycznej, jest zdaniem Dinekowa bardzo słaba. Tłumacz zwiększa liczbę wierszy w niektórych księgach (księga II w oryginale ma 850 wierszy, w przekładzie 995), zaburza także styl utworu, stosując wiele regionalizmów, potocyzmów. Rymy stosowane przez Karanowa, jak pisze Dinekow, są wyjątkowo niezadowolające, w zupełności pozbawione waloru artystycznego.

O klęsce przekładu Karanowa zadecydował fakt, iż w niczym nie przypominał omawianego wyżej, zaakceptowanego przez bułgarskich czytelników, przekładu Wazowa.

Praca Karanowa pełna była poświęcenia, niestety, poeta nie osiągnął zamierzonego, długo oczekiwanego, wieńczącego dzieło wspaniałego rezultatu i uznania czytelników. „Słabo, niepoetycko, miejscami bezmyślnie brzmi początek *Epi-logu* – pisze Dinekow (Dinekow, 1956: 12–13) – i ma niestety rację.

Oto przykład:

Какво ще мислиш из парижките калдърми,
отгде се връщаш у дома като из дърми
на клетви и лъжи, несбивчиви кроежи,
на късни поплаки и след съда лютежи.
Нешащници, при таз зараза дома слета,
ний бързо, ветрено се хвърлихме през плета!⁷

Przekład Karanowa powoduje raczej rozdrażnienie czytelnika, szczególnie jeśli jest nim literaturoznawca (jak w przypadku Dinekowa), niż podziw, na jaki pewnie liczył sam tłumacz.

Ch. Kesjakow

W roku 1889 Ch. Kesjakow (1868–1934) próbuje przetłumaczyć kilka fragmentów z *Pana Tadeusza* (z Księgi I, IV, XII). Mimo iż Karanow ogłasza w trakcie pracy Kesjakowa swój pełny przekład, Kesjakow kontynuuje swoją pracę i również przygotowuje pełny przekład. Kesjakow o wiele lepiej niż Karanow zna język polski (studiował na Uniwersytecie Lwowskim). Wkłada on wiele trudu w pracę nad tekstem, stara się być dokładny i starannie oddawać atmosferę utworu. Dinekow ocenia, że nie udaje mu się to jednak najlepiej. Mimo że niektóre fragmenty utworu są dość dobre, w całości utwór odbierany jest jako podrzędny artystycznie, niedokładny. Za Karanowem używa 13-sylabowego jambicznego wiersza z pauzą w środku.

Według Dinekowa środki poetyckie Karanowa są ubogie, szablonowe, wiele w nich regionalizmów, rymy są jednostajne, a wiersz nieudolny, przepełniony dużą liczbą archaizmów.

⁷ Fragment tłumaczenia Karanowa przedstawiam za Dinekowem (1956: 13).

Uważa się, że Kesjakow i Karanow nie posiadali potrzebnego zmysłu poetyckiego, który niewątpliwie dopomógłby w tłumaczeniu poematu. To była główna i najważniejsza przyczyna ich niepowodzeń.

Z chwilą zakończenia się I wojny światowej w Bułgarii rozpoczyna się nowy, bardziej ekscytujący etap w historii przekładów *Pana Tadeusza*. Nareszcie dziełem A. Mickiewicza zajmą się dwie świetnie władające językiem polskim tłumaczki: Dora Gabe i wspomniana wcześniej Błaga Dymitrowa.

Dora Gabe

Niestety, bardzo dobry przekład Dory Gabe (1888–1983), oddający cały urok artystyczny utworu to tylko cztery urywki: *Koncert Jankiela*, *Burza*, *Rok 1812* i *Koncert Wojskiego*. Fragmenty te zamieszcza w swojej antologii *Полюску поему* (1921 r.).

A. Mickiewicz nie był jedynym wielkim polskim poetą, którego dzieła tłumaczyła ta wybitna bułgarska poetka. Świadczą o tym przekłady *Hymnów* J. Kasprowicza, *Anhellego* J. Słowackiego itd.

Dora Gabe podpatrywała przekład Iwana Wazowa. W jej tłumaczeniu przeplata się 13-zgłoskowiec z 12-zgłoskowcem, żeńskie rymy z męskimi. Dinekow ocenia, że Gabe dostrzega systemowe różnice między językami: polskim i bułgarskim. Wie, że dla języka bułgarskiego najodpowiedniejsze są rymy męskie. Jeśli chodzi o rymy, tłumaczka w tej dziedzinie również dokonała zmian, w jej przekładzie rymy nie zawsze następują parami (a – a) (b – b) jak w oryginale, a czasem przeplatają się (a – b) (a – b). Zdaniem Dinekowa ten właśnie zabieg sprawił, że tłumaczone przez Gabe fragmenty *Pana Tadeusza* odróżniają jej pracę od mierznych i nieefektywnych propozycji Karanowa czy Kesjakowa. Nie bez znaczenia jest również ogromna wrażliwość, ciężka praca i wycucie poetyckie.

Oto jak napisał o nim sam P. Dinekow:

Dzięki przekładowi Dory Gabe czytelnik może odczuć puls życia i piękno polskiej ziemi, ujrzeć plastyczny obraz polskich lasów, gdzie słysząc pieśń potężnego rogu Wojskiego, zadrzeć przed siłą burzy, namalowanej w księdze X, odczuć głęboki, liryczny nastrój inwokacji, upić się przepiękną muzyką starego cymbalisty Jankiela (Dinekow, 1956: 15).

Szkoda jednak, że poetka nie podjęła się tłumaczenia całego utworu. Zrobiła to jej młodsza koleżanka, studentka filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Sofijskim – **Błaga Dymitrowa**. Próbę tę bardzo wysoko oceniła sama Dora Gabe w jednej z pierwszych recenzji.

Błaga Dymitrowa

*Przekładać poetę może tylko
i wyłącznie poeta.*

Wasilij Żukowski*

Przekład poematu Adama Mickiewicza dokonany przez Błagę Dymitrową jest najlepszy w historii *Pana Tadeusza* w Bułgarii.

Po 80 latach prób innych poetów prawdziwe dzieło stworzyła poetka wspa- niale władająca językiem polskim, slawistka, która utwory Mickiewicza czytała w oryginale. Dinekow uważa, że bułgarski przekład Dymitrowej zamyka waż- ny i długotrwały okres pracy nad *Panem Tadeuszem*. Potrafiła dzięki swojemu ta- lentowi ukazać nakreślone przez Mickiewicza obrazy, przybliżyć język poetycki autora. Trudno nie zgodzić się z Dinekowem.

Wśród wszystkich zajmujących się tłumaczeniem poematu poetów Dymitro- wa posiada największe wycucie poetyckie i dlatego latami przeobrażany utwór w jej przekładzie odżył na nowo. Pierwsze sześć urywków przekładu Dymitrowej opublikowano w latach 1945 i 1949. Świetnie ukazane osobliwości *Pana Tade- usza* nadały mu nowy wydźwięk, atmosferę i obraz. Bohaterowie utworu nagle ożyli, ich losy stały się bardzo ważne dla czytelnika.

Dymitrowa, używając różnych środków artystycznych, chce zapoznać czy- telnika ze swoistą, czysto polską rytmiką *Pana Tadeusza*. Pragnie znaleźć klucz do rozumienia utworu i dać możliwość odczuwania dzieła, tak jak może je poczuć polski czytelnik.

Tłumaczenie nie jest idealne, można tu oczywiście doszukać się wad, gdyż trudno w obcym języku oddać pełnię utworu poetyckiego, zwłaszcza tak osobli- wego jak *Pan Tadeusz*. Poetka odczuła jednak: „głęboko emocjonalny i obrazowy świat Mickiewicza, uchwyciła żywy, realistyczny ton opowieści, bezpośredniość i prostotę języka, płynność wiersza”⁸ (Динеков, 1979: 40). Błaga Dymitrowa tłumaczyła nie tylko z subtelnym zrozumieniem i uważnym wnikaniem w tekst, ale i z prawdziwym natchnieniem – „ożywiają przed nami obrazy obyczajowości polskiej, Polaków i wspaniałe opisy polskiej przyrody. Zdumiewa nas rozmach epicki poematu, wzruszają liryczne dygresje. Należy do tego dodać bogactwo ję- zyka, zwłaszcza w dziedzinie leksyki”⁹ (*ibidem*: 40).

Oto przykład:

А слънцето угасва; тиха, топла вечер.
Със облаци тук-там небесните простори
на запад розовеят, синкави най-горе.
Вещаят облаци за чудесно време:
тук стадо от овце в морава сякаш дреме,
там бели патици отлитнали се стапят.
Поръбено перде е облакът на запад,
прозрачен и надиплен с краища в позлата,
отгоре с перлов отсвет, с пурпур в дълбината.

⁸ Przekład Joanna Satola-Staśkowiak.

⁹ *Ibidem*.

Все още тлее, пламва залезът-жарава,
 ала жълтее все, бледнее, посивява;
 зад облак клюмва слънце със глава сънлива
 и с полъх топъл в миг въздъхвайки – заспива.

Polskim ekwiwalentem powyższego tłumaczenia jest:

Słońce już gasło, wieczór był ciepły i cichy,
 Okrąg niebios gdzieniegdzie chmurkami zasłany,
 U góry błękitnawy, na zachód różany;
 Chmurki wróżą pogodę, lekkie i świecące,
 Tam jako trzody owiec na murawie śpiące,
 Ówdzie nieco drobniejsze, jak stada cyranek.
 Na zachód obłok na kształt rąbkowych firanek,
 Przejrzysty, sfałdowany, po wierzchu perłowy,
 Po brzegach pozłacany, w głębi purpurowy,
 Jeszcze blaskiem zachodu tlił się i rozżarzał,
 Aż powoli pożółkniał, zbladnął i poszarzał:
 Słońce spuściło głowę, obłok zasunęło
 I raz ciepłym powiewem westchnąwszy – usnęło.

Inny fragment:

А слънцето се спуща над поля засети,
 по-слабо в тоя час, но по-широко свети
 със здрав и пламнал лик на работлив стопанин,
 след тежък полски труд за връщане неканен
 да си отдъхне в сън... Лъчист венец се свежда
 над горските върхари, здрач с мъглива прежда
 леса е омотал, в едно го сякаш слива.
 И стволи, и клонак се стапят в маса сива.
 Гората притъмня като огромна сграда
 с подпален покрив. Миг и слънцето пропада
 в бездънна горска глъб – едва успя да блесне
 като трептяща свещ между пролуки тесни [...]

w oryginale:

Słońce ostatnich kresów nieba dochodziło
 Mniej silnie, ale szerzej niż we dnie świeciło,
 Całe zaczerwienione, jak zdrowe oblicze
 Gospodarza, gdy prace skończywszy rolnicze
 Na spoczynek powraca; już krąg promienisty
 Spuszcza się na wierzch boru i już pomrok mglisty,
 Napelniając wierzchołki i gałęzie drzewa,

Cały las wiąże w jedno i jakoby zlewa
 I bór czernił się na kształt ogromnego gmachu,
 Słońce nad nim czerwone jak pożar na dachu;
 Wtem zapadło do głębi; jeszcze przez konary
 Błysnęło, jako świeca przez okiennic szpary, [...]

lub fragment *Inwokacji*:

Родино моя, Литво! Ти си като здраве:
 човек те оценява истински тогава,
 когато те изгуби. Днес във хубост цяла
 те виждам и описвам, че по тебе жаля.

Osiemdziesiąt lat licząca historia *Pana Tadeusza* w Bułgarii dzięki Bładze Dymitrowej uwieńczona została wielkim sukcesem, na który pracowali kolejno z lepszymi i gorszymi wynikami bułgarscy poeci wielu pokoleń. Wszyscy oni włożyli ogromny trud, poświęcenie, oddali swe serce, pragnąc stworzyć wysoce artystyczny przekład na język bułgarski.

2.2.1.3. Adam Mickiewicz w świadomości Bułgarów

„Rzadkie są nazwiska pisarzy obcych, którym by towarzyszyły takie słowa zachwyty i uznania, jak nazwisku Mickiewicza” – napisał w swojej rozprawie Dinekow (1956: 1).

Niewątpliwie słowa Dinekowa poparte są realiami historycznymi. Nazwisko Mickiewicza było znane na ziemi bułgarskiej od dawna, choć o ironio, po raz pierwszy o Mickiewiczu Bułgarzy dowiedzieli się w związku z jego śmiercią – z notki w gazecie bułgarskiej „Цариградски вестник” z 24.12.1855 r. Tak wcześnie, jak nazwisko samego poety, nie ukazały się w Bułgarii żadne przekłady jego utworów. Stało się to dopiero po wyzwoleniu Bułgarii (1878). Po tym czasie Mickiewicz dał się poznać jako „genialny mistrz słowa artystycznego” (Denikow 1956: 4)

K. Weliczkow pisał, mając na myśli talent Mickiewicza: „Europa Zachodnia zobaczyła, jak świetlane, potężne kopalnie poezji są utajone w świecie słowiańskim” (Величков, 1884: 32–33, 78–79).

B. Conew nazwał Mickiewicza „wielkim synem słowiańskim, którego imię wymawia z czcią nie tylko jedno słowiańskie plemię, ale i cała kulturalna Europa”, „geniuszem dla wszystkich narodów” (Цонев, 1898: 92–106).

P. Sławejkow, sugerując się *Dziadami* i *Panem Tadeuszem*, pisał: „dla Polaków utwory Mickiewicza są Biblią. W tych utworach dumny duch jednego jasnowidza przelał w obrazy i wyraził w słowach wszystko, co jest drogie dla przepełnionego bólem serca Polaka: cierpienia ginącego narodu i wielkie jego nadzieje na przyszłe, świetlejsze jutro, odkupione tymi cierpieniami” (Славейков, 1899: 158–171).

Mickiewicz spędził ostatnie lata swojego życia w Konstantynopolu. Doskonale znał problemy, z jakimi borykali się Bułgarzy. Rozumiał ich nadzieje i rozczarowania. Znał też nazwiska niektórych bułgarskich poetów. Szacunek bułgarskich literatów do Mickiewicza wynikał z traktowania polskiego wieszcza jak brata – Słowianina, który poprzez swoje utwory przekazuje duchowe wsparcie i zrozumienie wszystkim, którzy tego potrzebują.

ROZDZIAŁ III

PRZEGLĄD WYBRANYCH STANOWISK NAUKOWYCH

3.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA STANOWISK NAUKOWYCH

Konstrukcje z imiesłowami nieodmiennymi w polskiej literaturze przedmiotu nazywane są „imiesłowowymi równoważnikami zdania” lub „oznajmieniami imiesłowowymi”. Przez szereg lat w składni polskiej obecny był pogląd, że konstrukcje imiesłowowe w odniesieniu do zespolonego z nimi zdania są zawsze podrzędne.

Zenon Klemensiewicz już w roku 1937 w *Składni opisowej współczesnej polszczyzny kulturalnej*, uwzględnia konstrukcje imiesłowowe połączone stosunkiem czasowym równozależnym, podobne więc do zdań współrzędnych łącznych i przeciwstawnych obok odpowiedników zdań podrzędnych czasowych, warunkowych, przyczynowych, porównawczych, przyzwolonych, wyjaśniających. Te ostatnie przybliża nam Z. Klemensiewicz w *Składni opisowej współczesnej polszczyzny kulturalnej*, pisząc:

W wypadkach typu „stałem patrząc” rzadko tylko można się dopatrzeć w stosunku imiesłowu do wyrazu określonego jednego ze stosunków określnika do podstawy, znamiennych dla związku okolicznikowego. Wszakże patrząc nie jest określeniem ani czasu, ani przyczyny, ani sposobu itd. czynności stałem.

Parę lat później w *Zarysie składni polskiej* Z. Klemensiewicz (1963) burzy pogląd dotyczący zdań współrzędnych sformułowaniami typu:

Stosunek oznajmienia imiesłowowego do wypowiedzenia zespolonego jest podrzędny; funkcja komunikatywna oznajmienia imiesłowowego mieści się wśród rodzajów, któreśmy poznali w opisie podrzędnego wypowiedzenia okolicznikowego: rozpoznać je można, przekształcając oznajmienie imiesłowowe na komunikatywnie równoważne zdanie lub oznajmienie i ustalając stosunek, który wtedy zajdzie między nim a wypowiedzeniem zespolonym.

Ze stanowiskiem tym nie zgadza się H. Wróbel, który przytacza fakt, że Z. Klemensiewicz w dalszej analizie stosunku oznajmień imiesłowowych wśród

typów oznajmień umieścił oznajmienie imiesłowowe akcesoryjne, które zdaniem H. Wróbla „nie posiada swojego odpowiednika wśród zdań okolicznikowych” (Wróbel, 1975).

„Dla tego rodzaju oznajmień imiesłowowych – kontynuuje Klemensiewicz – jest znamienna możliwość zamiany na zbliżone sensem zdanie współrzędne np.: Wpadł do izby i ociekał wodą. – Alojz spojrział na Tatry, ale ich nie widział”.

Ten pogląd Klemensiewicza o wiele bardziej niż poprzedni ceni sobie Wróbel, uważając, że praca ta, choć wcześniejsza, stoi krok naprzód w stosunku do poglądów sformułowanych w *Zarysie składni polskiej* (Klemensiewicz, 1963).

Przekonanie o podrzędności oznajmienia imiesłowowego do wypowiedzenia zespolonego towarzyszyło nie tylko Klemensiewiczowi, ale również innym językoznawcom, np. J. Kuryłowiczowi (1987), D. Buttlerowej (1971), Z. Saloniemu (1971), A. Łęgowskiej-Grybosiowej (1970, 1975).

Podobne stanowisko reprezentuje *Encyklopedia języka polskiego* (Urbańczyk, 1992), która również potwierdza podrzędny charakter oznajmienia imiesłowowego, np.: *szedł kulejąc, patrzył zezując, mówił jękając się*, zaliczając je do oznajmienia okolicznikowego.

A. Łęgowska-Grybosiowa opiera się na kryterium formalnym, uznaje ekwiwalencję funkcjonalną konstrukcji imiesłowowych i zdań złożonych. Przeświadczona jest o „podrzędności” tej konstrukcji względem zdania zespolonego. Dostrzega różnice formalne między orzeczeniem wyrażonym formą osobową czasownika i orzeczeniem wyrażonym imiesłowem. Orzeczenie wyrażone formą osobową czasownika uznane zostało przez nią jako samodzielna forma orzeczenia. Orzeczenie wyrażone imiesłowem określa jako formę niesamodzielną (Łęgowska-Grybosiowa 1970, 1975, 1978).

H. Wróbel przyznaje tu częściową rację autorce artykułu – jej rozumowanie byłoby właściwe, gdyby ta porównała konstrukcję imiesłowową ze zdaniem pojedynczym. Jednak jak zauważa H. Wróbel: „ewentualność taka nie wchodzi w rachubę, ponieważ konstrukcja imiesłowowa jest zawsze jedną z części wypowiedzenia złożonego i może być tylko porównywana ze zdaniem składowym zdania złożonego” (Wróbel, 1975: 21).

R. Grzegorzczkova (1999) przypomina konstrukcje z imiesłowami współczesnymi nierozwiniętymi: *idzie kulejąc, patrzy zezując*, traktowanymi przez Klemensiewicza jako zdania pojedyncze (Klemensiewicz, 1967: 102). „Taką konwencję potwierdzają zasady interpunkcji, według których przy nierozwiniętym imiesłowie nie stawia się przecinków. Ten przepis interpunkcyjny jest w tej chwili dyskutowany (Podracki, 1993: 22) i być może ulegnie zmianie” (Grzegorzczkova, 1999).

Według R. Grzegorzczkovej konstrukcje typu: *idzie kulejąc* „stanowią po granicze zdań pojedynczych i złożonych: ukrywają w sobie dwie predykcje” (Grzegorzczkova, 1999: 83).

P. Bąk w swojej *Gramatyce języka polskiego* (1977) dochodzi do wniosku, że „imiesłowy współczesne wymieniające czynności równoczesne z czynnością zda-

nia głównego, mają więc znaczenie podobne do zdań pobocznych rozwijających, a także do okoliczników sposobu lub sytuacyjnych”. Jako dowody przedstawia zdania z *Pana Tadeusza*:

Tam, **plącząc** strąki w marchwi zielonej warkoczu, wysmukły bób obraca na nią tyśiące oczu.

Niedźwiedź to drzewa korzenie, topniaki osmalone, to wrosłe kamienie rwał, **waląc** w psów i w ludzi.

Okolicznikowe konstrukcje imiesłowowe zawierają imiesłowy nieodmienne: współczesne lub uprzednie. Za czynność imiesłowów uprzednich uważa autor lokalizację w czasie, mają więc „znaczenie czasowe”. Jako przykłady podaje zdania typu:

Stanąwszy nad strumieniem, rzuciła na trawnik swój szal powiewny, czerwony, jak krwawnik.

Sędzia od rana pisał, **zamknąwszy** się w izbie.

Okazuje się, że P. Bąk widzi głównie podrzędny charakter konstrukcji imiesłowowych. Analiza konstrukcji imiesłowowych przeprowadzona przez Bąka jest zbyt pobieżna, przez to nie wyjaśnia wielu problemów z nimi związanych.

H. Jadacka w *Kulturze języka polskiego* (2008: 184) stwierdza, że konstrukcja syntaktyczna z imiesłowem nieodmiennym – imiesłowowy równoważnik zdania – jest „zależna znaczeniowo od zdania nadrzędnego”, np.:

Idąc powoli deptakiem obserwował mijane dziewczyny – opalone, kolorowe, radosne¹.

Praktyka językowa, wspomina autorka, „pozostawia wiele do życzenia” (*ibidem*: 184), mimo faktu, że sposób używania omawianych konstrukcji jest bogato opisany w literaturze przedmiotu (zarówno pod względem normatywnym, jak i opisowym). Omawiana tu zależność od zdania nadrzędnego konstrukcji syntaktycznej z imiesłowem nieodmiennym związana jest zdaniem Jadackiej „ze znacznymi restrykcjami dotyczącymi występowania tych struktur w tekstach, wynikającymi z ich niesamodzielnosci znaczeniowej” (*ibidem*: 185). Autorce chodzi o konieczność występowania tożsamości podmiotów i następstwo czasów. W tym samym opracowaniu, przypomina Jadacka, najważniejsze prace związane z zagadnieniem użycia imiesłowowych równoważników zdań, np.: *Kulturę języka polskiego* (1971) D. Buttlerowej, H. Kurkowskiej, H. Satkiewicz, w której D. Buttlerowa jest autorką tematu *Zasady poprawnego użycia imiesłowowych równoważników zdań* (1971: 412–421); hasło: *imiesłowowy równoważnik zdania podrzędnego* opracowane przez

¹ Przykład za H. Jadacką.

K. Pisarkową w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* (1978: 124) redagowanym przez S. Urbańczyka, pracę A. Grybosiowej *Rozwój funkcji imiesłówów nieodmiennych w języku polskim. Związki z nomen* (Grybosiowa, 1978).

Opracowania zajmujące się zasadami poprawnego używania imiesłówów nieodmiennych odnotowuję w bibliografii.

We wspomnianej już *Kulturze języka polskiego* H. Jadackiej stwierdza autorka, iż „wszystko co zostało [...] dotychczas napisane na temat użycia równoważników zdań, było rozpatrywane na poziomie normy wzorcowej” (Jadacka, 2008: 194), która obowiązuje filologów polonistów, ale osoby spoza środowiska językoznawczego nie mają podobnej do filologów wrażliwości. Jadacka sugeruje więc, że innym należałoby stawiać nieco mniejsze niż sobie wymagania. Ustalone zostają dwie „łagodniejsze zasady” użycia imiesłowowych równoważników zdań:

1. „Czynność nazywana przez równoważnik powinna się odbywać w tym samym, porównywalnym czasie co czynność zdania głównego; może też zaczynać się nieco wcześniej” (*ibidem*: 194);

2. „W normie standardowej dopuszczalne jest stosowanie imiesłowowych równoważników zdań jako ekwiwalentów zdań współrzędnych” (*ibidem*: 195).

Według *Gramatyki opisowej języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego i B. Wieczorkiewicza (1959) stosunek oznajmienia imiesłowowego do wypowiedzenia zespolonego może być:

– (1) współrzędny:

Stoją na szanłcach Pragi, [...] **siekąc** wrogów².

Patrzył przed siebie, **nie widząc** nic³.

– (2) podrzędny (do tego stosunku należą zdania okolicznikowe), np.:

- zdania czasowe:

Jest u nas kolumna w Warszawie, na której usiadają podróżne żurawie, spotkawszy jej liściane czoło wśród obłoka⁴.

Obgadawszy sprawę ze wszystkich stron, poczęli się rozchodzić.

- zdanie przyczynowe:

Dowódca dał ponownie rozkaz natarcia, chcąc za wszelką cenę wyprzeć nieprzyjaciela z umocnionych pozycji⁵.

² Przykłady za W. Doroszewskim i B. Wieczorkiewiczem.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

- zdanie warunkowe:

Pracując wytrwale i systematycznie, zdążysz wykonać robotę w wyznaczonym terminie⁶.

- zdanie przyzwalające:

Wierząc w jego odwagę i spryt, wszakże bałem się powierzyć mu wykonanie tego niezmiernie trudnego zadania⁷.

- zdanie okolicznikowe sposobu:

Matka starała się uśpić dziecko, **śpiewając** mu kołysankę⁸.

Według informacji zawartych w *Gramatyce opisowej języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego i B. Wieczorkiewicza „imiesłów nieodmienny, zwłaszcza jeśli występuje bez składniowo zależnych od siebie wyrazów, może pełnić rolę składnika zdania pojedynczego, a mianowicie okolicznika sposobu”, np.:

Palił papierosa **zaciągając się**.

Szedł **kulejąc**.

Część językoznawców zgadza się ze sformułowaniami, iż konstrukcja imiesłowna może w pewnych określonych sytuacjach przedstawiać „czynność towarzyszącą innej czynności” (Bogusławski, Karolak, 1970: 361).

W składni polskiej bardzo znany jest jednak pogląd, że taka konstrukcja „pełni funkcję okolicznika akcesoryjnego względem innej czynności” (Klemensiewicz, 1963: 103–104), np.:

Nauczyciele, **stojąc** na ganku, żywo omawiali ostatnie zajęcia.

Magduś śmieje się, **chowając** swój różowy nosk w książkę.

Woda burzliwie hałasowała, **spadając** w mrok wieczoru.

Według H. Wróbla nie jest to tak jednoznaczne i należy to przemyśleć. Jeśli przez okolicznik, a w konsekwencji i zdanie okolicznikowe, rozumiemy określnik, który

ogranicza wymienione w podstawie: czynność, stan lub właściwość przez podanie jakiegoś szczegółu dotyczącego ich przebiegu lub trwania, towarzyszącego im lub

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

wplywającego na nie [...] to na podstawie przytoczonych niżej przykładów musimy stwierdzić, że funkcja omawianych tu konstrukcji imiesłowowych (podobnie zresztą jak funkcja tak zwanego okolicznika akcesoryjnego) nie mieści się w tej definicji (Wróbel, 1975: 46).

H. Wróbel stanowczo podkreśla fakt, że zmiana formy osobowej w zdaniu na imiesłów degradowe formalnie zdanie, ale nie przekształca się wcale ono na określnik semantyczny orzeczenia drugiego zdania. Dla niego jasne jest, że konstrukcja imiesłowowa równie obiektywnie i niezależnie przekazuje informację o podmiocie, jak połączone z nią zdanie, tylko że z woli nadawcy „ujętą w strukturę zależną od tego zdania” (*ibidem*: 46). Różny jest status konstrukcji imiesłowowej w zdaniu:

Jan K. w stanie silnego zamroczenia usiadł za kierownicą, **lokując** kolegów w sfoferce i pojechał w kierunku Łazisk.

i w zdaniu:

Taką pieśń śpiewało rycerstwo polskie, **idąc** pod wodzą młodego księcia na podbój ziem nadmorskich (przykłady za Wróblem).

Jedynie zdanie ostatnie pełni funkcję *określnika akcji* wyrażonej czasownikiem osobowym – przynależnemu zdaniu okolicznikowemu czasu.

Określone zastrzeżenia do niektórych propozycji H. Wróbla składa na przykład M. Grochowski w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (GWJP): „Największe wątpliwości, jak wynika z analizy Wróbla, budzą dwa problemy: czy zdania z imiesłowami są w istocie równoznaczne ze zdaniami złożonymi, od których zostały utworzone? Które z dwóch zdań składowych zdania złożonego (pierwsze czy drugie) transformować na konstrukcję imiesłowową, w wypadku gdy oba są transformowalne?” (Grochowski, 1984: 235).

I. Bobrowski opisuje imiesłowy przysłówkowe (również przymiotnikowe) jako „elementy potransformacyjne, które zastępują czasownik w innych jakościowo strukturach wyjściowych” (Bobrowski, 1998: 178). Autor odwołuje się do tematu uznania zdań z konstrukcjami imiesłowowymi w odniesieniu do tzw. tożsamości podmiotu, co jest podstawowym zagadnieniem formułowanym w tradycyjnych gramatykach. Inaczej niż H. Wróbel, I. Bobrowski proponuje wywodzenie konstrukcji imiesłowowych wyłącznie ze zdań zależnych.

W literaturze przedmiotu wielokrotnie mówi się, że imiesłowy przysłówkowe są formami właściwymi dla stylu literackiego (bądź książkowego), szczególnie dla tekstów pisanych (por. Wierzbicka, Wierzbicki, 1969: 91, a także Grochowski w GWJP, 1984: 236).

Językoznawcy przestrzegają nawet przed nadmiernym użyciem tych form:

Imiesłowy należą w zasadzie do środków języka pisanego. Używane w nadmiarze w języku potocznym brzmiałyby nienaturalnie, a nawet śmiesznie (zwłaszcza imiesłów wskazujący na wcześniejszą czynność tej samej osoby, ów zakończony na „-łszy”, „-wszy”, ma charakter książkowy i właściwie wcale nie jest używany w wypowiedziach ustnych). A i w języku pisany w posługiwaniu się imiesłowami trzeba zachować umiar – nadużywanie ich jest rażące (Wierzbicka, Wierzbicki, 1969: 91).

W roku 2010 K. Bojałkowska podjęła się analizy zależności składniowych, którym podlegają imiesłowy przysłówkowe w zdaniu. Analiza ta objęła związki strukturalne, częstotliwość i uwarunkowania występowania, łączliwość i charakterystykę. Wykorzystała do opisu aparat badawczy wypracowany przez składnię formalną, nawiązała do książki M. Szupryczyńskiej (1996) oraz pracy Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998).

Badaczka omówiła również różne podejścia opisu konstrukcji z imiesłowami przysłówkowymi – tradycyjne (np. Bąk, Podracki, Klemensiewicz), generatywno-transformacyjne (np. Wróbel, Wiess) oraz semantyczne (np. Grochowski, Karolak). „Niezależnie od różnic w ujmowaniu zjawiska predykatywności form Vpart, [wszystkie teorie]⁹ dostrzegają, że formy imiesłowowe mają właściwości semantyczno-składniowe charakterystyczne dla leksemów czasownikowych, do których należą” (Bojałkowska, 2010: 35).

3.1.1. Metody badań i klasyfikacji Henryka Wróbla

Jak już wspomniałam, H. Wróbel w odróżnieniu od wielu innych językoznawców wydziela wśród zdań z konstrukcjami imiesłowowymi zdania współrzędne (układ parataktyczny) i podrzędne (hipotaktyczne). Polemizuje z innymi badaczami (choć tak naprawdę w polskiej literaturze składniowej nie ma nadmiaru opracowań, które by precyzowały poglądy dotyczące konstrukcji imiesłowowych w zdaniach złożonych) wypowiadającymi się na ten temat w artykułach, gramatykach i pracach poświęconych innym zagadnieniom.

Według Wróbla gramatyka generatywno-transformacyjna najlepiej wyjaśnia funkcje konstrukcji imiesłowowych. Autor traktuje język jako kod przyporządkowujący strukturze semantycznej odpowiednie formy zdań. Zamienia struktury zdań złożonych tak, by zawierały w sobie konstrukcję imiesłowową. W swojej pracy przedstawia różne typy zdań i ich podatność na transformacje.

W związku z tym, że moja praca nie zajmuje się transformacjami zdań złożonych na konstrukcje imiesłowowe, gdyż jej punktem wyjścia jest analiza już istniejących konstrukcji w zdaniach, pewne istotne dla Wróbla sprawy, w przypad-

⁹ Przypis odautorski.

ku mojej rozprawy, mogą zostać pominięte. *Składnia imiesłowów we współczesnej polszczyźnie* najdokładniej omawia problemy interesujących mnie konstrukcji imiesłowowych, w związku z czym wykorzystuję w pracy szereg zastosowanych tam rozstrzygnięć.

Ujęcia generatywno-transformacyjne niewątpliwie przyczyniły się do pogłębienia wiedzy na temat użycia form Vpart; podkreślenia wymaga fakt, że jedyne monografie poświęcone w pewnej części imiesłowom przysłówkowym to omawiane tutaj prace H. Wróbla (Wróbel, 1975) oraz D. Weissa (Wiess, 1977) (Bojałkowska, 2010: 29).

Jak już wspomniałam wcześniej, autor wyróżnia dwa układy: parataktyczny i hipotaktyczny, w których skład wchodzi konstrukcje imiesłowowe jako ekwiwalenty zdania składowego.

3.1.1.1. Konstrukcje imiesłowowe w układzie parataktycznym

Konstrukcje z imiesłowami współczesnymi można uznać za zdania rozwijające, równocześnie do tego można je określić jako semantycznie współrzędne do zdań zespolonych, ale formalnie zależne. „Ta formalna zależność imiesłowu powoduje, że tekst z konstrukcją imiesłowową jest bardziej spójny niż zdanie złożone (a zwłaszcza parentetyczne), z którego został wywiedziony. Wiąże się z tym większa swoboda szyku konstrukcji imiesłowowej w stosunku do zdania zespolonego” (Wróbel, 1975).

Wróbel przytacza tu przykłady, gdzie raz jedna, raz druga forma czasownika może być przekształcona na konstrukcję imiesłowową, np.:

Tolo milczał, **patrząc** na niego z namysłem¹⁰.

Jakub stał z opuszczonymi rękami i patrzył na nią **milcząc**¹¹.

O tym, co w danej chwili w tych wypowiedzeniach stanowi informację uzupełniającą, decyduje nadawca komunikatu. Czasem oczywiście swobodę tego działania – jak zauważa autor – „ogranicza sensowność postawienia jednej akcji na tle drugiej”.

W języku bułgarskim odnajdujemy ekwiwalentne przykłady:

И двамата гледаха, **мълчейки**, една пеперуда, която събираше нектар от карамфилите¹². – И двамата мълчаха, **гледайки** една пеперуда.

¹⁰ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 47).

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ги Дьо Мопасан, *Бел Ами. Преводач Димитър Бабев*, II изд., София, 2001, s. 272.

Всички мълчат, **гледайки** към Скръндзата¹³. – Всички гледат към Скръндзата, **мълчейки**.

Takie przekształcenia w bułgarszczyźnie, jak w języku polskim są możliwe tylko w niektórych przypadkach, w zależności od ogólnego znaczenia wypowiedzi.

Poniżej przedstawiono bułgarskie przykłady, gdzie imiesłowy zastąpione zostały zdaniem, a orzeczenie pozostało niezmienione, np.:

Преводачът обяснява в предговор мотивите, накарали го да направи нов превод на произведението, **изразявайки** по този начин критичното си отношение към тези на предшествениците му¹⁴. – Преводачът обяснява в предговор мотивите, накарали го да направи нов превод на произведението, **като изразява** по този начин критичното си отношение към тези на предшествениците му.

H. Wróbel zauważył pewną grupę czasowników, którą cechuje szczególna podatność do występowania w roli tła dla innej akcji, są to czasowniki: *stać, siedzieć, leżeć, klęczeć, chodzić, iść, jechać* itd.

Np.: Gadali ze sobą, **stojąc** grupkami w bramach albo przed zamkniętymi sklepikami, **siedząc** na malutkich wyplatanych krzeselkach¹⁵.

Jakub nie odpowiadał, lecz słuchał, **leżąc** oparty na łokciach¹⁶.

Takie konstrukcje imiesłowowe przypominają określenia okolicznikowe czasu, sposobu itd. i zbliżają się do nich.

Wśród oznajmień współrzędnych z konstrukcjami imiesłowowymi współczesnymi Wróbel wyróżnia te, które powstały dzięki transformacjom zdań z czasownikami:

– niedokonanymi (duratywnymi lub iteratywnymi):

Około 300 Arabów, sami mężczyźni w wieku 17–70 lat siedzieli na placu i czekali, co z nimi zrobią. → Około 300 Arabów, sami mężczyźni w wieku 17–70 lat siedzieli na placu, **czekając**, co z nimi zrobią.

Mężczyzna leżał na wznak i/a od czasu do czasu tylko podciągał derkę na piersiach. → Mężczyzna leżał na wznak, od czasu do czasu tylko **podciągając** derkę na piersiach¹⁷.

¹³ Светлозар Жеков, *Тото. Пиеса в две действия*, София, 1989, s. 60.

¹⁴ Przykłady za Мари Врина-Николов, *Отвъд пределите на превода* (Врина-Николов, 2004).

¹⁵ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 48).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ „Dziennik Zachodni” 1967, przykład za H. Wróblem (1975: 32).

– dokonanymi:

Jakub usiadł na krzeselku, a trzymał (przy tym) czapkę w rękach. → Jakub usiadł na krzeselku, **trzymając** czapkę w rękach¹⁸.

[Campilli] Wybrał parę krawatów, dwa szaliki, jeden jedwabny, drugi wełniany, pasek do spodni ze skóry krokodylej, pudełko chustek do nosa, **radząc się** mnie we wszystkim¹⁹.

– Jako osobne wydziela transformy zdań z negacją:

Chłopczyk nie odpowiadał, zajęty podnoszeniem krowy, która leżała na boku, **nie chcąc** wstać²⁰.

Ludność wyrzucano gwałtem z domów, **nie pozwalając** na zebranie dobytku²¹.

Zdania złożone współrzędnie „posiadają również swoje ekwiwalenty wśród zdań zawierających imiesłowy uprzednie” (por. Wróbel, 1975: 48; Śmiech, 1971: 107) Obrazem do tego typu stwierdzenia są przykłady z *Pana Tadeusza* np.:

Panie starsze już wcześniej **wstawszy** piły kawę.

czyli:

‘Panie starsze już wcześniej wstały i piły kawę’²².

Z tym stwierdzeniem zgadza się również H. Wróbel, podkreślając jednak, że ilość tych zdań jest niewielka. Przypomina, że imiesłowy mogą stracić znaczenie uprzedniości w mniejszym lub większym stopniu. Zupełnie zatracone znaczenie uprzedniości odnajdujemy w zdaniach:

To wszystko wyrecytował, nim wymieniliśmy nazwiska. Wypowiedział je na koniec Maliński – **potrząsnąwszy** przy tym moją ręką jak dobrego znajomego.

Kiedy zjadłem, do tego **wypiwszy** karafeczkę, senność mnie ogarnęła taka, że litery mi się zamazywały w oczach²³.

¹⁸ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 36).

¹⁹ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 36).

²⁰ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 41).

²¹ H. Wróbel, *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 70, Katowice 1975, s. 41.

²² A. Mickiewicz, przykłady za W. Śmiechem (1971: 106).

²³ Przykłady za H. Wróblem (1975: 41).

Wśród układów parataktycznych przeważają zdania o stosunku ogólnie łącznym. Ważne są tu dwa typy zdań: – „gdzie zdanie drugie to dokładniejsza wersja zdania pierwszego” (czyli tzw. zdania włączne) – oraz zdania parentetyczne, wprowadzane w niektórych kontekstach wyrażeniami: *a przy tym, a przedtem*.

3.1.1.2. Konstrukcje imiesłowowe w układzie hipotaktycznym

Spśród układów hipotaktycznych (gdzie zdanie nadrzędne oznaczane jest symbolem **S1**, a zdanie podrzędne symbolem **S2**) konstrukcje imiesłowowe występują w zdaniach czasowych, przyczynowych, celowych, warunkowych, przyzwalających, sposobowych.

ZDANIA PRYZYWALAJĄCE

Wróbel równie dokładnie jak poprzednie typy zdań opisał zdania przyzwalające. W związku z ich nieprzydatnością w mojej pracy (nie występują w badanym przeze mnie tekście) pomijam je.

ZDANIA CZASOWE

„Jak wiadomo, stosunki czasowo-aspektowe zachodzące między orzeczeniami zdania nadrzędnego i podrzędnego bywają wykorzystywane do względnego określenia czasu akcji zdania nadrzędnego za pośrednictwem czasu akcji zdania podrzędnego” (Wróbel, 1975: 54).

Zdanie podrzędne pełni tu funkcję okolicznika czasu akcji zdania nadrzędnego. Ten rodzaj zdań podrzędnych wyróżniają wszyscy językoznawcy. Jednak Wróbel wyróżnia dwa typy tych zdań, gdzie akcja zdania podrzędnego jest albo ogólnie równoczesna, albo uprzednia względem akcji zdania nadrzędnego.

H. Wróbel wyklucza tu zdania wyraźnie następcze, które nie mogą być oddane przez konstrukcje imiesłowowe. Relacje czasowe pomagają wyrażać wskaźniki zespolenia typu: *kiedy, gdzie, jak* i ewentualnie *ilekroć*, gdy chodzi o akcje iteratywne.

Konstrukcje z imiesłowami współczesnymi

1. W zdaniu **S1** i **S2** zdania wyjściowego występują akcje niedokonane: – w teraźniejszości:

Ksawery nie kłamał, **mówiąc** o kupnie majątku²⁴.

Przechodnie **mijając** go zaglądali mu w twarz²⁵.

Dobrze wiedział, **klamiąc** zaciekle²⁶.

²⁴ K. Brandys, *Antygoną*, przykład za H. Wróblem (1975: 55).

²⁵ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 55).

²⁶ Przykład odautorski.

– w przyszłości:

Kupując prezent, będę cię prosił o radę²⁷.

Pisząc list, nie zapomnę o tobie²⁸.

– w przeszłości:

Budując państwo, musiał król zatroszczyć się o utworzenie urzędów, które ramieniem swym obejmowały całe państwo [...] ²⁹.

Piotrek wydobywał ręce z kieszeni, jak poprzednio, kiedy chciał naprawić sytuację, **ściskając** dłoń Ewy³⁰.

2. „W zdaniu **S1** występuje akcja dokonana, a w **S2** niedokonana, obie w czasie przeszłym lub przyszłym”

– w przeszłości:

Zakochałam się **mając** siedemnaście lat³¹.

Przyrządzając mięso, widać niezupełnie świeże, skaleczyła się w palec i przyszło zakażenie³².

Dokonałem obliczeń i wtedy zbudziło się we mnie podejrzenie, że kardynał Ehrle, **budując** swą tezę, o tym aspekcie sprawy, nazwijmy go stolarskim, nie pomyślał [...] ³³.

– w przyszłości:

Wracając ze szkoły, wstąpię do ciebie³⁴.

3. W zdaniu **S1** występuje akcja niedokonana, a w zdaniu **S2** dokonana (jest to możliwe tylko w sprzyjającym kontekście):

Myślę, że to miał na oku Goethe, **twierdząc** w *Fauście*, że „szara jest wszelka teoria” [...]. → Myślę, że to miał na oku Goethe, **gdy stwierdził** w *Fauście*, że „szara jest wszelka teoria” [...] ³⁵.

²⁷ Przykład za H. Wróblem (1975: 55).

²⁸ Przykład odautorski.

²⁹ M. Wojciechowska, Z. Wojciechowski, *Polska Piastów. Polska Jagiellonów*, przykład za H. Wróblem (1975: 56).

³⁰ Przykład odautorski.

³¹ *Ibidem*.

³² T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 56).

³³ *Ibidem*.

³⁴ Przykład odautorski.

³⁵ J. Pieter, *Czytanie i lektura*, przykład za H. Wróblem (1975: 57).

Dochodzi w tych zdaniach do opozycji aspektowych.

4. W **S2** występuje akcja dokonana i w **S1** występuje akcja dokonana.
(Ogólnie mówiąc, tego rodzaju zdania są niemożliwe, ale istnieją od tej reguły kilka wyjątków)

Np.: **Idąc** z pracy wstąpi do księgarni. → Kiedy *wyjdzie* z pracy, wstąpi do księgarni³⁶.
Adam wyjawiał mi to przypadkiem, **pytając**, czy przygotowuję jakąś niespodziankę.

W tym wypadku użycie imiesłowu na *-ąc* podkreśla koincydencję treści wyrażanych dokonanymi czasownikami *wyjawiał* i *zapytał*.

Ponieważ jednak imiesłów ten musi się opierać na temacie czasownika niedokonanego, traci się możliwość wyrażania dokonaności.

5. Konstrukcje imiesłowowe z imiesłowem współczesnym mają znaczenie „stosunkowe czasu” – „wyrażają akcje uprzednie w stosunku do akcji nadrzędnych”. Imiesłowy w tego rodzaju zdaniach pochodzą od verbów sentiendi: *usłyszeć, zobaczyć, poczuć*. Przypominają one zdania przyczynowe.

Np.: **Słyszac** to zdanie, pomyślałem o tych, którzy marzą o wakacjach³⁷.

Ale Ewa przemówiła dopiero **widzac**, że nie idę, bo pora była odpowiednia³⁸.

Konstrukcje z imiesłowami uprzednimi

1. „W **S1** dokonane praeteritum, i w **S2** dokonane praeteritum, ale uprzednie względem nadrzędnego”.

Usłyszawszy tę wieść, zegarmistrz zeskoczył z przypiecka [...] ³⁹.

Ucieszył się jeszcze bardziej, **dowiedziawszy się**, że rozmawiałem z Martą prawie dwie godziny⁴⁰.

2. W **S2** akcja dokonana uprzednia względem drugiej akcji w **S1** (odnosi się to do przeszłości).

Np.: Ale najpewniej **ochłonawszy** zrozumie, że widocznie miałem powody, by tak napisać⁴¹. → Po tym, jak ochłonie, zrozumie, że widocznie miałem powody, by tak napisać.

³⁶ Przykład odautorski.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ K. Brandys, *Antygona*, przykład za H. Wróblem (1975: 59).

⁴⁰ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 59).

⁴¹ *Ibidem* (1975: 60).

3. Akcja uprzednia dokonana jest punktem odniesienia dla akcji niedokonanej.

- a) przeszłej,
- b) teraźniejszej,
- c) przyszłej.

a) **Usunąwszy** z drogi niebezpiecznych Piastowiczów, próbował Sienecki wcielać w życie staropiastowski program łączenia ziem polskich [...] ⁴².

b) W prawidłowym biegu spraw, młody absolwent wyższej uczelni, **sprecyzowawszy** swoje zainteresowania, bierze udział w pracach badawczych ⁴³.

c) Ale po jakimś czasie [absolwent], **zaznajomiwszy się** z organizacją i technologią produkcji oraz **przyswoiwszy** sobie podstawowe metody analiz [...] ⁴⁴.

ZDANIA PRZYCZYNOWE I CELOWE

Wróbel zauważa, że konstrukcje imiesłowowe o znaczeniu przyczynowym lub skutkowym są dość częste w literaturze.

Konstrukcje z imiesłowami współczesnymi

1. W **S2** akcja niedokonana i w **S1** akcja niedokonana:

– w przeszłości:

Co do obiadu, nie nastawiałem, **pamiętając** przyczyny, dla których w swojej sytuacji uważał za właściwe unikać restauracji ⁴⁵.

– w teraźniejszości:

Widziałem też, że czujesz, iż coś między nami nie jest tak i że strasznie cierpisz, **obawiając się** mnie utracić ⁴⁶.

– w przyszłości (bardzo rzadkie przypadki występowania tego rodzaju zdań)

Przyznałem mu się wtedy, że **nie czując się** najlepiej, będę powracał etapami ⁴⁷.

2. W zdaniu konstrukcja imiesłowowa – określeniem przyczyny akcji dokonanych przeszłych i przyszłych.

– w przeszłości (najpopularniejsze). Najczęściej w **S1** akcja dokonana, w **S2** niedokonana, np.:

⁴² M. Wojciechowska, Z. Wojciechowski, *Polska Piastów...*, (Wróbel, 1975: 60).

⁴³ „Polityka” 1967, przykład za H. Wróblem (1975: 60).

⁴⁴ „Dziennik Zachodni” 1967, przykład za H. Wróblem (1975: 61).

⁴⁵ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 64).

⁴⁶ S. Dygat, *Disneyland*, przykład za H. Wróblem (1975: 64).

⁴⁷ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 64).

Nie chcąc, aby Piotr pomyślał, że mnie to denerwuje, powiedziałam mu, dlaczego nie mam potrzeby mu pomagać⁴⁸.

3. **S1** jest w czasie przyszłym dokonanym, **S2** w czasie teraźniejszym, np.:

Najwięcej bali się możnowładcy ruscy tego, że Bolesław Jerzy, **nie mając** syna, wyznaczy następcą tronu po sobie Kazimierza Wielkiego [...] ⁴⁹.

Konstrukcje z imiesłowami uprzednimi

Konstrukcje te są zdecydowanie rzadsze w zdaniach przyczynowych niż w innych rodzajach zdań okolicznikowych. W ich otoczeniu wyróżnia się trzy grupy:

1. W **S1** czas teraźniejszy, w **S2** czas przeszły dokonany, np.:

W czasie tych walk na północy znajduje czas, aby wyprawić się na Czechy [...] i natychmiast wrócić na Pomorze, gdzie **zawiódłszy** się na wierności książąt pomorskich [...], wciela wprost do państwa polskiego zdobyty Wieleń nad Notecią⁵⁰.

2. W **S1** niedokonane praeteritum, w **S2** dokonane praeteritum:

Znalazłszy poszukiwany pakunek, nie chciał wracać do domu⁵¹.

3. W **S1** dokonane praeteritum, w **S2** dokonane praeteritum:

Uchwyciwszy jej dłoń, do niej skierowałem moją odpowiedź⁵².

ZDANIA WARUNKOWE

Wewnętrznie zdania te dzielą się na dwa rodzaje warunku:

- warunek rzeczywisty (nadawca ma pewność, że się spełni),
- warunek nierzeczywisty (nadawca nie ma tej pewności).

Konstrukcje z imiesłowem współczesnym

1. Warunek rzeczywisty, gdzie **S1** występuje w czasie przyszłym i przeszłym, a **S2** w czasie przeszłym, teraźniejszym i przyszłym:

Wahania zmian jakościowych można ująć, **biorąc** pod uwagę wyraźnie przeciwstawne rodzaje refleksji [...] ⁵³.

[...] **czekając** na koncepcję nie będziemy mogli uniknąć strat⁵⁴.

⁴⁸ Przykład odautorski.

⁴⁹ M. Wojciechowska, Z. Wojciechowski, *Polska Piastów...*, (Wróbel, 1975: 66).

⁵⁰ *Ibidem*, przykład za H. Wróblem (1975: 67).

⁵¹ Przykład odautorski.

⁵² Przykład odautorski.

⁵³ J. Pieter, *Czytanie i lektura*, przykład za H. Wróblem (1975: 72).

⁵⁴ „Dziennik Zachodni”, przykład za H. Wróblem (1975: 72).

2. Warunek nierzeczywisty:

Korzystając z usług przedsiębiorstwa transportowego, musieliśmy nakłady finansowe zwiększyć dwukrotnie⁵⁵.

Konstrukcje z imiesłowem uprzednim

Rzadko spotyka się konstrukcje imiesłowowe warunkowe z imiesłowem uprzednim. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy akcja podrzędna dokonuje się przed akcją nadrzędną.

1. Warunek rzeczywisty:

Przypomniał sobie, że dom pod tym numerem stał niedaleko uniwersytetu; zatem **przymknąwszy** oczy, nietrudno było zobaczyć Tola Szarleja, jak wychodzi z bramy [...] ⁵⁶.

Warunek nierzeczywisty:

Campilli Campillim, jego rekomendacja rekomendacją, ale nie udzieliłby panu jej **nie upewniwszy się** co do pańskiej osoby, tak samo jak Biblioteka nie pozwoliłaby panu przychodzić **nie sprawdzwszy**, czy wszystko w porządku⁵⁷.

ZDANIA OKOLICZNIKOWE SPOSOBU

W tego rodzaju konstrukcjach według Wróbla mamy do czynienia z dwoma sposobami określeń:

- określenie cech jakościowych czynności, np.: *mówić głośno*,
- określenie rzeczywistego sposobu, czyli metody robienia jakiejś czynności, np.: *zrobić po swojemu*.

Ośrodkami konstrukcji imiesłowowych sposobowych są z reguły imiesłowy współczesne.

1. W **S2** akcja stanowi ośrodek umożliwiający dokonanie się akcji **S1**. Zdania te są czasem łączone wskaźnikami zespolenia: *przez to, że; dzięki temu, że; w ten sposób, że*.

Król raz jeszcze próbuje zwyciężyć swoich przeciwników, **atakując** ich z wielu stron: sam od przodu, przyjaciółmi z boku, przy pomocy służby z tyłu⁵⁸.

2. Rezultat – skutek akcji nadrzędnej – zależy w pewnym stopniu od sposobu jej wykonania.

⁵⁵ *Ibidem* (Wróbel, 1975: 73).

⁵⁶ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 75).

⁵⁷ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 75).

⁵⁸ Przykład odautorski.

Zdanie skutkowe może dzięki temu być wykorzystane jako „określnik sposobu akcji nadrzędnej”. Wróbel zaznacza, że „**S1** zawiera niemal zawsze korelat zaimkowy tak lub wyrażenie w taki sposób; zdania skutkowo-sposobowe wprowadzone są spójnikami: *że, aby || żeby*”.

Milczał i pochylił głowę, **widząc** tylko ich stopy, piasek, i kamienie⁵⁹.

A ja przyjmowałem jego wypowiedź coraz to **popadając** w drzenie albo **kurcząc się**, jak gdyby wykrzykiwał⁶⁰.

3. **S2** jest odniesieniem dla czynności **S1**.

Spojrzał na niego z wielkim lękiem, jak gdyby **prosząc**: oszczędź mi złej nowiny [...] ⁶¹.

Chwilę jeszcze milczałem, jakby się **zastanawiając**, co mam z tym wszystkim zrobić⁶².

3.2. O WŁASNEJ METODZIE OPISU I KLASYFIKACJI

Dla celów tej pracy stworzyłam własną metodę opisu i klasyfikacji interesującego mnie materiału. W tym przedsięwzięciu posłużyłam się sposobem analizy prowadzonej przez Henryka Wróbla, bowiem ten najdokładniej omawia problemy badanych przeze mnie konstrukcji imiesłowowych. Pozwala na eksplicytną realizację konstrukcji, dając możliwość parafrazy.

Podobnie jak H. Wróbel, wyróżniam w badanym przeze mnie materiale dwa podstawowe typy zdań z konstrukcjami zawierającymi imiesłowy nieodmienne (zdania parataktyczne i hipotaktyczne), nazywając je kolejno: współbieżnymi i uprzednimi. Dodatkowo w tych grupach wyróżniam typy przekładu odpowiedników, wydzielając tym samym grupy zawierające imiesłów tam, gdzie występuje on w oryginale, oraz innych odpowiedników, gdy z jakichś powodów nie mógł wystąpić imiesłów i został oddany za pomocą innych środków językowych.

Oddzielną grupę stanowią takie przypadki, gdzie obserwujemy brak jakichkolwiek odpowiedników w przekładzie. Grupa ta dzieli się jeszcze wewnętrznie na podgrupy: zawierające sens oryginału i go zmieniające. Dla tego rodzaju zjawiska przeznaczyłam oddzielny, piąty rozdział mojej pracy.

⁵⁹ K. Brandys, *Samson*, przykład za H. Wróblem (1975: 82).

⁶⁰ T. Breza, *Urząd*, przykład za H. Wróblem (1975: 82).

⁶¹ K. Brandys, *Antygona*, przykład za H. Wróblem (1975: 83).

⁶² Przykład odautorski.

ROZDZIAŁ IV

OPIS I KLASYFIKACJA MATERIAŁU

*Przekład jest to rzecz trudna; pod względem formalnym
trudniejsza niż pisanie; łatwiej bowiem znaleźć formę
dla myśli własnej, która w naturalny sposób rodzi się
w odpowiednim dla siebie kształcie, niż dla myśli cudzej,
powstałej z innego zupełnie ducha.*

Tadeusz Boy-Żeleński 1922*

4.1. WSPÓŁBIEŻNOŚĆ W ORYGINALE I JEJ ODPOWIEDNIKI

4.1.1. Współbieżność w oryginale i tłumaczeniu

4.1.1.1. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu współczesnego

Grupa odpowiedników mających postać imiesłowu współczesnego nie jest nazbyt liczna. Należą tu takie zdania, gdzie uchwycona została odpowiedniość polskiego imiesłowu współczesnego do bułgarskiego imiesłowu na *-айки, -ейки* przekazującego tę samą treść.

Księga I

1.

Tak **mówiąc** na Sędziego *mrugał*, widać z miny,
Że miał i tań inne, ważniejsze przyczyny.

Говорейки така, той *смигна* дяволито,
но ясно бе, че тук е нещо друго скрито.

2.

Втargnęli do nas hordą gorszą od Nogajów,
Prześladując w Ojczyźnie Boga, przodków wiarę,
Prawa i obyczaje, nawet suknie stare.

Нахлуха от чужбина тъй нахални, горди
хлапаци, по-опасни от татарски орди,
преследвайки и нрави, и закон, и вяра,
и дядовски привички, и носия стара.

Księga II

1.

Przed bramą stanął Hrabia, sam do siebie gadał,
Poglądając na zamek prędko na koń wsiadał,
Tak samotną rozmowę **kończąc** roztargniony:

Пред входа Графът още гласно се закани,
загледан към стените, от лъчи огряни,
довършвайки речта си със юзди в десница:

Księga VI

1.

Rząd kosiarzy otawę siekących wciąż brząka
Pogwizdując piosenkę;

Косачите поспрат, наклепят си косите
и с брусове звѣнтят, и пак косят тревите,
подсвирквайки с уста.

2.

Tak zręcznie **lawirując** stanął przy ogrodzie;
Schylił się, bieży, rzekłbyś, iż derkacza tropi,
Aż nagle skoczył przez płot i wpadł do konopi.

Лавирайки за миг се сведе и пробяга –
същински пъдпъдък в градината обширна,
прескочи през плета и във конопа нирна.

Księga VII

1.

I spójrzawszy przed siebie, i **kiwając** głową,
Zabrał głos, **wymawiając** z wolna każde słowo,
Z przestankiem i przyciskiem:

изглежда ги със гняв и думите натърти,
тактувайки с глава, като че камък кърти,
на пресекулки дъх поемайски си:

Księga XI

1.

Wstaje na wpół, na przednich nogach się opiera
I **potrząsając** brodą zdziwiony spoziera

привдига се, на лапи предни се опира,
разтърсвайки брадище, поразен се взира:

2.

Teraz *bawił* tam Rejent, cudnie wystrojony,
I usługiwał damie, swojej narzeczonej,
Biegając i **podając** sygnety, łańcuszki,
Słoiki i flaszeczki, i proszki, i muszki;

Нотариусът вътре цял натруфен странно,
край своята годеница *тича* непрестанно,
подавайки ѝ брошки, пръстени, гerdани,
кордели, пудриери, гривнички, буркани.

3.

Już goście zgromadzeni w wielkiej zamku sali,
Czekając uczty wkoło stołu rozmawiali,

Тълапа от много гости празничната зала,
очаквайки гощавка, шумно се е сбрала.

4.

Nie chcąc modnego stroju, aż wymogła płaczem,
Że ją tak zostawiono, w ubraniu prostaczem.

Не искайки костюма моден, тя остана,
наложила се с плач, в народната премяна.

5.

Na to Zosia rzecze

Wznosząc głowę i **patrząc** w oczy mu nieśmiało:

Свян девойката изпитва.

Издигайки очи, му отговаря скромно:

Księga XII

1.

Ująwszy rapier, lekko jakby szpadę dźwignął
I nad głowami gości błyskawicą mignął,
Przypominając polskie fechtarskie wykręty:

Пое и вдигна меч леко като шпага
и над главите сякаш мълния пробяга,
напомняйки за полски фехтовални хватки:

2.

I już w takt postępują zgodzonymi dźwięki,
Tworząc nutę żalosną tej sławnej piosenki:

И вече в такт настъпват, слети в строй понесен,
създавайки онази тъжа, славна песен:

3.

Podkomorzy rusza

I z lekka zarzuciwszy wyloty kontusza,

I węża **podkręcając**, podał rękę Zosi

I skłoniwszy się grzecznie, w pierwszą parę prosi.

Подкоможи слуша,

запретвайки встрани полите на контуша.

И **сучейки** мустак, пред Зося със поканаза първа двойка той учтиво се покланя.

Wśród zdań mieszczących się w tej grupie odnaleźć można przykłady – zaburzenia, które mimo wbudowanej odpowiedniości imiesłów – imiesłów przekazywają zmodyfikowaną treść. Dzieje się tak dlatego, ponieważ modyfikacja następuje na poziomie orzeczenia bułgarskiego różnego z oryginałem.

Księga II

1.

Hrabia jeszcze chwilę w miejscu bawiłŚmiejąc się i **klnąc** razem tej nagłej przeszkodzie;Пан Графът се сконфузи,**проклинайки** го скрито, дето му попречи.

В градината погледна – няма никой вече.

2.

Już goście zgromadzeni w wielkiej zamku sali,

Czekając ucztę wkoło stołu rozmawiali,

Тълапа от много гости празничната зала,

очаквайки гощавка, шумно се е сбрала.

Kolejne zaburzenie występujące w prezentowanej grupie to kondensacja treści. Przykładem może być tu zdanie z księgi XI, w którym treść przekazywana przez dwa imiesłowy współczesne została zawężona i oddana przez konstrukcję z jednym imiesłowem.

Księga XI

1.

Na to Zosia rzecze**Wznosząc** głowę i **patrząc** w oczy mu nieśmiało:

Свян девойката изпитва.

Издигайки очи, му отговаря скромно:

4.1.1.2. Odpowiednik przekładowy nie jest imiesłowem współczesnym

4.1.1.2.1. Zdanie złożone w przekładzie

Gdy polski imiesłów współczesny znajduje odpowiednik bułgarski będący formą osobową czasownika, w jednym zdaniu odnaleźć możemy dwie formy orzeczenia, co sprawia, że mamy do czynienia ze zdaniem złożonym w przekładzie. Powstałe zdania złożone połączone zostały spójnikami: *u*, *a* lub bez spójników, oddzielone jedynie przecinkami.

Spójnik *u* jako wykładnik współbieżności

Ten wykładnik zespolenia charakteryzuje zdania łączne złożone współrzędnie.

Treść **S1** łączy się z treścią **S2**, nie ma między nimi zbyt dużych zależności znaczeniowych. Według *Граматика на съвременния български книжовен език*: „spójnik *u* wskazuje najprostsze związki między znaczeniami bez specjalnych stosunków między nimi”.

Księga I

1.

Z wieku mu i z urzędu ten zaszczyt należy,
Idąc klaniał się damom, starcom i młodzieży;

заслужил тая чест по ранг и по години;
той **тръгва** и се кланя, край когото мине –
на дами и на старци, на младежи чинни.

2.

i **czytając**, z tych imion wywabia
Pamięć spraw wielkich, wszystkie procesu wypadki,
I stają mu przed oczy sąd, strony i świadki;

Той **чете** и дълга върволица
от образи и случки буди всяко име:
свидетели, ищци, защита, подсъдими.

Księga VI

1.

Nieznacznie z wilgotnego wykrađał się mroku
Świt bez rumieńca, **wiodąc** dzień bez światła w oku.

Прокрадва се едвам през влажни небосводи
зора без руменец и ден невзрачен **води**.

2.

ста́д хла́пска фу́рманка

Скрызпы, **ле́ча́с** як по́чта, ста́д шла́чэцка бры́ка

Цва́лем та́ркоцэ, дру́га і трэ́ця спаты́ка;

По́лита по-пры́пяно

от по́щенска ко́ла раздрэ́нканна ка́руца;

и биво́лска ко́ла забрэ́зана скрыбу́ца,

и го́спода́рска бры́чка, и до́ри ка́рета

в га́лоп по́ пята́ тра́ка, сре́ща вто́ра, трэ́та.

3.

Эко́ном по́біегл **wszystko** Сэ́дзіemu по́ведзіeć,**Spodziewajac się** i sam **czegoś** się до́ведзіeć.Да ка́же на Со́плица ху́ква то́й то́гаваи са́м да по́нау́чы не́што **се на́дява**.**Księga VII**

1.

Пра́ва рэ́ка́ зджа́л з во́лна з го́лвы ко́лпак лисі,

Ле́ва рэ́ка́ жа́рму́лкэ зру́сзона́ poprawił.По́тем ле́віце́ за па́с за́ткну́л і та́к prawił,Ко́лпакіem лисіem в ко́ле́ж **klaniając się** ниско́:

Съ́с дя́сната рэ́ка́ ка́лпак лисі́чы сва́ля,

а с ля́вата на́мэ́ства ке́пе разќриве́но,

сле́д туй я́ пэ́ха в по́яс і по́ред сме́рне́но

с лисі́чыя ка́лпак пе́ред ве́скаго **се ќланя**и на́ставля́ва:

2.

Nachmurzył brwi i znowu głowę na pierś schylił.

Na koniec odezwał się, z wolna każde słowo**Wymawiając** z przyciskiem, a w takt kiwał głową:

С на́ведэ́на гла́ва, на́мрэ́щил гэ́сти ве́жди,

проду́ма на́й-по́дир і ду́міте **натэ́рти**,

та́ктува́йкі с гла́ва, ка́то че́ ка́мэ́к кэ́рти:

Księga XII

1.

Тымча́сем два́ж учні́owie пры́ сымба́лах ќлэ́ча,

Стро́жа на́ ново́ стру́ны і **próbując** brzęcząc:

В туй вре́ме пе́ред цимба́ла два́ма на́ ко́лене

опі́тват и на́стро́йват стру́ныте с б́рэмче́не.

2.

krąży niewidzialnym lotem,**Rządzac** tańcem, jak anioł nocnych gwiazd obrotem:*кръжи* в веидим полет, сляна със тревите,и танца **води**, както онгел лек – звездите.

Jednym z ważniejszych problemów, na które przy omawianiu tej grupy należałoby zwrócić uwagę, to problem aspektu. Należy zaznaczyć, że nie zawsze tłumaczka miała możliwość przekazania treści identycznej z oryginałem. W wielu zdaniach możemy dopatrzyć się modyfikacji tłumaczonego materiału. Odnaleźć możemy różnice aspektowe powstałe między tekstem oryginalnym a tłumaczeniem.

Księga I

1.

Teraz ręce przy boku miał, w tył wygiął łokcie,

Spod ramion *wytknął* palce i długie paznokcie,**Przedstawiając** dwa smycze chartów tym obrazem;

Сега той пред гърди ръце на лакти скръсти,

под мишници *показа* с дълги нокти пръстии тъй **изобрази** два ремъка за хрътка

Imiesłów w oryginale (pochodzący od czasownika niedokonanego) wyrażony został przez odpowiednik imiesłowu – czasownik dokonany.

W kolejnych przykładach dostrzec możemy sytuacje analogiczne

Księga II

1.

Gdy skrzypiące stodoły drzwi otwarto z trzaskiem

I bernardyn ksiądz Robak *wszedł* z węzlastym paskiem,„Surge, puer!” **wołając** i ponad barkamiRubasznie **wywijając** pasek z ogórkami.

Вратата изтреща. На прага сам Монаха

застана: „Surge puer!” – **викна** и **размаха**

над момъка сънлив колана бял със възел

и свойски го зашиба, гъсти вежди свъсил.

2.

Stolnik, widząc strwożone swe nieprzyjaciele,
 Myśli zrobić wycieczkę, porwał karabelę
 I z ganku **krzycząc** sługom wydawał rozkazy;
 Obróciwszy się do mnie rzekł: „Za mną, Gerwazy”

Щом Столникът усети плахата отбрана,
 реши да ги нападне, сабята си хвана,
 последни разпоредби даде ни от тази
 веранда и **извика**: „Подир мен, Гервази!”

Tu również orzeczenie poddane zostało modyfikacji aspektowej.

Księga VI

1.

Wreszcie porwał za szyję Księdza z całej siły:
 „Mój Robaku! **wołając**, czy to tylko prawda?

Въздъхна, па прегърна Робак с всички сили
 и **вика**: – Робак мой! Нима това е вярно?

Wśród zdań współbieżnych połączonych wskaźnikiem zespolenia *и* odnaleźć można zaburzone konstrukcje, w których brakuje bułgarskiego odpowiednika orzeczenia oryginału. W zdaniach tych wskazany został jednak związek współbieżny, dzięki samemu spójnikowi.

Księga I

1.

Kichnął, aż cała izba rozległa się echem,
 I **potrząsając** głową rzekł z gorzkim uśmiechem:

тъй гръмко кихва той, че ехо се разнася,
 и **тръсва** огорчен главата беловласа:

Księga II

2.

Aż gdy skończono powieść, pamfila położył,
 I rzekł śmiejąc się: „Niech tam sobie, kto chce, chwali
 Niemców cywilizacją, porządek Moskali;

Щом свърша анекдотът, с коз победа жъне
 и **се разсмива**: – Който ще да възхвалява
 уредбите московски, немската управа,
 полякът пък закон от швабите да учи:

Księga VII

1.

I spojrzawszy przed siebie, i kiwając głową,
Zabrał głos, **wymawiając** z wolna każde słowo,
 Z przestankiem i przyciskiem:

изгледа ги със гняв и думите **натърти**,
 тактувайки с глава, като че камък кърти,
 на пресекулки дъх поемайки си:

Tu treść wbudowana w czasownik i inne elementy rozbudowanego passusu.

2.

troistą grają w górze tęczę,
 A **spadając** w sto kubków, we sto szklanek brzęczą.

Една дъга трицветна и тризвънка **пада**.
 на дъното но чаши, канчета – грамада.

Istnieją również takie konstrukcje wśród zdań zaburzonych, w których brakuje polskiego orzeczenia w oryginale, a pojawia się ono w tłumaczeniu.

Księga XII

1.

Генерал wpół **śmiejąc się**, na wpół wzruszony:

А генерал Князевич тротнат **позасмя се**
 и рече:

Inną grupą zaburzeń zdań współbieżnych zespolonych spójnikiem *u* są konstrukcje, będące przykładami modyfikacji leksykalnej. Dowody na istnienie tych konstrukcji znajdujemy w Księdze XI, VII i VI.

Księga VI

1.

One zwykły do gajów wracać o świtanu,
 Dziś, okryte tumanem, te mokrzyć chrupią,
 Te jamki w roli **kopiąc**, parami się kupią
 I na wolnym powietrzu myślą użyć wczasu;

По навик преди изгрев биха се прибрали,
 но скрити днес в мъгла, ту хрупкат те мокрица,
 ту дупки си **дълбаят**, сбрани по двоица,
 и тъй на въздух свеж сноват.

– w zdaniu modyfikacja treściowa

Księga VII

1.

„I ja chcę bić się, *wolał tłukać się* w pierś ręką; [...]”

– И аз съм за борба! Напразно ме вините! –
повтаря и с ръка **се бие** о гърдите. –

Księga XI

1.

„Tak to, tak!” *powtórzyli* zgodnie kilka razy
Kiwając w takt głowami;

– Така, така! – *завършват* всички свои фрази
и **кимат** в такт с глави;

Spójnik *a* jako wykładnik współbieżności

Spójnik ten jest charakterystyczny dla pewnego tylko rodzaju zdań współrzędnych zwanych w językoznawstwie polskim zdaniami przeciwstawnymi. W zdaniach tych treść **S2** przeciwstawia się treści **S1**. Konstrukcję tę doskonale uwidacznia przykład z Księgi I.

Księga I

1.

Spór był wielki, już potraw ostatnich nie jedli.
Stojąc i **pijąc** obie *klóczyli się* strony,
A najstraszniej pan Rejent był zacierzewiony.

Забравят, че пред тях е пиршеводство голямо,
не вкусват от блюдата, а на крак все **пият**.
Нотариусът вече е от гняв най – злият,
говори, без да спре, изпънал вратна жила
и жарката си реч със жестове подсиля.

Przecinek a współbieżność

Księga I

1.

konie, porzucone same,
Szczypiąc trawę *ciągnęły* powoli pod bramę.

Сами оставени конете,
заскубаха трева, така *с юзди неснети*.

2.

Нусач chwyciła suknie, biegła do zwierciadła;

Затананика, грабна роклята простряна,
към огледалото затича,

3.

Więc zbliżył się i z wolna **gładząc** faworyty,
Rzekł z uśmiechem, a był to uśmiech jadowity:

Ехидно поусмихнат, той мига изварди,
към госта приближи, **поглади** бакембарди:

Księga II

1.

Nieraz, **pędząc** za lisem albo za szarakiem,
Nagle stawał i w niebo poglądał żałośnie
Jak kot, gdy ujrzy wróble na wysokiej sośnie;

Веднаж ли, тъкмо **гони**
лисица или заек, спира своя кон и
в небето жално гледа с часове без воля –
тъй зяпа котарак врабци на връх топола.

2.

Tu kapusta, sędziwe **schylając** łysiny,
Siedzi i zda się dumać o losach jarzyny;

Плешиво теме **свежда** важна зелка тука,
обмисля участта комай на зеленчука.

Księga VI

1.

W konopiach człowiek dworski, **uchodząc** kańczuka
Lub pięści, siedzi cicho, aż się pan wyfuka.

Ратай в конопа **бяга** от юмруци ядни,
седи, дорде гневът на господаря спадне.

2.

I **rozchylając** gęstwę badylów, w jarzynie
Jako rybak pod wodą nurkujący płynie:

Разкрехав той стеблата гъсти и сплъстени,
като плувец се гмурка в дълбини зелени.

Ксі́ега VII

1.
ksiądz oczy odwrócił
Лёка́ю́сць ся́, żebýм го́ не за́чаў сповіа́даць;
Погле́д той отвѣрна –
да го́ не изповя́дам, сякаш **се** уплаши.

Ксі́ега XI

1.
Jeszcze nieco senne,
Przymruża się, **drżąc** wstrząsa swe rzęsy promienne,
Siedmią barw blyszczu razem:
Още съ́нно мига,
премре́жено трепти́, лъ́чисти мигли́ вдига
и блясва с вси́чки се́дем ба́гри на дъ́гата
ведно́:
2.
Ale starce miód piją, tabakierką z kory
Częstując się nawzajem, toczą rozmowy.
А старче́тата съ́рбат си́лна ме́довина,
почерпва́т се тютю́н, раздумва́т се два́мина:
3.
A sam się z placką muszą do sadu wyprawił,
Depczą, świszcząc i klaszcząc, bardzo zwierza trwoży;
а самъ́ съ́с му́холо́вка в пло́дната гра́дина
върви да спла́ши заю́, **свирка**, **пляска** с длани́.
4.
A wszyscy **klaszcząc** w dłonie zawołali: „Brawo!”
За́ръкопля́скава́т вси́чки, в хор завиква́т: – „Браво!”

Ксі́ега XII

1.
Клaniając się utyka:
Покла́ня се, избя́гва.

W zdaniach współbieżnych połączonych bez użycia spójnika, podobnie jak w innych grupach, odnaleźć można przykłady zaburzeń. W tekście dopatrzyć się można modyfikacji, kondensacji, zabiegu zamiany miejsc verbum finitum i oryginału, pominięcia jednego z orzeczeń oryginału.

– modyfikacja leksykalna

Księga VI

1.

I **rozchylając** gęstwę badylów, w jarzynie
Jako rybak pod wodą nurkujący płynie:

Разкрехва той стеблата гъсти и сплъстени,
като плувец се гмурка в дълбини зелени.

Księga XI

1.

A sam się z placką muszą do sadu wyprawiał,
Depcąc, świszcząc i klaszcząc, bardzo zwierza trwoży;

а сам със мухоловка в плодната градина
върви да сплаши заю, **свирка, пляска** с длани.

– pominięcie jednego z orzeczeń oryginału

Księga II

1.

Tu kapusta, sędziwe **schylając** łysiny,
Siedzi i zda się dumać o losach jarzyny;

Плешиво теме **свежда** важда зелка тука,
обмисля участта комай на зеленчука.

Księga XI

1.

Teraz bawił tam Rejent, cudnie wystrojony,
I usługiwał damie, swojej narzeczonej,
Biegając i podając sygnety, łańcuszki,
Słoiki i flaszeczki, i proszki, i muszki;

Нотариусът вътре цял натруфен странно,
край своята годеница тича непрестанно,
подавайки ѝ брошки, пръстени, гerdани,
кордели, пудриери, гривнички, буркани.

– kondensacja treści

Księga VII

1.

Мы сме́ясь się, **тра́ч** ręce, *prosim* uniżenie
O nowinki? pytamy, co słýchać o Jenie?

Потриваме ръце с усмивка спотаена,
за пресни новини ги *питаме* от Йена.

Zdania warunkowe

Грамматика на съвременния български книжовен език określa zdania warunkowe jako rodzaj zdań, „który wyraża stosunek, w którym jedna czynność zależy od okoliczności wykonania innej czynności”. Podstawą spełnienia jednej czynności staje się warunkowe spełnienie drugiej (*Грамматика на съвременния български книжовен език*, 1982).

Księga II

1.

Kto z nas tych lat nie pomni, gdy, młode pacholę,
Ze strzelbą na ramieniu świszcząc szedł na pole,
Gdzie żaden wał, płot żaden nogi nie utrudza,
Gdzie **przestępując** miedzę *nie poznasz*, że cudza!

Кой може да забрави времето, в което
щастлив, нарамил пушка, свиркал е в полето?
Ни синор, ни окоп младежите прокужда;
прекрачиш ли межда – *не гледаш*, че е чужда.

Ако прекрачиш – не гледаш, че е чужда

Treść zawarta w hipotezie (przekroczenie miedzy) warunkuje spełnienie tezy (brak spostrzeżenia, że miedza jest cudza).

4.1.1.2.2. Zdanie pojedyncze w przekładzie

Do grupy tej należą takie przypadki, gdzie za pomocą pojedynczego zdania oddana została struktura pochodząca ze zdań złożonych współrzędnie. Treść oryginału mimo zmiany konstrukcji składniowej w większości przykładów nie została zmodyfikowana.

Księga II

1.

„[...]”

Kto łaska, proszę za mną” – *rzekła*, koło głowy**Obwijając** czerwony szal kaszemirowy;

А който би дошел със мене, да побърза! –

С червен кашмирен шал косата си **завърза**.

На Подкоможи тя поведе дъщерята,

до глезен вдигайки полата си развята.

Brak odpowiednika orzeczenia oryginału.

Księga VII

1.

wszyscy **milcząc** na broń *pooglądali*.Всеки **ням** я *гледа*.

Treść orzeczenia oryginału oddana za pomocą leksemu ням.

Księga XII

1.

„Pokaż no, *rzekł śmiejąc się* generał Dąbrowski,

A to piękny scyzoryk, istny miecz katowski!”

Домбровски **се разсмя**: Я покажи резача!

Ох, колко остър! Както меч на палача!

W przekładzie zredukowana jest treść do jednej formy czasownika.

4.1.1.2.2.1. Zdania zawierające syntagmy w funkcji okoliczników sposobu jako odpowiedniki imiesłowów**4.1.1.2.2.1.1. Funkcja okolicznikowa sposobu wyrażona przysłówkiem****Księga VI**

1.

Sędzia słuchając, z wolna okulary składał

I **wpatrując się** mocno w Księdza, nic *nie gadał*,

Westchnął głęboko, w oczach łzy się zakręciły...

А Съдията вслушан, сгъна очилата

и втречено **се вгледа** в Робак *мълчешката*.

В очите му сълзи се бяха появили.

Księga VII

1.

Milczała patrząc na się kolejno gromada.

Спогледнаха се *мълком*, всеки лоб обори.

4.1.1.2.2.1.2. Funkcja okolicznikowa sposobu wyrażona frazą przyimkową

Prezentowaną tu podgrupę podzielić można wewnętrznie na dwie jeszcze mniejsze podgrupy. Do pierwszej z nich należeć będą frazy przyimkowe z abstractum, w których zachowana została treść predykatywna, do drugiej wyrażenia przyimkowe, w których rzeczownik odnoszący się do przedmiotu jest zmodyfikowaną treścią oryginału.

Fraza przyimkową z abstractum

Księga I

1.

Tak *mówiąc spojrział* zyzem, gdzie wśród biesiadników
Siedział gość Moskal; był to pan kapitan Ryków;

При тия хладни думи Робак изпод вежда
към капитана руски бързешком *поглежда* –

2.

to *mówiąc*, ręce *ciągnął* wzdłuż po stole

При тия думи той ръцете *си протегна*

3.

Jak go wtenczas cała
Rodzina pańska, jak go czeladka *ściskała*
Zanosząc się od płaczu

В миг край него насъбрани,
прегръщат го *през плач* слуги и господари.

Księga II

1.

Więc za strzelby, do okien; aż tu tłum Moskali
Krzycząc: ура! od bramy *wali* po tarasie;

Ей тълпа руснаци
със вик „ура!“ обсаждат долната тераса.

2.

więc **szepcząc** tak zbliżył się do niej,
 Że uczuł twarzą lubą gorącość jej skroni;

По-бавно и по-тихо тя му заговори.
 Сред глъчката край тях Тадеуш се престори,
 че недочу и тъй се наклони **със шепот**
 към нейното лице, че го докосна с трепет.

3.

Ту, **погледając** в zamek, nie przestawaj wzdychać.
 И старецът с въздишка в замъка **се вгледа**.

Wyrażenie przymikowe w funkcji frazy nominalnej

Księga VI

1.

dziś Wenery ptaki,
 Gołębie, w nich **gruchając** karmią swe pisklęta.

днес там храна донася
 на малките си гълъб-птица на Венера,
с гугукане неспирно.

2.

Ledwie śłyszał o jego życiu hajdamackiem.
 Siedząc wtenczas retorem w jezuickiej szkole,
 Potem u wojewody **służąc** za pacholę.

Дочувах само как разбойнишки живял е.
 Бях в езуитското училище, а сетне
 при Воеводата **на служби** дълголетни.

3.

Dobrzyńskich **naśladowając**, inna szlachta bliska
Brała również przydomki, zwane imioniska;

По примера добжински шляхтичите местни
се прекоросват също с прозвища известни.

Księga VII

1.

„To, to, to!” pisnął ręce **trąc**, Bartek Brzytewka,
 Od Chrzciciela do Maćka **biegając**, jak cewka
 Od jednej strony krosien przerzucana w drugą:

– Тъй, тъй! – Бръсначът Бартек с вик ръце **потрива**
 и все като совалка през кросно игрива
 от стареца Матея до Ръсача **бяга**:

2.

My **śmiejąc się**, trąc ręce, prosim uniżenie
O nowinki? pytamy, co słyhać o Jenie?

Потриваме ръце **с усмивка** спотаена,
за пресни новини ги питаме от Йена.

Księga XI

1.

Ale Wojskiego powieść przerwali kucharze
Pytając, komu serwis ustawiać rozkaże.

Но Войски бе прекъснат от готвач **с въпроса**:
кому ще заповяда да държи подноса?

2.

Kuchcik w lat kilka potem szeptnął o tym słowo,
Chcąc Asesora skłócić z Rejentem na nowo;

Готвачът след години думица изпусна,
със умисъл за свади двамата отново,

3.

Tak **śmiejąc się** czekamy, kto kogo pokona;

Тъй чакахме **със смях** на боя резултата.

Księga XII

1.

Wojski rzekł **kłaniając się**:

С поклон отвърна Войски:

2.

Gdy **śmiejąc się** fechtował, Ręбайło już klęczał,
Objął go za kolana i ze łzami jęczał

Фехтова той **през смях**; Рембайло на колене
прегръща му нозете и през сълзи стене.

3.

Tadeusz i Zofia ustawnie klaskali
Niby **chwaląc**, w istocie nie chcąc słuchać dalej;

София и Тадеуш пляскат уж **с похвала**,
до края да не слушат одата му цяла.

4.

Aż Zosia, już strudzona, spotkała z kolei
Tadeusza, i dalszej **lękając się** zmiany
I chcąc przy nim pozostać, zakończyła tany.

Тя капнала накрай пред себе си съглежда
Тадеуш. И **във страх** от повече замяни
напусна танца тя със него да остане

Fraza przyimkowa zawierająca refleks treści niesionej przez imiesłów

Księga I

1.

Spór był wielki, już potraw ostatnich nie jedli.
Stojąc i pijąc obie klóciły się strony,
A najstraszniej pan Rejent był zaciętrzewiony.

Забравят, че пред тях е пиршество голямо,
не вкусват от блюдата, а **на крак** все пият.
Нотариусът вече е от гняв най-злият,
говори, без да спре, изпънал вратна жила
и жарката си реч със жестове подсиля.

Księga II

1.

Przed bramą stanął Hrabia, sam do siebie gadał,
Poglądając na zamek prędko na koń wsiadał,
Tak samotną rozmowę kończąc roztargniony:

Пред входа Графът още гласно се закани,
загледал към стените, от лъчи огряни,
довършвайки речта си със юзди в десница:

Księga VII

1.

W końcu wszyscy przez długą zaścianku ulicę
Puścili się w cwał **krzycząc**: „Hajże na Soplicę!”

Подковен звек отеква, дълга върволица
в галоп полита **с възглас**: Хей, срещу Соплица!

Księga XI

1.

Drugie **klęcząc** pracują około falbonki.
а други **на колене** шият ред волани

Księga XII

1.

Tadeusz i Zofia do stołu nie siedli,
Zajęci częstowaniem włościan, **chodząc jedli**.

Тадеуш със София – ни за миг не сяда,
край гостите безспир насам-нататък шета,
яде на крак, поднася гозби, питиета.

2.

Mistrz zawsze patrzył w niebo **czekając** natchnienia.

Но **чака** все с очи нагоре устремени,
той вдъхновение...

4.1.1.2.2.2. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu biernego

Obecność w przekładzie imiesłowu biernego w ramach frazy nominalnej stawia go w funkcji niekongruentnej przydawki. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na fakt, że przy imiesłowach biernych możliwy jest odcień rezultatywności, co sytuuje zdania z tymi konstrukcjami na pograniczu współbieżności i uprzedniości. Najbardziej widoczne jest to na przykładzie zdań typu :

Wysmukłą postać tylko aż do piersi kryje,
Odsłaniając ramiona i łabędzią szyję.

Стои девойка млада
във бяло облекло, като цветец в саксия,
с открити рамене и лебедова шия.

W przekładzie widoczny jest element rezultatywności – ramiona młodej dziewczyny odsłonięto wcześniej, teraz mamy możliwość zobaczenia rezultatu tej czynności – ramiona są odkryte.

Księga I

1.

Podróżny długo w oknie stał patrząc, **dumając**,
Wonnymi powiewami kwiatów oddychając,

И дълго тъй стоя **замислен** преди заник
от теменужен дъх замаяният странник.
Навеждайки лице в цветята ароматни,

2.

Мężczyznom дано wódkę; wtenczas wszyscy siedli
I chołodziec litewski **milcząc** żwawo jedli.

Ракия се налива. Сядат без покани
и таратор литовски сърбат **умълчани**.

Księga II

1.

dach z blachy złocił się od słońca,
Pod nim błyszczala w kratkach reszta szyb wybitych,
Łamiąc promienie wschodu w tęczach rozmaitych;

Над пояс от мъгла е кулата старинна,
лъщи като от злато покрив с ламарина.
В строшените стъкла **пречупен** лъч просветне –
там изгревът се сипе в искри дъгоцветни.

Księga VI

1.

Sędzia **sluchając**, z wolna okulary składał
I wpatrując się mocno w Księdza, nic nie gadał,
Westchnął głęboko, w oczach łzy się zakręciły...

А Съдията **вслушан**, сгъна очилата
и втречено се вгледа в Робак мълчешката.
В очите му сълзи се бяха появили.

2.

Znając jego majątek każdy szlachcic powie:
Musi to być rzecz pewna, gdy z nią są panowie.

С богатства е **известен**, всеки ще си каже:
„Успех осигурен е, щом рискуват даже
богатите.”

Księga XII

1.

Idzie jakby przez różgi śród szeptów i drwinek,
Wstydząc się za frak, jakby za niecny uczynek;

като под бичове от шепот и насмешка
върви **засрамен** сякаш от простъпка тежка.

4.1.1.2.2.3. Struktura pochodząca ze zdań złożonych współrzędnie, oddana przez osobne zdania

W tego rodzaju zdaniach mamy do czynienia z sytuacją, gdzie rozdzielona została konstrukcja współrzędna orzeczenia zdania głównego i imiesłowu. Treść niesiona przez imiesłów reprezentowana jest przez oddzielne zdanie, niepowiązane ze zdaniem zawierającym orzeczenie oryginału.

Księga II

1.

Postrzegłem wtenczas kulę, wpadła w piersi same,
Pan **slaniając się** palcem ukazał na bramę.

Но трясва в тоя миг гърмеж откъм вратата,
пан Столникът **се люшва** и глава отмята,
избликва от гръдта му кърваво поточе.
Той бледен към вратата с пръста си посочи.

Księga VI

1.

A z tyłu, pospolicie **stykając się** z chmielem,
Kryje atak i odwrót przed nieprzyjacielem.

а пък отзад **достига** хмела чак и лука.
Отстъпване, атака се прикриват тука.

Księga VII

1.

„Nie pozwalamy!”
Rozstrycha się tłum na dwie kupy rozdzielony,
I **kiwając** głowami w dwie przeciwne strony,

– Не сме съгласни! – викат гостите сърдити.
На две враждебни групи е разбит съветът.
Главите **се заканват**, погледите светят.

W tym przykładzie mamy dwa oddzielne zdania. Na poziomie jednego z nich dostrzegalna jest modyfikacja – zamiast formy czasownikowej mamy imiesłów.

Księga XII

1.

Sędzia przerwał swary

Głosząc przybycie trzeciej narzeczonej pary.

Соплища в миг **обади**,

че иде трета двойка; спряха шумни свади.

4.1.2. Współbieżność w oryginale i jej zaburzenie w tłumaczeniu

Do grupy tej zaklasyfikowano zdania, w których zauważalne stało się przesunięcie współbieżności w oryginale do uprzedniości w tłumaczeniu. Klasa ta dzieli się jeszcze wewnętrznie na trzy podklasy.

4.1.2.1. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu na -л

W języku bułgarskim imiesłów ten posiada dwie formy: dokonaną – минало свършено причастие i niedokonaną – минало несвършено причастие. W prezentowanych przeze mnie zdaniach tłumaczka wykorzystała tylko jedną z nich – dokonaną formę imiesłowu, zastępując nią polski imiesłów współczesny. Zabicie ten sprawił, że treść współbieżna reprezentowana przez zdanie polskie przesunięta została do uprzedniości w zdaniu bułgarskim. Bułgarski imiesłów na -л ma wbudowane cechy uprzedniości względem innej czynności niewyrażonej tym imiesłowem. Grupa ta została omówiona w rozdziale 3.2.1.

Księga II

1.

Wstrzymując oddech, usty chwycił jej westchnienie

I okiem łowił wszystkie jej wzroku promienie.

Дихание горещо, дъх **стана** погълна

и поглед впи в зеница, с парещ блясък пълна.

2.

On patrzył z wyciągniętą szyją, jak dziobaty

Żuraw, z dala od stada gdy odprawia czaty

Stojąc na jednej nodze, z czujnymi oczyma,

I by nie zasnąć, kamień w drugiej nodze trzyma.

Изопнал шия, ням, не прави нито крачка –

тъй жерав-самотак, когато дебне плячка,

застава еднокрак в ливада дълго време,

взел в другия крак камък, за да не задреме.

Zamiana miejsc verbum finitum i imiesłowu względem oryginału.

Księga VI

1.
Ciągniemy! Napoleon, **widząc** nasze lance,
Pyta, co to za wojsko, my krzyczym:

И зърнал наши пики,
самият Бонапарт тогава ще възкликне:
„Каква е тази рат?”

Księga XI

1.
A w głębi ciemnej nieba wciąż jęczą żurawie.
Słyszac to nocni stróże pytają w obawie,

Дочули им вика и та крилете маха,
пазачите нощя се питат със уплаха:

2.
Na pół pobity już się do odwrotu zbierał
Nie wiedząc, że Kniaziewicz ciągnie ku odsieczy,
On to Jacek, zwan Robak, wśród grotów i mieczy
Przeniósł od Kniaziewicza listy Ryszpansowi,

с войска почти разбита
отстъпва, не узнал за полска помощ близка,
той, Яцек, с име Робак, невъзпрян от риска,
донася на Ришпанс под страшна канонада,

Księga XII

1.
Wtem **dzwoniąc** w tabakierę rzekł pan Podkomorzy:

А щракнал табакера, рече Подкоможи:

2.
rzecze na to Klucznik z żalem,
Co żonę przegrał, **grając** w mariasza z Moskałem,

Ключарят се намръщя,
на карти **проиграл** с руснак жена и къща,

3.

Jeśli włość **uwalniając** zostaniesz uboższy,
To, Tadeuszu, będziesz sercu memu droższy.

Освободил народа, не така богат, но
с това ми ставаш ти по-скъп и мил трикратно.

4.1.2.2. Odpowiednik przekładowy ma postać zdania w perfectum

Czas przeszły nieokreślony – perfectum jest czasem złożonym z imiesłowu czasu przeszłego dokonanego oraz form osobowych słowa posiłkowego *съм* w czasie teraźniejszym. Wskazuje jedynie na fakt, iż pewna czynność miała miejsce w przeszłości bez precyzowania momentu, współzależności czasowej i okoliczności towarzyszących, jak to ma miejsce w innych czasach (np. aoryst). Perfectum wskazuje stan rezultatywny. Problem perfectum został omówiony w rozdziale 3.2.

Księga II

1.

Dalej maków białawe górują badyle;
Na nich, myślisz, iż rojem usiadły motyle
Trzepiocąc skrzydełkami, na których się mieni
Z różnaitością tęczy blask drogich kamieni;

И макови стебла навред с ръка достягаш –
накацали по тях са пеперуди сякаш
и **пърхат** със крилца, обагрени във шарки
на писана дъга и на рубини ярки –

Księga XI

1.

Tadeusz, lewą dłonią **dotykając** głowy,
Pozdrowił swych dowódców przez ukłon wojskowy.

Той лявата ръка до челото допря е –
Отдава чест така на своите генерали.

4.1.2.3. Odpowiednik przekładowy ma postać zdania uprzedniego dzięki wykładnikowi *щом*

Według *Граматика на съвременния български книжовен език* „wykładnikiem następności dwóch czynności może być spójnik *щом* [...] Zdania z tym spójnikiem wyrażają szybkie, bezpośrednie następstwo drugiego zdarzenia” (por. rozdział 3.2).

Księga I

1.

Widząc gościa, na folwark dgżył po kryjomu

щом чу за госта нов, от смайване забързан,
из стаите странични се укри

Księga II

1.

Stolnik, **widząc** strwożone swe nieprzyjaciele,
Myślił zrobić wycieczkę, porwał karabelę
I z ganku krzycząc sługom wydawał rozkazy;
Obróciwszy się do mnie rzekł: „Za mną, Gerwazy!”

Щом Столникът **усети** плахата отбрана,
реши да ги нападне, сабята си хвана,
последни разпоредби даде ни от тази

2.

Widząc ją zadławioną, z wielkiej alteracji
Dostałam mdłości, spazmów, serca palpitacji.

Аз **щом видях** без дъх любимеца си сладък,
сърдечна криза имах, спазми и припадък.

4.1.2.4. Odpowiednik przekładowy odpowiada formie conditionału

Księga II

1.

Mogąc żyć u Hrabiego na łaskawym chlebie,
Nie chciał, bo wszędzie tęsknił i czuł się niezdrowym,
Jeżeli nie oddychał powietrzem zamkowym.

Постлаа си е в една от стаите пустинни,
а **би могъл** при Графа даром да помине,
но старият прислужник чак се поболява
без въздуха на тази сграда величава.

2.

„Szkoda, że ten Soplica stary nie ma żony,
Lub córki pięknej, której ubóstwiałbym wdzięki.
Kochając i nie mogąc otrzymać jej ręki;
Nowa by się w powieści zrobiła zawilość:
Tu serce, tam powinność! tu zemsta, tam miłość!”

– Жена да беше имал старият Соплица
или пък дъщеря пленителна и нежна!
Бих любил, но със страст безмълвна, безнадеждна!
Как би се усложнила драмата в сърцата:
тук дълг, а там любов, там страст, а тук разплата! –

4.2. UPRZEDNIOŚĆ W ORYGINALE I JEJ ODPOWIEDNIKI

4.2.1. Uprzedniość w oryginale i tłumaczeniu

4.2.1.1. Odpowiednik przekładowy ma postać bułgarskiego imiesłowu na -л (минало свършено причастие)

Bułgarski imiesłów przeszły dokonany opisuje czynność skończoną – dokonaną. Dzieje się tak dlatego, ponieważ imiesłów ten tworzony jest od czasowników o aspekcie dokonanym. Prezentowana niżej grupa zdań złożonych zawiera takie przykłady, gdzie jedno ze zdań składowych posiada imiesłów na -л, zaznaczając tym samym uprzedniość czynności względem innej czynności wyrażanej czasownikiem w imperfekcie.

Księga I

1.

Wprzagliwszy w swój rydwan orły złote zamiast srebrnych,
Od puszczy Libijskich latał do Alpów podniebnych,
Ciskając grom po gromie, w Piramidy, w Tabor,
W Marengo, w Ulm, w Austerlitz.

орлите златоглави **впрегнал** в колесница,
в Либийската пустиня литва като птица,
пронесъл гръм след гръм до Алпите поднебни
в Улм, в Аустерлиц, в Маренго.

Księga II

1.

Wreszcie **podniosłszy** trzonek z powagą do góry
Jak łaskę marszałkowską, nakazał milczenie.

и викна в гнева си,
маршалски жезъл сякаш **вдигнал** над главите:

Księga VI

1.
na kopach siedzą wrony zmokłe,
Rozdziawiwszy się ciągną gawędy rozwlokłe,
Obrzydłe gospodarzom jako wróżby słoty.

А с грак върху купните врани
паззинали са човки, мокри, разроптани
редят поличба сякаш за влошено време.

Księga XII

1.
Ten drugi, **pochyliwszy** czoło na kształt byka,
Powiedziałbyś, że mówcę pochwyci za rogi;

А оня като бик чело **забил** в земята,
набучил би на рог дърдоркото веднага;

Omawiana grupa zawiera również takie zdania, mimo odpowiedniości imiesłów – imiesłów, które przekazują zmodyfikowaną treść. Modyfikacja występuje na poziomie bułgarskiego orzeczenia różnego z oryginałem.

Księga VI

1.
I jeszczeż po tym wszystkim, com tobie powiedział,
Będiesz spokojnie, ręce **założywszy siedział**,
Gdy działać trzeba!

И тъкмо днес, когато всичко ще разкрия,
ръце си **скръстил**, Литва чакаш на тепсия,
а трябва сам...

Księga XI

1.
pomędzy ciemnemi
Puszczami chłop, którego dziady i rodzice
Pomarli **nie wyjrzawszy** za lasu granice,

[...]
дълбоко **врасли** в тая почва, **невидели**
дори насъне други някакви предели),
тук раждан и погребан,

Księga XII

1.

Ręce w tył **założywszy** stoi zły, ponury,
Wspomina swe dawniejsze do Zosi konkury:

Ръце на кръста **сплел** седи под вежди Зося
и спомня колко дни по нея той прахоса.

4.2.1.2. Odpowiednik przekładowy ma postać osobowej formy czasownika

4.2.1.2.1. *Zdanie złożone w przekładzie*

Zdania mieszczące się w tej grupie to zdania złożone podrzędnie czasowe. Wykładnikami więzi tego rodzaju złożenia zdań są wskaźniki zespolenia *щом* i *след туй*. Każdy z prezentowanych w tej grupie wskaźników zespolenia nosi w sobie inne znaczenie leksykalne, co omówione zostało poniżej.

4.2.1.2.1.1. Odpowiednikiem – *след туй* będące wykładnikiem sekwencji zdań

Odpowiednik *след туй* jest dowodem sekwencji zdań. Jedna z opisywanych czynności została zakończona wcześniej (była uprzednia), druga, na co wskazuje ten wskaźnik zespolenia, dokonała się po niej. Czas dzielący obie te czynności nie musiał być odległy, wystarczyło, by pozwolił na zrealizowanie – dokończenie pierwszej czynności.

Księga II

1.

I dwakroć **uderzywszy** głowy obie mocne
Jedną o drugą jako jaja wielkanocne,
Rozkrzyżował ramiona na kształt drogoskazu
I we dwa kąty izby rzucił ich od razu;

ударя две глави плешиви и корави
като яйца червени, чукнати за здраве,
след туй ръце простря – същ пътепоказател –

4.2.1.2.1.2. Odpowiednikiem – *щом* będące wykładnikiem uprzedniości

Щом według *Граматика на съвременния български книжовен език – морфология* „łączy zdania podrzędne czasu, przyczyny i warunku ze zdaniem głównym”. Spójnik *ten* „wnosi informację o uprzedniości, ale także o odstępie czasu, jaki upływa między obydwoma zdarzeniami, komunikowanymi w zdaniu – jest

to bardzo mały odcinek czasu, sekwencja faktów ma charakter zbliżony do równoczesności. Zdania te są bardzo bliskie konstrukcjom z kiedy / korato, w których sygnalizowana jest koincydencja zdarzeń” (Korytkowska, 1998). Poniższe zdania są przykładami na połączenie zdania podrzędnego czasu ze zdaniem nadrzędnym.

Księga II

1.

Zaś jastrzęb, pod jasnymi wiszący błękity,
Trzepie skrzydłem jak motyl na szpilce przybity,
Aż **ujrzawszy** wśród łąki ptaka lub zająca,
Runie nań z góry jako gwiazda spadająca.

А там увиснал ястреб пърполи в зенита –
с карфица пеперуда сякаш е забита;
щом жертва си **съзре** в далечната ливада,
се стрелва изведнъж – звезда като че **пада**.

Księga VI

1.

Gdybyśmy my, **nabrawszy** Moskwie harmat, znaków
Zwycięscy szli powitać wybawców rodaków?

Щом **вземем** знамена, оръдия трофейни
от русите сами и щом зората грейне,
победоносно тук посрещаме достойни
освободителите-сънородци!

W prezentowanych tu przykładach odnaleźć można i takie, gdzie tłumaczona treść została zmodyfikowana poprzez zmianę znaczenia odpowiednika imiesłowowego.

Księga II

1.

Tu **wszedłszy** starzec głowę zadumaną skłonił
I twarz zakrył rękami, a gdy ją odsłonił,
Miała wyraz żalości wielkiej i rozpaczy.

Щом старецът **погледна** тия рамки слепи,
глава обори мълком в треперящи шепки.
Когато пак я вдигна, Графът трепна смаян.

4.2.2. Uprzedniość w oryginale i jej zaburzenia w tłumaczeniu

4.2.2.1. Odpowiednik przekładowy ma postać bułgarskiego imiesłowu współczesnego

Fakt, iż na miejscu imiesłowu uprzedniego odnajdujemy imiesłów współczesny, zmienia znacznie zdanie. Czynność wyrażana do tej pory przez imiesłów uprzedni, a obecnie przez imiesłów współczesny, jest w przekładzie współbieżna z czynnością w zdaniu głównym (por. rozdział 4.1.1.1.).

Księga VII

1.

Ja, z konia **zsiadłszy**, zaraz padłem na kolana
Dziękując Panu Bogu.

Аз, **слизайки** от коня, паднах на колени,
благодарих на бога.

Księga XI

1.

Potem **spuściwszy** oczęta
Dodała:

Тук **свеждайки** очи, едва-едва зашушина:

2.

Słońce spuściło głowę, obłok zasunęło
I raz ciepłym powiewem **westchnąwszy** – usnęło.

зад облак клюмва слънце със глава съналива
и с полъх топъла в миг **въздъхвайки** – заспива.

Księga XII

1.

Ustępują mu z drogi, – i **zmieniwszy** szyki,
Puszczają się znów za nim.

Тълпата се отдръпва;
променяйки реда, танцьори залудяли
сподирят го безспир.

W przykładach tych również odnaleźć można takie zdania, w których nastąpiła modyfikacja leksykalna tekstu na poziomie orzeczenia zdania głównego.

Księga XII

1.

Podkomorzy rusza

I z lekka **zarzuciwszy** wyloty kontusza,

I wąsa podkrecając, podal rękę Zosi

Подкомози слуша,

запретвайки в страни полите на контуша.

4.2.2.2. Zdanie złożone w przekładzie

W tym przypadku, jak i w tych omawianych w podrozdziale 3.1.1, zdania złożone połączone są wskaźnikiem zespolenia *u* lub bezspójnikowo za pomocą przecinka. Oba wykładniki zespolenia sugerują, że zdania mają charakter współbieżny łączny. Wymienione niżej przykłady pokazują jednak, że współbieżność dwóch zdarzeń nie jest tak oczywista.

Spójnik *u* jako wykładnik współbieżności

Wspomniałam wcześniej (por. 3.1.1.2.1), że wykładnik zespolenia *u* charakteryzuje zdania łączne złożone współrzędnie. Nie jest to jednak stwierdzenie jednoznaczne. Wykładnik *u* nie jest jednofunkcyjny. Czasem dopuszcza się inną (omówioną niżej) interpretację. O jednej z dwóch możliwych interpretacji decyduje typ czynności wskazany przez formy werbalne.

W *Gramatyce opisowej języka polskiego* (W. Doroszewski i B. Wieczorkiewicz, 1959) autorzy sugerują, że „Związek znaczeniowy między zdaniami współrzędnymi łącznymi może polegać na następstwie w czasie i na styczeńności, czyli zbliżeniu w czasie”. Owo zbliżenie przedstawiają przykłady zakwalifikowane do grupy A, w których formy werbalne sugerują współbieżność w czasie wykonywanych czynności. Grupa B dopuszcza możliwość sekwencji czynności wskazywanych przez czasowniki.

Według *Граматика на съвременния български книжовен език* (1983): „Następstwo czynności wskazywanych przez czasowniki może być wyrażane za pomocą spójników [...] Takie przypadki obserwujemy w zdaniach połączonych spójnikiem *u*”.

A. Spójnik *u* wskazuje charakter współbieżny

Do tej grupy zaliczyłam typowe przykłady zdań łącznych, w których możliwe jest jednoczesne wykonywanie wskazywanych przez czasowniki czynności. Nie

ma tu fizycznych przeciwwskazań współbieżności, które dopuszczałyby sekwencję zdarzeń. Oto przykłady:

Księga I

1.

Wlawszy kropelkę wina w szklankę panny Róży,
A młodszej **przysunąwszy** z talerzem ogórki,
Rzekł:

Бавно Подкоможи
пред малката си щерка краставици сложи,
доля на Ружа вино и така **настави**:

Księga II

1.

Policmajster powinność służby swej rozumiał,
Bardzo się nad zuchwalstwem czynownika zdumiał
I **odwiódlszy** na stronę, po bratersku radził,
By przyznał się do winy i tym czyn swój zgładził.

Сърдит от дързостта на тоз чиновник дребен,
отведе го встрани и бърз съвет му даде:
греха си да признае, тъй да го заглади.

2.

Zsiadł, i **objąwszy** sławną mą charcicę Kanie,
Trzykroć jej w samą głowę dał pocałowanie.

Самият княз от коня скочил, воля даде
на своите възтори – с две ръце **обхвана**
и три пъти целува хрътката ми Каня,

Księga VII

1.

I spójrzawszy przed siebie, i kiwając głową,
Zabrał głos, wymawiając z wolna każde słowo,
Z przestankiem i przyciskiem:

изгледа ги със гняв и думите натърти,
тактувайки с глава, като че камък кърти,
на пресекулки дъх поемайки си:

Księga XI

1.

Właśnie ułan **ująwszy** jej dłoń lewą ręką
(Prawą miał na temblaku, widać, że był ranny),
Z takimi odezwał się słowami do panny:

ръката **улови** на нежната девойка
със лявата ръка (десницата догоре
превързана му бе) и тъй и` заговори:

Księga XII

1.

Lecz Telimena **wziąwszy** Hrabiego na stronę:
„Jeszcze, szepnęła. Rejent nie wziął mię za żonę,
[...]"

но Телимена Графа за ръката **хвана**
и му прошепна: - Още аз не съм венчана!

B. Spójnik *u* dopuszcza interpretację sekwencji zdarzeń

W tej grupie czynności, wskazywane przez formy werbalne, nie mogą być fizycznie jednocześnie wykonywane. Daje to przypuszczenie, że wskazywane czynności nastąpiły nie równocześnie, a jedna po drugiej (choć dzielący je czas mógł być jedynie chwilą).

Księga I

1.

Przeprosiwszy go grzecznie, na miejscu swym siadła
Pomiędzy nim i stryjem, ale nic nie jadła;

След туй **се извини** почтително и седна
на она празен стоп. Но блюдо не погледна.

– Przeprosiła i [potem] usiadła

2.

Dał mu poważnie rękę do pocałowania
I w skroń **ucałowawszy**, uprzejmie pozdrowił:

Той за целувка – строг – подава му десница,
младежкото чело **целува** с думи прости
и се обръща пак към драгите си гости.

– Całuje i [potem] pozdrawia. (W tym przykładzie dodatkowo zmieniono aspekt czasowników)

3.

Sędzia, z boku rzuciwszy wzrok na Tadeusza
I **poprawiwszy** nieco wylotów kontusza,
Nalał węgrzyna i rzekł:

А чичото за миг Тадеуш с поглед смери,
поправи си с ръка широките ревери,
унгарско си наля и каза:

– Poprawił i [potem] nalał

4.

Uczepiwszy falbaną o czyjeś kolana
Pośliznęła się nieco i w tym roztargnieniu
Na pana Tadeusza wsparła się ramieniu.

Но волан се сплете
при бързия ѝ бяг на няколко в нозете,
тя хлъзна се за миг, объркана и мила,
и рамото на госта **вкопчи** със все сила.

– Pośliznęła się i [potem] chwyciła

Księga XII

1.

Ująwszy rapier, lekko jakby szpadę dźwignął
I nad głowami gości błyskawicą mignął,
Przypominając polskie fechtarskie wykręty:

Пое и вдигна меча леко като шпага
и над главите сякаш мълния пробяга,
напомняйки за полски фехтовални хватки:

– Ujął i [potem] dźwignął

Brak spójnika a współbieżność

Przecinek to wskaźnik zespolenia, który mimo wcześniejszych interpretacji (por. 4.1.1.2.1) podobnie jak spójnik *u* nie jest jednofunkcyjny (Satoła-Staśkowiak 2009). Można dopuścić przy analizie zdań połączonych przecinkiem inną możliwość – uznanie omawianego tu wskaźnika zespolenia za wykładnik sekwencji zdań. O wyborze interpretacji decyduje typ czynności wskazanych przez formy werbalne, czasem nawet niemożność fizyczna.

A. Przecinek a charakter współbieżny

Księga II

1.

Hrabia lubił myślistwo, ledwie strzelców zoczył,
Zapomniawszy o wszystkim prosto ku nim skoczył,
Mijając bramę, ogród, płoty;

В миг страстният ловец събуди се у него,
забрави всичко той и ловна жар обзе го.
Препусна през врати, през синор и ливада.
Но задържа си коня пред една ограда.

Modyfikacja tekstu na poziomie orzeczenia zdania głównego.

Księga VI

1.

Jako raz zapozwany szlachcic z Telsz, Dzindolet,
Rozkazał mu, **oparłszy** o piersi pistolet,

Така веднъж под съд бе даден Дзиндолета
от Телши. Той о гръд **опря** му пистолета,
застави го да върши разни щуротии:

Księga XII

1.

Więc krajobraz przedstawił nową porę roku,
Zabłyśnawszy zieloną, różnofarbną wiosną.

Годишно ново време **заблестя** сияйно,
в зеленина се пукна пролет пъстроцветна.

B. Przecinek a sekwencja zdarzeń

Księga I

1.

Właśnie dwukonną bryką wjechał młody panek
I **obiegiwszy** dziedziniec zawrócił przed ganek,
Wysiadł z powozu;

И ето, шляхтич млад веднъж пристигна тука,
дома **обиколи**, на входа не почука.

Прибул, [potem] окръжил (модификация лексикална)

2.

Сѣдзя, з боку rzuciwszy wzrok na Tadeusza
I **poprawiwszy** nieco wylotów kontusza,
Nalał węgrzyna i rzekł:

А чичото за миг Тадеуш с поглед смери,
поправи си с ръка широките ревери,
унгарско си наля и каза:

Poprawił, [potem] nalał

3.

Przyjechawszy z wojażu upodobał mury,
Tłumacząc, że gotyckiej są architektury;

от странство си дойде, хареса тоя замък,
готичен стил откри в стените му от камък,

Przyjechał, [potem] upodobał

Księga II

1.

A potem trzykroć ręką **klasnąwszy** po pysku,
Rzekł. „Mianuję cię odtąd Księżną na Kupisku”.

уаари я трикрат по муцуна и шия,
„Княгиня на Куписко” с вик провъзгласи я.

Klasnął, [potem] rzekł

Księga VI

1.

Woźny niby jeść zaczął, jak człowiek roztropny,
Aż **skradłszy się** do okna wpadł w ogród konopny.

И тогава Вожни се престори,
че дъвче, но хитрец – към вдитнатите щори
на задния прозорец бавно **приближи се**,
докле усетят, сочни и в конопа скри се.

Skradł się, [potem] skoczył

Księga XII

1.

I tak strasznie zgorszył się z Rejenta przebrania,
 Że zaraz wstał od stołu i bez pożegnania
Wymknąwszy się, wsiadł na koń, wrócił do zaścianka.

тъй страшно възмутен от чуждата одежда,
 че без да се сбогува, без да се оглежда,
изскочи, кон възседна и назад препусна.

Wymknął się, [potem] wsiadł

4.2.2.3. Zdanie pojedyncze w przykładzie

Grupa przedstawiająca w przykładzie zdania pojedyncze nie jest nazbyt liczna. Mieszczą się tu takie zdania, których orzeczeniem stał się imiesłów uprzedni oryginału, a orzeczenie zdania głównego wyrażone zostało np. frazą przyimkową, będącą okolicznikiem sposobu lub frazą przymiotnikową. W zdaniu pojedynczym zachwiana została uprzedniość zdarzeń, względem innych odbywających się po nich. W zdaniach pojedynczych mamy do czynienia jedynie ze współbieżnością. Uprzedniość, po zamianie imiesłowu uprzedniego na orzeczenie, a orzeczenia na frazę przyimkową, zanikła (por. 4.1.1.2.2).

Księga I

1.

Lecz na wzmiankę Warszawy rzekł **podniósłszy** głowę:

но **вдига** в миг глава при името Варшава:

Brak orzeczenia zdania głównego w tłumaczeniu.

2.

Inaczej bawiono się w drugim końcu stoła,
 Bo tam **wzmógłszy się** nagle stronnicy Sokoła
 Na partyję Kusego bez litości wsiedli:

По-иная се развличат гостите отсреща.
 Ловджийската им разпра **става по-гореща**.
 Охуват Куси те, Сокола хвалят само.

4.2.2.3.1. *Funkcja okolicznikowa sposobu wyrażona frazą przymkową***Fraza przymkowa z abstractum** (por. 4.1.1.2.2.1.2)**Księga I**

1.

Wojski na ostrym końcu wśród myśliwych siedział,
Śluchał zmrúżywszy oczy, słowa nie powiedział,
 Choć młodzież nieraz jego zasięgała zdania,
 Bo nikt lepiej nad niego nie znał polowania.

На най-последно място Войски омърлушен,
с премрежени очи във споровете вслушан,
 при все че е най-вещ по всеки лов във Литва
 и младежта при спор до него се допитва –
 ни дума не пророня.

Księga II

1.

Zgraja chartów, **wypadłszy**, wesoło skowycze;
 Widząc rumaki szczwaczów, dojeżdżaczów smycze,
 Psy jak szalone cwałem śmigają po dworze,
 Potem biegną i kładą szyje na obrożę:

Изведнѣж на двора
нахлу glutница хрътки с весело скимтене.
 Щом зърват насъсквачи, ремъци развени,
 се погват пощурели, става бъркотия,
 в нашийника сами най-сетне мушват шия.

2.

To **wyrzekłszy** Sędziego ścisnął za kolana.

При тия думи той му тупна колената.

Księga XI

1.

Wtem jenerał Kniaziewicz wziął ją za ramiona
 I **złożywszy** ojcowski całus na jej czole,
Podniósł w górę dziewczynę, postawił na stole,

За раменете в миг Князевич я прихвана
 и **с бащинска целувка** на челото нейно
 девойката нагоре вдигна ненадейно,
 на призначната маса я покачи право.

Księga XII

1.

I **skłoniwszy się** grzecznie, w pierwszą parę prosi.

И сучейки мустак, пред Зося със покана
за първа двойка той учтиво **се покланя**.

2.

Pan Sędzia **skłoniwszy się** opuscił biesiadę;

Нануща **със поклон** пан Съдията пира

4.2.2.3.2. Odpowiednik przekładowy ma postać imiesłowu biernego

Wspominałam już o takich przypadkach (por. 4.1.1.2.2.2), w których odpowiednik przekładowy miał postać imiesłowu biernego. Zdania należące do tej grupy mieszczą się na pograniczu zdań współbieżnych i uprzednich. Powodem tego stanu rzeczy są same imiesłowy, które mają w sobie wbudowany aspekt dokonany czynności.

Księga VI

1.

Załamał ręce Książdz zdziwiony.

Wlepiwszy oczy w Sędzię, **ruszywszy** ramiony,

Rzekł: „To gdy Napoleon wolność Litwie niesie,
Gdy świat drży cały, to myślisz o procesie? [...]”

Робак, **втренчен** в Съдията,
ръце закърши смаян, **сви** си рамената
и рече; – Знъчи, тъй: Родината ще бъде
свободна, а пък той си мисли да се съди!

Księga XI

1.

Co Wojski **wyczytawszy** pojmie i obwieści,
To natychmiast kucharze robią umiejętni.

Прочетени от Войски лакомства чудесни,
при сръчните готвачи бързо са готови.

2.

Zofija z opuszczonym ku ziemi wejrzeniem,
Zapłoniwszy się, gości witała dygnieniem

А Зося, поглед свела, с бузи **изчервени**,
минава с реверанс край гостите стълпени.

4.2.2.3.3. Struktura zdania złożonego oddana przez dwa osobne zdania

W tej grupie należy zwrócić uwagę na relację orzeczeń. Rozdzielona została tu konstrukcja zdania złożonego. Treść imiesłowu oddana została przez osobne zdanie, które nie sygnalizuje gramatycznie uprzedniości zdarzenia opisywanego przez ten imiesłów. Orzeczenia tych zdań nie są ze sobą formalnie powiązane.

Księga II

1.

Gładził ją ręką, podszedł i jeszcze raz nisko

Skloniwszy się, rzekł smutnie: „Мопанку. Паниско, –

Daruj mi, że tak mówię, Jaśnie Grafie Panie,

To jest mój zwyczaj, nie zaś nieuszanowanie: [...]

Повторно **се покланя**, приближава с почит.

И със безскрайна скръб словата му се точат:

– Мопанко! Че така наричам те, прости ми!

Ти знаеш, туй са мои думици любими.

Księga VII

1.

Ciągnął mowca **spojrzawszy** bystro, dość dwie słowie,

Nieprawdaż?” – „Prawda!” rzekli.

Сам Робак неведнъж загатна с думи смътни.

– Да, знаем! – Е, добре! – Ораторът под вежда

със поглед прозорлив събраните **изглежда**.

ROZDZIAŁ V

BRAK ODPOWIEDNIKÓW IMIESŁOWÓW

*Lecz po to, iżby się w wierszu ostało piękno pierwowzoru, czy rzeczywiście
trzeba własny język łamać na takie metra i formy, które mu nie są właściwe?
Jakże tu wielkoluda odziać w szaty człowieka niskiego wzrostu?*

Orest Somow*

Wszystkie wymienione w rozdziale III przykłady wskazywały takie przypadki, gdzie imiesłowy: współczesny i uprzedni znajdowały bułgarski odpowiednik imiesłowy lub inne odpowiedniki przekazujące treść konstrukcji imiesłowych. Czasem zdarzało się tak, że odpowiednik imiesłowy występował samotnie, co było spowodowane brakiem orzeczenia zdania głównego. Nigdy jednak w pokazywanych w tej pracy przykładach nie został pominięty odpowiednik imiesłowu.

Rozdział V ma na celu pokazanie takich konstrukcji zdaniowych, gdzie zaobserwować można brak jakichkolwiek odpowiedników w przekładzie. Grupa tych konstrukcji podzielona została na podgrupy zawierające sens oryginału i modyfikujące oryginał.

5.1. BRAK ODPOWIEDNIKÓW IMIESŁOWU WSPÓŁCZESNEGO W PRZEKŁADZIE

5.1.1. Brak odpowiednika nie zmienia zasadniczo znaczenia przekładu w stosunku do oryginału

Znaczenie delikatnie zostaje zmienione, ale brak odpowiednika imiesłowu nie zmienia zasadniczo treści. Tłumaczenie jest zubożone o informacje zawarte w imiesłowie, pozostała część tłumaczenia zostaje bez zmian.

Księga I

1.

Tu owiec trzoda **becząc** na ulice *się tłoczy*
I wznosi chmurę pyłu; dalek z wolna kroczy

Тук стадо от овце по пътя *се разтиря*
и вдига облак прах.

2.

Ustawicznie do bębna tęsknił **siedząc** w szkole.

В училище безспир копня за барабани.

3.

To **mówiąc** tabakierę podawał starcowi.

И пълна табакера му подаде свойски.

4.

Sława czynów tylu,
Brzemienna imionami rycerzy, od Nilu
Szła **hucząc** ku północy, aż u Niemna brzegów
Odbiła się, jak od skał, od Moskwy szeregów,
Które broniły Litwę murami żelaza
Przed wieścią dla Rosyi straszną jak zaraza.

От древни пирамиди
край Нил далеч на север славата му иде
във рицарски доспехи до брега на Неман.

5.

I słowa liturgiji takim wyrzekł tonem
Do ludu, jak oficer **stojąc** przed szwadronem.

Гласът му тъй ехти призивно от амвона,
като че ескадрон за битка той подгоня.

Księga II

1.

Już wróble **skacząc** świerkać zaczęły pod strzechą,
Już trzykroć gęgnął gęsior, a za nim jak echo
Odezwały się chorem kaczki i indyki,
I słyhać bydła w pole idącego ryki.

По покрива врабците своя хор подеха,
гъсокът се провикна и след него ехо
от крясъци на пуйки в двора се обади
и крави замучаха в близките ливади.

2.

I dziś zaspal poranek, więc na służę rzędził,
Widząc myśliwców w polu, czwałem do nich pędził;

И днеска се успа, слугите си нахока
и спусна се в галоп в ливадата широка.

3.

Tu Gerwazy umilknął i łzami się zalał,
Potem rzekł **kończąc**: „Moskal już wrota wywalał; [...]

Гервази замълча, от съзрите задавен.
И после продължи: – Московецът, забравен
от всички ни, след миг напяр със нова сила.

4.

Tak **szepcząc** spiał ostrogi: koń leciał do dworu,
Gdy z drugiej strony strzelcy wyjeżdżali z boru;

И тъкмо с тия думи коня той пришпори,
изскочиха стрелци зад сенчестите бори.

5.

Tadeusz z Telimeną, pomiędzy izbami
Stojąc we drzwiach na progu, rozmawiali sami;

Тадеуш с Телимена между двете стаи
на прага си шептят, та друг да не узнае
какво си поверяват.

Księga VII

1.

Na rękę oparł brodę **krzycząc**: „Czekać! zwlekać!
Sejmikować! Hem, trem, brem, a potem uciekać. [...]

На главестата дръжка две ръце обляга,
на тях брада подпира: – Чакай и отлагай!
Обсъждай, дъра-дъра, а пък после бягай!

2.

Zatem dwaj Terajewicze
I czterej Stypułkowscy, i trzech Mickiewicz
Krzyknęli: „Wiwat równość!” – **stojąc** za Skołubą.

Двама Терайевич,
четирма Стипулковски с тримата Мицкевич
извикват: – Равенство! – на първия в подкрепа.

3.

Ażeby się chłop przed nim do ziemi nie kłaniał,
Mówiąc, że to grzech.

селякът да се кланя
на пана доземи, че грях е?

Księga XI

1.

Lud ich otacza, patrzy, ledwie oczom *wierzy*
Oglądając rodaków mundury noszących,
 Zbrojnych, wolnych i polskim językiem mówiących.

Народът ги обгражда, гледа и *не вярва*
 на своите очи: нима са братя родни?
 В мундири до един, с оръжие, свободни,
 говорещи на полски!

2.

Baby **patrzac** na Zosię gadały po cichu,
 Że pewnie przeznaczeniem będzie tej dziewczyny
 Pogodzić dwie od dawna zwaśnione rodziny.

Заклатиха глави със шепот баби стари:
 „Орисано си ти, момиче синеоко,
 да помириш два рода, скарани жестоко!”

3.

I *podał* im nareszcie filiżanki spodek
 Pelen biszkoptów, **mówiąc**: „Zakąście wasz miodek. [...]”

Накрая им *поднесе* купичка с бисквити:
 – След върла медовина да си подсладите!

Księga XII

1.

Ciesz się mówca **widząc**, że są nawróceni,
 Gładzi kieszeń, bo kreski ich już ma w kieszeni.

Ораторът *се радва* и си джоба тупа,
 май всички бюлетини сбрал от цяла група.

2.

rzecze Wojski, choć nie egzulował,
 Ale **bojąc się** śledztwa, przed Moskwą *się schował*,

Войски казва – той не емигрира,
 но от съда московски *се укри* без дирия.

3.

Klucznik **idąc** *klaniał się*, aż dobył się z tłoku,
 I rzekł:

Ключарят *със поклон*, с усмивка най-любезна
 подзе:

4.

Pamiętam, że Pułascy, moi przyjaciele,
Mawiali **pooglądając** na Dymuryjera,
 Że dla Polski polskiego trzeba bohatera,

но казвах Пуласци, моите другари,
 когато Дюмурье бе на самия гребен
 на славата, че нам е полски вожд потребен.

5.

Że Rejent zbladnął, zaczął zapinać guziki,
Myśląc, że Maciej wzrokiem suknie z niego złupi;

че бледен той започна да се закопчава,
 като че Мацек с поглед ще му смъкне фрака.

6.

już drżą drążki tak lekkimi ruchy,
 Jak gdyby zadzwoniło w strunę skrzydło muchy,
Wydając ciche, ledwie słyszalne brzęczenia.

Трептят чукчетата във трели,
 като че ли крило мушици са преплели
 из струните с едва долавяно бръмчене.

7.

O żołnierzu tułaczu, który borem, lasem
Idzie, z biedy i z głodu **przymierając** czasem,
 Na koniec pada u nóg konika wiernego,

за скитника-войник из тъмен лес навътре,
 от глад и изнемога как едвам се тътри,
 как сваля се накрая тялото разбито,

5.1.2. Brak odpowiednika powoduje zmianę znaczenia tłumaczenia

W tłumaczeniu Błagi Dymitrowej możemy również odszukać takie fragmenty, które nie są tłumaczeniami tak dokładnymi jak te pokazane w rozdziale III. Zmiana sposobu tłumaczenia owych konstrukcji może być spowodowana indywidualnymi cechami języka bułgarskiego. Grupa ta najprawdopodobniej powstała w wyniku rytmicznej niezgodności wiersza oryginału i jego tłumaczenia.

Ксіе́га I

1.

Podró́żny dłuго w oknie stał **patrz**ąc, **duma**jąc,
Wonnymi powiewami kwiatów **oddycha**jąc,

И дъ́лго тѣй сто́я за́мислен преди́ заник
от те́мену́жен дѣх за́маяния́т стра́нник.
Наве́ждай́ки ли́це в цвѣ́тята аро́матни,

W tym przypadku tłumaczka dokonała kondensacji treści zawartej w oryginalnym. Kondensacja ta zubożyła tekst i zmieniła jego znaczenie.

2.

już krąg promienisty
Spuszcza się na wierzch boru i już pomrok mglisty,
Napełniając wierzchołki i gałęzie drzewa,
Cały las wiąże w jedno i jakoby zlewa;

Лъ́чист вене́ц се све́жда
над го́рските вѣ́рхари, здра́ч с мъ́глива пре́жда
ле́са е омота́л, в е́дно го́ сяка́ш сли́ва.

3.

To **mówi**ąc Sędzia gości obejrzał porządkiem;

Сопли́ца за́мълча́, изгле́да всич́ки ба́вно.

4.

A chłopі żegnali się **mówi**ąc: że po świecie
Jeździ wenecki diabeł w niemieckiej karecie.

Се́ляци се кѣ́нат, че́ бил им се́ явя́вал
в каре́та не́мска жи́в вене́циански́ дя́вол.

5.

wachlarz pozłocisty
Powiewając rozlewał deszcz iskier rzęsisty.

И прѣ́ска дѣ́жд и́скри ве́трилото́ ѝ за́латно.

6.

Biegła i wszystkich lekkim **wita**jąc ukłonem
Chciała usieść na miejscu sobie zostawionem.

Наса́м-ната́м се́ кланя́ гѣ́вкава́ и ле́ка,
проба́гвай́ки на́пред по́ тясна́та пѣ́тека.

7.

„Сап!!” Tak krzycząc pan Rejent, na stół pochylony,
Z palcami swymi zabiegł aż do drugiej strony

„цап” – Като артист с ръка във жеста веща
Боле́ста притърча до масата насреща

8.

Więc Tadeusz znowu
Cieszył się, że tak piękny pies nie ma narowu,
Żałował, że go tylko widział **idąc** z lasu
I że przymiotów jego poznać nie miał czasu.

Гостът по-нататък
се възхити от тоя пес без недостатък.
Но само съжали, че още не познава
така отблизо Куси с дивната му слава.

9.

Cóż by to o tym starzy mówili myśliwi.
Widząc, że w tylu szlachty, w tylu panów gronie
Mają sądzić się spory o charcim ogonie?

Какво ли биха рекли старите ловджии
да чуят, че се водят препирни просташки
в шляхтишко общество за кучешки опашки?

10.

Marząc i **kończąc** pacierz wieczorny, pomalu
Usnął ostatni w Litwie Woźny trybunału.

Несетно тъй заспива, шепнейки молитва,
последният разсилен на съда във Литва.

11.

a **jeżdżąc** po kweście,
Często zastanawiał się w powiatowym mieście;

По служба неведнъж в града окръжен спира.

Księga II

1.

„Z Soplicami, Mopanku?” – To **mówiąc** wykrzywił
Usta jakby nad własną mową się zadziwił.

Мопанко със Соплица? – Сякаш не отгатна
Гервази тая мисъл, тъй невероятна.

2.

„Szkoda, że ten Soplica stary nie ma żony,
 Lub córki pięknej, której ubóstwiałbym wdzięki.
Kochając i nie mogąc otrzymać jej ręki;
 Nowa by się w powieści zrobiła zawilość:
 Tu serce, tam powinność! tu zemsta, tam miłość!”

– Жена да беше имал старият Соплица
 или пък дъщеря пленителна и нежна!
 Бих любил, но със страст безмълвна, безнадежна!
 Как би се усложнила драмата в сърцата:
 тук дълг, а там любов, там страст, а тук разплата! –

3.

Tam, **plącząc** strąki w marchwi zielonej warkoczu,
 Wysmukły bób obraca na nią tysiąc oczu;

През плитките на марков боб зелен просветне,
 към репичките вгледан със очи безчетни.

4.

Widząc, że ci, co innym mają dać przykłady,
 Z łowów przynoszą tylko poswarki i zwady.

Наместо хубав пример, другите да пали –
 превърна се ловът в белите ми власи.

Księga VI

1.

Od dzisiaj nie ma zgody; nie ma, nie ma, nie ma!
 (I **krzycząc** chodził, tupał nogami obiema).

Но разбирателство от днеска няма, няма!
 (Той тропаше с нозе в разпаленост голяма.)

2.

Jacek za grzech **żałując** musiał był ślubować
 Pod absolicją dobra te restytuować.

А Яцек се закле разкаян – знаем ние,
 да върне тоз имот, греха си да измие.

3.

A potem do folwarku wybrał się na wzwiady
Шукając sług, żeby się rozpytać o Hrabie;

И в задните постройки сам реши да мине,
слугите да разпита где е господаря,

4.

W kuchni kilka rapierów kucharka bezbożna
Odhartowała, **kładąc** je w piec zamiast różna;

Безбожната готвачка саби окадени
в пеща употребява просто за ръжени,
с бунчук – трофей виенски – мелничка изтрива.

5.

W mieszkaniu plebana
Trwała rada długa, tłumna, strasznie zamieszana,
Aż **nie mogąc** zdań zgodzić, na koniec stanowi
Przełożyć całą sprawę Ojcu Maciejowi.

В къщата на попа
съвет голям е свикан. Всеки кряска, тропа.
Неразбория. Глъчка, Хрумна им идея
накрая: да отидат право при Матей.

6.

Dziewica, **siedząc** w dole krośny ujedwabia
I tło ręką wygładza,

девойка насновава на кросно коприна,
с длан вътъка изглажда.

Księga VII

1.

Prusak równie,
Nie słuchany, choć jeszcze rozprawiał wymownie,
Chciał zmykać, szlachta w pogoń **wołając**, że zdradził.

Прусакът хукна, викащ още реч изкусна,
от никого нечул. Съзрях го: – Измяна! –

5.2. BRAK ODPOWIEDNIKÓW IMIESŁOWU UPRZEDNIEGO W PRZEKŁADZIE

5.2.1. Brak odpowiednika nie zmienia zasadniczo znaczenia przekładu w stosunku do oryginału

Do tej grupy należą takie zdania, w których brak odpowiedników w przekładzie nie zmienił zasadniczo ich znaczenia. Jest to grupa analogiczna z grupą 4.1.1.

Księga I

1.

Jeśli tylko na jego nie korzystał dworzę
Jak drudzy, i **wróciwszy** w domu ziemię orzę.

Макар че не можах от млад да овладея
големи знания и днес ора и сея,

2.

To **rzekłszy**, z Podkomorzym przy pełnym kielichu
O politycznych sprawach rozmawiał po cichu.

И с Подкоможи тихо той пред чаша пълна
с политиката пак изцяло се погълна.

Księga II

1.

Wtem, **spójrzawszy** w bok, ujrzał o dwadzieście kroków
Człowieka, który, równie miłośnik widoków,

Но в тоя миг наблизо в росната поляна
и други съзерцател мълчешком застана

2.

Stolnik, widząc strwożone swe nieprzyjaciele,
Myśli zrobić wycieczkę, porwał karabelę
I z ganku krzycząc sługom wydawał rozkazy;
Obróciwszy się do mnie rzekł: „Za mną, Gerwazy!”

Щом Столникът усети плахата отбрана,
реши да ги нападне, сабята си хвана,
последни разпоредби даде ни тази
веранда и извика: „Подир мен, Гервази!”

3.

A na miejscu, gdzie stała, tylko porzucony
Koszyk mały z rokity, denkiem wywrócony,
Pogubiwszy owoce, na liściach zawisał
I wśród fali zielonej jeszcze się kołysał.

А върбовата малка кошничка лежеше
със дъното нагоре, с ягоди, с череши
и с краставички крехки долу разпилени,
и люшкаташе се още сред вълни зелени.

4.

Na wsi nie trudno o nie: bo kawiarka z rana,
Przystawiwszy imbryki, odwiedza mleczarnie
I sama lekko świeży nabiału kwiat garnie
Do każdej filiżanki w osobny garnuszek,
Aby każdą z nich ubrać w osobny kożuszek.

Пред изгрев тя отива с приборите свои
в млекарниците селски, докато е време,
на млякото цвета внимателно да сHEME,
за всяка чашка тъй в отделна малка купа –
с кожухче цял каймак добре да я прихлупя.

5.

Panie starsze już wcześniej **wstawwszy** piły kawę.
Teraz drugą dla siebie zrobiły potrawę
Z gorącego, śmietaną bielonego piwa,
W którym twaróg gruzłami posiekany pływa.

Но пили са кафе по-възрастните дами
и друг напиток топъл с аромат ги мами:
в гореща бира всяка чист каймак разтваря
с пресечени, разбити бучици извара.

6.

Panna Wojska **włożywszy** okulary sine,
Zabawiała kabałą z kart Podkomorzynę.

Съпругата му с панна Войска се развлича,
която с очила на карти ѝ предрича.

Ксіе́га VI

1.

W środku na snopie zboża Ekonom **usiadłszy**,
Nudzi się, kreci głową, roboty nie patrzy,
 Pogląda na gościniec, na drogi rozstajne,
 Kędy działa się jakieś rzeczy nadzwyczajne.

На житен сноп сред нива
 скучае иконом, към кѳра грѳб извива
 и все към крѳстопѳтя се заглежда, гдето
 неща необичайни стават по шосето.

2.

Sędzia od rana piisał **zamknąwszy się** w izbie,
 Woźny od rana czekał pod oknem na przyzbie;

От тъмно в кабинета пише Съдията;
 на пейката Протази чака пред вратата.

3.

Przyjąwszy urzędowy pozew, zdarł na sztuki
 I postawiwszy przy drzwiach z kijami hajduki,

накъса на парченца тѳжбата, изправи
 слугите пред вратата със тояги здрави,

4.

Pewnie tu próbowano hartu zygmunówek,
 Którymi można śmiało ćwieki obciąć z główek
 Lub hak przerznąć, w brzeszczocie **nie zrobiwszy** szczyrby.

Тук всяка зигмунтовка пробвали, понеже
 главичката на гвоздей може да отпреже,
 да отсече до дѳно кука от стомана.

5.

Ostatni raz wojował **poszedłszy** z Ogińskim
 Do Wilna, gdzie służyli oba pod Jasińskim,
 I tam z różeczką cudów dokazał odwagi.

Последен път воювал редом със Огински
 във Вилно под команда лично на Ясински,
 той чудеса от храброст с „Прѳчката” показал.

Księga VII

1.

Owoż rząd na kontrakcie **oparłszy** społecznym,
Podział władzy już tylko jest skutkiem koniecznym...

(такъв погрешен възглед често ний ще чуем).

На властите дележът следва неминуем.

2.

Maciej resztę wypędził, drzwi zamknął, zasunął
I przez okno **wyjrzawszy**, raz jeszcze rzekł: „Głupi!”

Матей от ярост с поглед святна,
изтласка ги навън и дъбовата вратня
заклучи с катинар и цялата им група
изпрати с вик: „Глупци!”

Księga XI

1.

To **powiedziawszy**, order wy dobył z pokrowca
I zawiesił na skromnym krzyżyku grobowca

Ораторът извади орден – вместо помен
го закачи безмълвно върху кръста скромнен.

2.

Wojski przez okno kuchni, ponad starców głowy
Wytknąwszy głowę, milczkiem sluchał ich rozmowy

Над старческите власи Войски се наведе,
подслушвайки безмълвно кротките беседи.

3.

Kot **wykradłszy się** z łoży prześmignął po łące
I wskoczył w sad pomiędzy jarzyny wschodzące;

Из върбалака заек през една пролука
в оградата прескача право в зеленчука

4.

Tam siedzi, wystraszyć go łącno z rozsadniku
I uszczuć, **postawiwszy** charty na przesmyku

и там седи, захрупкал никнещия разсад.
За хрътките ще бъде лесно да сколасат:

Ксі́ега XII

1.

Zmienia porę, już zboża malowane złotem,
Nabrawszy ciepła w izbie powoli topnieją,
 Już trawy pożółkniały, liścia czerwienieją,
 Sypią się,

Вече житната позлата
 се стопля, класовете кляуват и се станят,
 треви жълтеят, листи аленеят, капят –

2.

To **wyrzekłszy** przewrócił talerz dnem do góry
 Na znak, że jeść nie będzie, i milczał ponury.

Чинията обръща с дъното нагоре,
 че няма да яде и смръщен не говори.

5.2.2. Brak odpowiednika powoduje zmianę znaczenia tłumaczenia

Grupa ta jest analogiczna z grupą 4.1.2.

Ксі́ега VI

1.

Wojski, **rzuciwszy** łopatkę,
 Znudzony ciszą, idzie pomiędzy czeladkę.

От тишината днес е
 пан Войски отегчен. С прислугата се смеси.

2.

Sam **wróciwszy** do domu, żył z własnej rąk pracy,
 Sprawując ule dla pszczoł, lekarstwa dla bydła,
 Szł na targ kuropatwy, które łowił w sidła,
 I polując na zwierza.

На две ръце обляга досега в живота:
 ту кошер майстори, ту цяр от билки прави,
 ту птици на пазар изкарва, ту в дъбрави
 се запилее в лов...

Księga XI

1.

W puszczy łoskot, to kula od jakiegoś działa,
Zbłądziwszy z pola bitwy, dróg w lesie szukała
Rwąc pnie, siekąc gałęzie.

Отплеснал се снаряд, избълван от пушкала,
път дири из леса със трясък като хала,
изкъртва, окършва клони, вейки,
от бойното поле далеч встрани свистейки.

ROZDZIAŁ VI

WNIOSKI I PODSUMOWANIA

Dosłowność jest silną pokusą. Jej dzieckiem jest ociężałość.

Czesław Miłosz*

*Zakaz pierwszy: Nie tłumacz wiersza na prozę.
Zakaz drugi: Nie tłumacz dobrej poezji na złą poezję.*

Stanisław Barańczak*

Zadaniem tej pracy było porównanie zdań z imiesłowami przysłówkowymi w *Panu Tadeuszu* i ich odpowiedników w bułgarskim przekładzie B. Dymitrowej.

Zdania z imiesłowami podzieliłam na dwie grupy. W rozdziale IV osobno omówione zostały zdania z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi i imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi. W analizie tłumaczenia *Pana Tadeusza* na język bułgarski przydatne okazały się metody formalne, które pozwoliły na prześledzenie strategii tłumaczeniowych tłumaczki Błagi Dymitrowej.

Zdania z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi

Mimo iż język bułgarski posiada imiesłów przysłówkowy współczesny – *деепричастие*, niewiele znalazłam przykładów na dokładny przekład: imiesłów – imiesłów. Prześledziłam reprezentatywną liczbę polskich zdań z 214 imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi *Vpart(-ąć)*.

Nieznane mi są dokładnie przyczyny takiego stanu rzeczy, ta sytuacja może być podyktowana specyfiką badanego tekstu – *Pana Tadeusza* i jego rytmiką. Może powodem była również ograniczona dystrybucja tego imiesłowu w mówionym języku bułgarskim. Najczęściej polskie konstrukcje z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi po przetłumaczeniu na język bułgarski nie zmieniały stosunków semantycznych i funkcjonalnych zachodzących między składnikami struktur wyjściowych (jednakże odnajdujemy i takie przypadki – por. 4.1.2) Najczęściej również polskie zdania z tymi imiesłowami transformowane były na bułgarskie zdania złożone współrzędnie, ze wskaźnikami zespolenia: *i, a* lub bezspójnikowo, co poprawnie podkreślało charakter imiesłowów współczesnych.

Grupa odpowiedników imiesłowów współczesnych w bułgarskim przekładzie Błagi Dymitrowej była bardzo różnorodna. Oprócz wymienionych wyżej możliwości znalazły się w niej odpowiedniki będące frazą przyimkową, pełniące funkcję okoliczników sposobu. Odnalazłam także niewielką grupkę odpowiedników – imiesłowów biernych stawiających treść na pograniczu współbieżności i uprzedniości.

Zdania z imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi

Zdecydowanie inaczej przedstawia się problem polskich zdań z imiesłowami uprzednimi i ich tłumaczeniem na język bułgarski. Odmienność ta spowodowana jest brakiem imiesłowu przysłówkowego uprzedniego w bułgarszczyźnie. Najbliższe imiesłowom uprzednim są bułgarskie zdania zawierające formy *part. praet. act. na -a*. Mimo to odnalazłam niewiele przykładów zdań zawierających ten imiesłów. Formy polskich imiesłowów uprzednich typowo wyrażają zdarzenia poprzedzające w czasie inne zdarzenia wyrażone formami finitywnymi czasownika, które mogą odnosić się do przeszłości, przyszłości bądź teraźniejszości.

W przekładzie Błagi Dimitrowej wskazać można węższą grupę form temporalnych, przekazujących treść poprzedzającą inne zdarzenie, niż ta, w których posiadaniu jest język bułgarski (Korytkowska, 1998).

Za przykłady do badań różnych sposobów translacyjnych tekstu Adama Mickiewicza posłużyło mi 86 polskich imiesłowów uprzednich wyekscerpowanych z tekstu oryginału (68 *Vpart(-wszy)*; 18 *Vpart(-lszy)*). Analizując je w kontekście zdania, można dojść do wielu wartych przemyślenia zagadnień, chociażby do takiego, że tłumaczka celowo, by uniknąć sztuczności, nie nadużywa form *part. praet. act. na -a*, stara się za to wprowadzać ekwiwalentne konstrukcje wyrażające nie tylko uprzedniość opisywanego zdarzenia lub czynności, ale również jego rezultat odczuwalny w momencie dokonywania się innego zdarzenia lub wykonywania innej czynności.

Ponieważ w języku bułgarskim nie odnajdziemy formalnego odpowiednika polskiego imiesłowu przysłówkowego uprzedniego, mamy w bułgarszczyźnie różnorodne, funkcjonalne ekwiwalenty wyrażające semantyczną wartość tej kategorii. Wyrażanie, opisywanej w oryginale, uprzedniości czynności/zdarzenia względem innej czynności/zdarzenia nakłada na tłumacza obowiązek przekazania nie tylko semantycznej wartości polskiego imiesłowu, ale również uwzględnienia osobliwości funkcjonowania ekwiwalentu w bułgarszczyźnie.

W tłumaczeniu zwróciłam uwagę na nieliczną, choć interesującą grupę ustabilizowanych wyrażen i konstrukcji, które dodatkowo ubarwiają tekst i sprawiają, że jest on dla czytelnika jeszcze ciekawszy. Oto ich przykłady:

Księga II

1.

Wtem, spojrzawszy w bok, ujrzał o dwadzieście kroków
Człowieka który równie miłośnik widoków,
Z głową zadartą, ręce **włożywszy** w kieszenie,
Zdawało się, że liczył oczyma kamienie.

Но в тоя миг наблизо в росната поляна
и други съзерцател мълчешком застана
с ръце във двата джоба, вгледан в тоя замък,
като че ли брои в стените всеки камък.

Księga VI

1.

Muszą **chcąc nie chcąc** zostać.

И щат не щат, ще чакат.

Księga XI

1.

Owoż te wszystkie rzeczy **mając** na uwadze,
Ja, reprezentujący województwa władzę,
Moją konfederacką *ogłaszam* wam laską:

Аз, вземайки пред вид неща изброени,
щом воеводска власт сте връчили на мене,
оповестявам тук с конфедератско слово:

2.

Mając to w głowie, często też miałam na ustach
Imię Pana – było to w Wilnie na zapustach;

Със всичко туй наум, на устни с твойто име,
от дружки закачливи в празниците зимни,

Zawarte w tej pracy rozważania nad zdaniami z imiesłowami przysłówkowymi w *Panu Tadeuszu* i ich odpowiednikami w bułgarskim przekładzie Błagi Dymitrowej prowadzą do wniosku, że tłumaczka nie posłużyła się całym zestawem form temporalnych, zwłaszcza formami, których funkcją jest wyrażanie uprzedniości i rezultatywności. Ten fakt nie przesądza jednak o tym, że przekład mógłby być uważany za przeciętny. Wiele innych walorów

przekładu zadecydowało, że został on uznany za najlepszy przekład *Pana Tadeusza* w Bułgarii.

Mimo asymetrii systemów w warstwie semantycznej na płaszczyźnie treści przekład jest bardzo dobry i bliski oryginału. Tłumaczka wykorzystała zróżnicowane środki językowe, osiągając w przeważającej liczbie analizowanych przykładów przekład bardzo dobry. Wykazała się ogromnym wyczuciem i znajomością języka polskiego.

BIBLIOGRAFIA

*O ile tłumacz prozy jest niewolnikiem swojego autora, o tyle
tłumacz poezji staje się jego rywalem. Jak dalej zobaczymy,
powyższe prawdy dotyczą nie tylko tego, co tradycyjnie
określa się mianem „przypadków poetyckich”.*

Elżbieta Tabakowska za Andeiem Makinem

Pozycje w języku polskim i w językach obcych innych niż bułgarski

- Bąk P. (1977), *Gramatyka języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Bobrowski I. (1988), *Jeszcze o fakultatywności podmiotu*, „Język Polski”, t. LXVIII, s. 178–182.
- Bobrowski I. (1998), *Gramatyka opisowa języka polskiego (zarys modelu generatywno-transformacyjnego)*, t. 2, *Od struktur wyjściowych do tekstu*, Kielce.
- Bogusławski A., Karolak S. (1970), *Gramatyka rosyjska w ujęciu funkcjonalnym*, Warszawa.
- Bojałkowska K. (2008), *Użycie form typu oglądawczy, zjedząc we współczesnym języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 31–44.
- Bojałkowska K. (2010), *Opis składniowy imiesłowów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- Bojałkowska K., Saloni Z. (2005), *On the „subject” of Polish constructions with „adverbial participles” in the framework of Meaning-Text Theory*, [w:] *East West Encounter: Second International Conference on Meaning $\Leftrightarrow$ Text Theory*, ed. Ju. D. Apresjan, L. L. Iomdin, Moskwa, s. 77–85.
- Bojałkowska K., Saloni Z. (2008), *On the „subject” of Polish constructions with „adverbial participles”*, „Wiener Slawistischer Almanach”, vol. 61, s. 301–315.
- Buttler D. (1971), *Zasady poprawnego użycia imiesłowowych równoważników zdań*, [w:] H. Satkiewicz, H. Kurkowska, D. Buttlerowa, *Kultura języka polskiego*, Warszawa, s. 412–421.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. (1971), *Kultura języka polskiego*, Warszawa.
- Dalewska-Greń H. (1997), *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dinekow P. (1956), *Mickiewicz w Bułgarii, Materiały sesji naukowej poświęconej twórczości A. Mickiewicza (1855–1955)*, Warszawa, s. 1–33.
- Dinekow P. (1968), *Losy „Pana Tadeusza” w Bułgarii. Nadbitka z książki poświęconej Julianowi Krzyżanowskiemu – Literatura Komparatystyka Folklor*, Warszawa.
- Doroszewski W., Wieczorkiewicz B. (1959), *Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*, t. II, Warszawa.
- Grybosiowa A. (1978), *Rozwój funkcji imiesłowów nieodmiennych w języku polskim. Związki z nomen*, Wrocław.

- Grzegorzczkova R. (1999), *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia* (1984), t. I, red. Z. Topolińska, Warszawa.
- GWJP = *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia* (1998), t. II, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. 2, Warszawa.
- Jadacka H. (1991), *Imiesłowowy równoważnik zdania – norma a praktyka językowa*, „Prace Filologiczne”, R. XXXVI, s. 183–193.
- Jadacka H. (1994), *Próba określenia normy składniowej dotyczącej użycia równoważników imiesłowowych na -ąc*, [w:] *Poliszczyna i/a Polacy u schyłku XX wieku*, red. K. Handke, H. Dalewska-Greń, Warszawa, s. 97–113.
- Jadacka H. (2002), *Użycie imiesłowowych równoważników zdań*, [w:] *Poradnik językowy dla prawników*, Warszawa, s. 85–95 i 163–166.
- Jadacka H. (2008): *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa, s. 184–196.
- Jodłowski S. (1971), *Stanowisko imiesłowów w systemie gramatycznym*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z. (1937), *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*, Kraków.
- Klemensiewicz Z. (1963), *Zarys składni polskiej*, wyd. IV, Warszawa.
- Klemensiewicz Z. (1980), *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z. (1982), *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z. (1983), *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, wyd. XI, Warszawa.
- Korytkowska M. (1998), *Uprzedniość, rezultatywność a zdania czasowe w języku bułgarskim i polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 34, Warszawa.
- Kuryłowicz J. (1987), *Derywacja leksykalna a derywacja syntaktyczna (przyczynek do teorii części mowy)*, [w:] *Studia językoznawcze. Wybór prac opublikowanych w języku polskim*, Warszawa, s. 203–212.
- Łęgowska-Grybosiova A. (1970), *O składni imiesłowu nieodmiennego*, „Język Polski”, t. L, s. 202–212.
- Popova V., Ivanova D. (2001), *Zwięzła gramatyka języka bułgarskiego*, Poznań.
- Rasiowa H. (1975), *Wstęp do gramatyki współczesnej*, Warszawa.
- Saloni Z. (1967), *O tendencjach w zakresie użycia imiesłowów przysłówkowych*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 67–71.
- Saloni Z. (1971), *Błędy językowe w pracach pisemnych uczniów liceum ogólnokształcącego. Próba analizy językoznawczej*, Warszawa.
- Saloni Z., Świdziński M. (1998), *Składnia współczesna języka polskiego*, wyd. IV, Warszawa.
- Satola-Staskowiak J. (2009), *Translating Into Something That Does Not Exist... – Literary Ways of Translating Polish Sentences with Uninflected Perfect Participles into the Bulgarian Language*, „Cognitive Studies/Études Cognitives”, Vol. 9, Warsaw, s. 211–221.
- Satola-Staskowiak J. (2009), *Translation of Polish Uninflected Present Participle In Bulgarian Literature – on the Basis of „Pan Tadeusz” (Mr Thaddaeus) by Adam Mickiewicz*, [w:] *Representing Semantics in Digital Lexicography, Mondilex Fourth Open Workshop, Proceedings, Warsaw, Poland, 29 June–1 July*, Institute of Slavic Studies Polish Academy of Sciences, s. 180–188.
- Szupryczyńska M. (1996), *Pozycja składniowa frazy celownikowej w zdaniu polskim*, Toruń.

- Szupryczyńska M. (1996a), *Problem pozycji składniowej*, [w:] *Polonistyka toruńska uniwersytetowi w 50. rocznicę utworzenia UMK. Językoznawstwo*, red. K. Kallas, Toruń, s. 135–144.
- Szober S. (1968), *Gramatyka języka polskiego*, wyd. IX, Warszawa.
- Śmiech W. (1971), *Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim*, Łódź.
- Urbańczyk S. (1999), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Weiss D. (1977), *Syntax und Semantik polnischer Partizipialkonstruktionen im Rahmen einer genrativ-transformationellen Sprachbeschreibung*, Bern.
- Wróbel H. (1975), *Składnia imiesłówów czynnych we współczesnej Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, Nr 70, Katowice.

Pozycje w języku bułgarskim

- Андрейчин Л. (1976), *Начин на изказване*, [в:] *Помагало по българска морфология*, София, с. 336–348.
- Балан А. (1940), *Нова българска граматика*, София.
- Бояджиев Т., Куцаров И., Пенчев Й. (1999), *Съвременен български език*, София.
- Врина-Николов М. (2004), *Отвъд пределите на превода*, София.
- Величков К. (1884), *Адам Мицкевич, „Българска христоматия”*, ч. II, Пловдив, с. 32–33, 78–79.
- Влахова-Руйкова В. (2009), *Практическа граматика – Български език*, сс. 208, София.
- Георгиев С. (1993), *Българска морфология*, Велико Търново.
- Граматика на съвременния български книжовен език в три тома* (1982), гл. ред. С. Стоянов, т. II *Морфология*, София.
- Граматика на Съвременния Български книжовен език в три тома* (1983), гл. ред. С. Стоянов, т. II *Морфология*, том III *Синтаксис*, София.
- Динеков П. (1975), *Поемата Пан Тадеуш*, [в:] *Пан Тадеуш*, София.
- Иванова М. (1976), *За съпоставително изследване по български език с други езици*, Бюлетин.
- Куцаров И. (2007), *Теоретична граматика на българския език. Морфология*, Пловдив.
- Кръстева Г. (2019), *Преводни трансформации при глаголните категории в български и полски език причастия и деепричастия*, автореферат на дисертация, София.
- Москов М. (1974), *Български език и стил*, София.
- Ницолова Р. (2008), *Българска граматика. Морфология*, София.
- Пашов П. (1968), *За някои деепричастни български наречия и техните синоними от чужд произход*, ИБЕ, XVI, с. 683–688.
- Първев В. (1969), *Деепричастието в историята на съвременния книжовен език*, Годинник на Соф. У-т, филол. Фак., т. XII.
- Славейков П. (1899), *Адам Мицкевич, „Мисъл”*, IX, нр. 2, с. 158–171.
- Станков В. (1969), *Българските глаголни времена*, София.
- Станков В. (1980), *Значение на свършения и на несвършения вид. Характер на семантичната опозиция между свършения и несвършения вид*, [в:] *Глаголният вид в български книжовен език*, София.

Стаявов Ст. (1980), *Граматика на българския книжовен език*, Трето издание, София.
Цонев Б. (1898), *Славянски гении*, „Български преглед”, V, нр. I, с. 92–106.

Pozycje poddane ekscerpcji

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz czyli Ostatni Zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, Warszawa 1986.

Мицкевич А., *Пан Тадеуш. Шляхтишка история от годините 1811–1812 в дванадесет стихотворни книги*, превела Блага Димитрова, София 1979.